

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

GOTTLOB FREGE VE İLK DÖNEM LUDWIG
WITTGENSTEIN'DA ANLAM PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGÜR DEMİRCİ

BURSA – 2017

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
FELSEFE BİLİM DALI

GOTTLOB FREGE VE İLK DÖNEM LUDWIG
WITTGENSTEIN'DA ANLAM PROBLEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖZGÜR DEMİRCİ

Danışmanlar

Prof. Dr. Muhsin YILMAZ

Prof. Dr. Erdal Cengiz

BURSA – 2017

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim/Ana sanat Dalı,
Sistemik Felsefe ve Mantık Bilim Dalı'nda 30.144.300.8
numaralı Özge Demirci'nin
hazırladığı Gottlob Frege ve ilk dönem Ludwig
"Wittgenstein'de Anlam Problemi"
....." konulu Yüksek Lisans (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik
Tezi/Çalışması) ile ilgili tez savunma sınavı, 03./11./ 2017 günü 13.30 -
14.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın
tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız) olduğuna
oy birliği (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Muhsin Yılmaz
Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nuran Esenyel
Düzce Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Sınav Komisyonu Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Abdulkadir Cüceci
Kadın

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

03./11./ 2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
.....FELSEFE..... ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/10/2017

Tez Başlığı / Konusu: Gottlob Frege ve ilk dönem Ludwig Wittgenstein'de anlam problemi / Gottlob Frege ve ilk dönem Ludwig Wittgenstein'in anlam sorunlarına ilişkin arayışı ortaya koymak

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarındaki oluşan toplam 105 sayfalık kısmına ilişkin, 11/10/2017 tarihinde şahsım tarafından TURNITIN adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezimin benzerlik oranı %10 türdür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Özge Demirdi
Öğrenci No: 701443008
Anabilim Dalı: Felsefe
Programı: Felsefe Tezli Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Prof. Dr. Muhsin Yılmaz
Danışman

(Adı, Soyad, Tarih)

11.10.2017

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

Yemin Metni

Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak sunduğum
"Gottlob Frege ve ilk dönem Ludwig Wittgenstein'de Anlam Problemi"
Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak
tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun
olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına
şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

03.11.2017

Adı Soyadı: Özgür Demirdi
Öğrenci No: 701443008
Anabilim Dalı: Felsefe
Programı: Felsefe tezli yüksek lisans
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Özgür Demirci
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Sistemik Felsefe ve Mantık
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 96
Mezuniyet Tarihi : 03 / 11 / 2017
Tez Danışmanları : Prof. Dr. Muhsin YILMAZ, Prof. Dr. Erdal Cengiz

GOTTLob FREGE VE İLK DÖNEM LUDWIG WITTGENSTEIN'DA ANLAM PROBLEMİ

Analitik felsefe, felsefe problemlerinin dilin analizi yoluyla çözümlenebileceği düşüncesine dayanır. Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein dil felsefesine yaptıkları katkılarla analitik felsefeye yön veren filozoflardır. Bu iki filozofun mantık ve matematik üzerine düşünceleri dil felsefelerinin gelişimi üzerinde etkili olmuş ve dil felsefesinde ortaya çıkan problemleri mantık ve matematiğin etkisinde çözmeye çalışmışlardır. Anlam, Gottlob Frege ve ilk dönem Wittgenstein'in geliştirdikleri dil felsefelerinin temel konularından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Gottlob Frege ve ilk dönem Wittgenstein gündelik dilde ve felsefe alanında ortaya çıkan anlam problemlerini geliştirdikleri mantıksal dil ile çözmeye çalışmışlardır. Bu çalışma, Gottlob Frege ve birinci dönem Wittgenstein'in anlam kuramlarını açıklama ve anlam problemlerine getirdikleri çözümleri gösterme amacı taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dil, dünya, düşünce, anlam-gönderge, belirli betimlemeler, fonksiyon-argüman, resim kuramı, söylenebilen-gösterilebilen

ABSTRACT

Name and Surname :Özgür Demirci
University :Uludag University
Institution :Social Science Institution
Field : Department of Philosophy
Branch : Systematic Philosophy and Logic
Degree Awarded :Master
Page Number :VIII + 96
Degree Date : 03/11 / 2017
Supervisors: Prof. Muhsin YILMAZ, Prof. Erdal Cengiz

PROBLEM OF MEANING IN PHILOSOPHY OF GOTTLLOB FREGE AND EARLY LUDWIG WITTGENSTEIN

Analytic philosophy is based on the idea that philosophical problems can be solved through an analysis of language. Gottlob Frege and Ludwig Wittgenstein are philosophers who guide the analytic philosophy with the contributions they have made to the language philosophy. Logic and mathematics have impact on development of Gottlob Frege and Ludwig Wittgenstein's conception of language and they attempt to solve the problems of philosophy of language under the influence of logic and mathematics. Meaning is one of the fundamental issue within Frege and Wittgenstein's philosophy of language. Gottlob Frege and the early Wittgenstein have attempt to solve the problem of that emerged in everyday language and philosophy with the logical language they developed. This study aims to explain Gottlob Frege and Wittgenstein's theories of meaning, and demonstrate the solutions they have brought to problems of meaning.

Keywords: Language, world, thought, sense-reference, definite descriptions, function-argument, picture theory, sayable- showable

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM FREGE'DE ANLAM

1. FREGE'DE ANLAM.....	5
1.1 Anlam ve Gönderge.....	5
1.2 Kavram ve Nesne Ayrımı.....	13
1.3. Üçüncü Alan.....	23
1.4 Belirli Betimlemeler Teorisi	34

İKİNCİ BÖLÜM WITTGENSTEIN'DA ANLAM

2. WITTGENSTEIN'DA ANLAM.....	52
2.1 Dünya.....	52
2.2 Dil.....	61
2.3 Resim Teorisi	69
2.4 Söylenebilen ve Gösterilebilen.....	76
SONUÇ.....	86
KAYNAKLAR	94

ÖNSÖZ

Yüksek lisans eğitim süresince ve tezin hazırlanması sırasında birçok kişinin katkısı oldu. Öncelikle tezimin konusunu belirlemede yardımcı olan Dr. Metin Becermen'e, tezimin yazma sürecinde öneri ve tecrübelerini esirgemeyen Prof. Dr. Zekiye Kutlusoy'a, titiz ve sabırlı tutumuyla tezimi en ince ayrıntısına kadar inceleyen Prof. Dr. Muhsin Yılmaz'a, pozitif, hoşgörülü ve yardımsever tavırlarıyla tezimde büyük kolaylık sağlayan Pr. Dr. A.Kadir Çüçen'e, gerek tez hazırlık aşamasında tezimle ilgili önerdiği her türlü kitap, makale ve dergi, gerekse tezimin son aşamalarında sabırla ve özenle tezimi dikkatli bir şekilde okuyup yanırlarımı gösteren değerli hocam Pr. Dr. Erdal Cengiz'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tezimin her aşamasında yanımda olan ve bana maddi ve manevi katkılarıyla destek veren Elif Duran'a, yaşamım boyunca yanımda olan ve bana her türlü desteği sağlayan ablam Özlem Demirci'ye ve tezim süresince desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Ceren Alkan Üstün ve Seda Erzi'ye çok teşekkür ederim.

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Uluslararası	Türkçe
Adı geçen eser	op.cit	a.g.e.
Sayfa/sayfalar	p. / pp.	s.
Editör/yayına hazırlayan	ed. by	ed.veya haz.
Bakınız	V.	Bkz.:
Çeviren	trans. By	çev.

GİRİŞ

Analitik felsefe, yirminci yüzyılın en etkili felsefi hareketlerinden biri olmuştur. Analitik felsefe, başlangıcından itibaren rasyonellik ve bilim ruhu ile ittifak etmiş, spekülative metafiziği ve felsefi bulanıklığı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Metodolojik olarak, analitik felsefenin, felsefi bakışı açısından temeli modern mantık ile ilişkili iken, daha sonra, dilsel dönüş ile dilin kullanımına yönelmiştir.¹ Analitik felsefenin genel tanımının ne olduğu üzerine kesin bir uzlaşma sağlanamasa da, onun temelini Gottlob Frege, Bertrand Russell, George Edward Moore ve Ludwig Wittgenstein'in çalışmalarıyla başladığı üzerine genel bir görüş vardır.²

20. yüzyılda felsefe alanındaki çalışmalar, Rottry'nin ifadesiyle "dilsel dönüş" (the linguistic turn) olarak adlandırılmaktadır. Rottry'nin 20. yüzyılı bu kavramla açıklamasının nedeni filozofların geçmiş çağlarla kıyaslanamayacak yoğunlukta dile odaklanmalarıdır. Özellikle, 20. yüzyılın başlarında, aritmetiğin temelleri üzerine çalışan Frege ve Russell, bazı matematiksel kavramların ortaya çıkardığı mantıksal ve felsefi problemleri çözmek için dil felsefesi üzerine araştırmalar yapmışlardır. Çıkış noktalarındaki bu özellik, ilk dönem analitik filozoflarının dil üzerine düşüncelerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bu etkiyle birlikte, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar, birçok filozof anlam problemini "doğruluk" kavramı merkezinde anlamaya çalışmıştır.³

20. yüzyılın başlarında Frege ve Russell'in dil anlayışlarının temelinde "ideal dil" düşüncesi vardır. Doğal dilin, çok anlamlılık, kapalılık ya da anlam belirsizliklerinin yol açtığını düşündükleri için, dış dünyadaki olgularla birebir örtüşecek, böylelikle anlam belirsizliğini ortadan kaldıracak ideal dil kurmayı amaçlamışlardır. Bu filozoflar olgusal bildirimleri açıklayan bir anlam teorisi geliştirmiştir. Bu teoriye göre bir önermenin anlamı, onun temsil ettiği olgu durumu, yani önermenin göndergesidir (Altınörs, 2003: 64). Frege'ye göre sözcüklerin tek başına bir anlamı yoktur. Sözcükler ancak bir cümle içinde anlamlı olabilirler. Russell ve Wittgenstein gibi cümle atomculuğunu savunan diğer düşünürler de bu görüşü farklı bağlamlarda desteklemişlerdir. Onlara göre,

---

¹ P.M.S Hacker, *The Story of Analytic Philosophy, Plot and Heroes*, Ed. Anat Biletzki and Anat Matar, USA and Canada, Taylor & Francis e-Library, 2002, s.3

² Michael Beaney, *The Analytic Turn Analysis in Early Analytic Philosophy and Phenomenology*, UK, Taylor & Francis e-Library, 2007, s.1

³Atakan Altınörs, *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 2003, s.111-112

sözcükler tek başına tamamlanmamış haldedirler. Ancak, cümle içinde kullanıldıklarında anlamlıdırlar. Bu yüzden, bir sözcüğün tek başına sözlük tanımından bahsedilebilse bile anlamından bahsedilemez (Altınörs, 2003: 58).

Dummet'e göre, analitik felsefe üç ilke üzerinde temellenmiştir: Felsefenin amacı düşüncenin analizidir, düşüncenin analizi psikolojik düşünme süreçlerinden ayrılmalıdır ve düşüncenin analiz edilmesinin en uygun yolu dilin analizidir.⁴ Bu düşüncenin en önemli temsilcileri olan Russell ve Wittgenstein, gerçekliğin en temel düzeyinde analiz edilemez şeylerin bulunduğunu savunmuşlardır. 1920-1930 yılları arasında gelişen bu teori mantıksal atomculuk olarak adlandırılmıştır.⁵ Bu düşünceye göre, dilin yapısı ile dünyanın yapısı arasında bir paralellik bulunmaktadır. Dilin yapısı, analiz yöntemiyle ortaya çıkarılabilen bir yapıdır. Aynı şekilde, dünyanın yapısı da mantıksal-fiziksel paralellik tezinden hareketle bilinebilir. Böylelikle, kavramları saran sis dağıtılabilecek ve anlamlı konuşmanın sınırları çizilebilecektir. Mantıksal atomculuğun genel karakteristiği budur.⁶

Russell ve Wittgenstein'in kurduğu mantıksal atomculuk Viyana Çevresi'ni etkilemiştir. Viyana Çevresi düşünürleri, Russell'in sembolik mantık ve Wittgenstein'in matematik önermelerinin totoloji olduğu düşüncelerini benimsemiştir. Dahası, Russell ve Frege'nin, önermelerin anlamlılığı üzerine görüşleri (önermenin anlamı bilmek aynı zamanda onu doğru ve yanlış yapan koşulları da bilmektir) de Viyana Çevresi üzerinde etkili olmuştur. Bu düşünceleri temel alan mantıksal pozitivistler, felsefeyi, bilimin dilsel ve mantıksal açıdan analizi yoluyla denetimi işlevi ile sınırlamaya çalışarak, metafizik önermeleri anlamsız sayabilecek bir formül geliştirmişlerdir. Bu formül ise, doğrulama ilkesidir. Bu düşünceye göre, "Bir önermenin anlamı, onun doğrulama yöntemidir." Bu bağlamda, "Bir önermenin anlamlı olması, onun doğrulanabilir olmasıdır."⁷ Böylelikle, doğrulanamayan metafizik söylem, ahlak, estetik üzerine düşünceler de doğrulanamayacağından anlamsız olacaktırlar. Özellikle, Alfred Jules Ayer'in *Dil, Doğruluk ve Mantık* adlı kitabında anlamlı önermelerle ilgili düşünceleri önemli bir yer

---

⁴ Hans-Johann Glock, *The Rise of Analytic Philosophy*, UK, Blackwell Publishers Ltd, 1997,s.11-12

⁵ A. P. Martinich , *Companion to Analytic Philosophy*, ed. A. P. MARTINICH ve DAVID SOSA USA, Blackwell Publishers Ltd, 2001,s.1

⁶ Jean-Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), Birinci Baskı. İstanbul, Say Yayınları, 2008, s.28

⁷ Arda Denkel, *Düşünceler ve Gerçekler*, Ankara, Doruk Yayımcılık, 2003, s.302

tutmaktadır. A.J. Ayer anlamlı önermeleri, analitik önermeler ve olgularla ilgili önermeler olarak ikiye ayırmıştır. Bu iki önerme dışında kalanlar ise anlamdan yoksundurlar.(Martinich, 2001: 2).

Analitik felsefe diğer yandan psikolojizm karşıtlığı olarak karakterize edilmiştir. Analitik felsefenin başarısı psikoloji ve epistemolojiyi mantıktan ayırmasıdır. Psikolojizm karşıtlığının başlıca temsilcilerinin başında Frege geliyordu (Hacker, 2002: 6). Frege'ye göre, mantığı psikolojinin bir parçası olarak düşünemeyiz. Mantık belirli bir topluluğa, zamana göre değişmez. Mantığın yasaları evrenseldir.⁸ Frege'nin bahsettiği psikolojizmin en önemli temsilcilerinden biri John Stuart Mill'dir. Mill'e göre, *a priori* bir bilgi mümkün değildir. Mantığın yasaları da tecrübeye dayalı tümevarımsal akıl yürütme üzerine kuruludur (Mark Amadeus Notturmo, 1985: 29-30). Diğer yandan, psikolojizme karşı gelen filozof sadece Frege değildi. Bernard Bolzano, Hermann Lotze, Herbert Spencer, William Stanley Jevons, Moore ve Russell gibi filozoflar da psikolojizm karşıtlığında benzer çizgideydi. Özellikle Moore ve Russell, mantığın psikolojinin bir dalı olmadığını savunmuş ve mantığın yasalarının, düşünmenin yasaları ya da düzenliliği olduğu tanımına karşı çıkmışlardır (Hacker, 2002: 6).

1940 sonrası analitik felsefedeki eğilim öncesine göre farklılaşmaya başlamıştır. Wittgenstein (2. Dönem) ve Oxford kökenli analitik filozofları “ideal dil” yerine gündelik dile yönelmişlerdir. Wittgenstein ikinci döneminde, anlamı ‘kullanım’ çerçevesinde değerlendirmiştir (bir dilsel bildirim anlamı onun kullanımıdır). Diğer yandan, Gilbert Ryle ve John Langshaw Austin'in önderliğini yaptığı Oxford kökenli analitik filozoflar, felsefi problemlerin dil kökenli problemler olduğunu ve dolayısıyla gündelik dilin analizi yoluyla çözülebileceğini savunmuşlardır. (Martinich, 2001: 3)

Gündelik dilci filozofların temel kaygısı, dil ve dünya arasındaki bağıntıdan ziyade, dil ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. Özellikle, *Tractatus*'ta öne sürülen dilin temel işlevinin dünyayı resmetmek ya da olguların tasarımını sunmak olduğu düşüncesine karşı çıkmış, bunun dilin işlevlerinden

---

⁸ Mark Amadeus Notturmo, *Objectivity, Rationality and the Third Realm: Justification and the Ground of Psychologism*, U.S.A, Martinus Nijhoff Publishers, 1985, s.31

sadece biri olduğunu, dilin temel işlevinin ise iletişim olduğunu savunmuşlardır (Altınörs, 2003: 113).

Genel karakteristiğini resmettiğimiz analitik felsefenin iki döneminde, dil ve anlama ilişkin tutumların farklı olduğu ve ilk dönemdeki ideal dil düşüncesi bırakılarak gündelik dil analizine geçildiği anlaşılmaktadır. Bu geçiş, analitik felsefenin ilk dönemindeki ideal dil anlayışıyla, anlam belirsizliklerini ortadan kaldırma düşüncesinin soruşturulmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, analitik felsefenin birinci dönemine ilişkin felsefi düşüncüyü açıklamak ve bu dönemin içerisindeki sorunsalları ortaya koymak gerekmektedir. Böylelikle, hem analitik felsefenin ortaya çıkışı ve ilk dönemi hem de gündelik dil analizine geçişin nedenleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, analitik felsefenin kurucusu olarak kabul edilen Gottlob Frege ve analitik felsefenin her iki dönemini de etkileyen Ludwig Wittgenstein'in dil ve anlam sorunsalına ilişkin yaklaşımları, birbiriyle olan bağıntısı ve ilk dönem analitik filozoflar ile olan tartışmaları gösterilecektir.

1. FREGE'DE ANLAM

1.1 Anlam ve Gönderge

Frege, anlam ve gönderge arasındaki ayrıma ilişkin görüşlerini ilk kez 1891 yılında yayımlanan “*Fonksiyon ve Kavram*” başlıklı makalesinde dile getirmiştir. Bu makale ile bağlantılı diğer bir makale yazılmış olsa da 1892 yılına kadar yayımlanmamıştır. “*Anlam ve Gönderge*” ismiyle yayımlanan bu ikinci makale daha çok birinci makaleye getirilen itirazlara cevap vermiş ve önceki makalede geliştirdiği argümanları daha açık ve anlaşılır bir biçimde kaleme almıştır.⁹

Frege, “*Anlam ve Gönderge*” adlı makalesinde bir sözcüğün anlamının, o sözcüğün gönderdiği nesne olarak belirlendiği düşüncesini savunan anlamın gönderimsel kuramına¹⁰ karşı çıkmış ve sözcüğün anlamı ve gönderimini birbirinden ayırmıştır. Bu makalede Frege, eşitliğin nesnelere arasında bir bağlantı mı, yoksa nesnelere gönderimleri arasındaki bir bağlantı mı olduğunu sormuştur.¹¹ “Eşitlik açıklama gerektiren ve yanıtlanması hiç de kolay olmayan sorulara yol açıyor. Bu bir bağlantı mıdır? Nesnelere arasında mı, yoksa nesnelere adları ya da imleri arasındaki bir bağlantı mı?”¹²

Frege bu sorular ile birlikte dil felsefesinin ve anlam kuramının temellerini atmıştır. Bundan sonra girişeceği çaba, anlamın ve gönderimin birbirinden nasıl ayrıldığını göstermek olacaktır.

---

⁹ Anthony Kenny, *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*, United States of America, Blackwell Publishers, 2000, s. 126.

¹⁰ Fido anlam kuramı: Seslerin içeriği nasıl iletebildiği ile ilgili problem beraberinde dünyadaki şeyler ve bu sesleri anlayan insanlarla ilişkili olarak iki sorunu ortaya çıkarmıştır. İlginçtir ki, bu soruya iki geleneksel cevabın her biri bu ilişkilerin farklı birini temel alır. Bu cevaplardan ilki, anlamlı bir içeriğin, sözcüklerin göndergesel bağlantısı olarak zihin ve dile dışsal olan şeylerden türediğini iddia eder. Örneğin Platon, anlamı, sözcüklerin göndergelerinin sonsuz değişmeyen örneklerine (platonik formlar) bağlı olarak açıklar. Daha sonraki filozoflar ise, sözcüklerin anlamının çeşitli entitelerin göndergelerinden türetilmiş olması yerine, maddi dünyadaki tümeller veya kümeler ya da tikel şeyler gibi soyutlamaların olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu teoriler, göndergesel anlam teorisi olarak bir grupta toplanmıştır çünkü bu teoriler bütün anlamlı içeriklerin, sözcükler ve şeyler arasındaki bir göndergesel ilişkiden ortaya çıktığını düşünmüşlerdir. Gilbert Ryle (1957) böyle teorileri "Fido'-Fido" teorisi olarak karikatürize eder: Örneğin, “'Fido' teriminin anlamı köpek Fido'dur” gibi. Bkz.: Lawrence D. Roberts, *How Reference Works: Explanatory Models for Indexicals, Descriptions, and Opacity* SUNY Series, Scientific Studies in Natural and Artificial Intelligence, USA, State University of New York Press, 1993, s.2

¹¹ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, (çev. H. Bülent Gözkan), Üçüncü Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 82-83

¹² Gottlob Frege, “Anlam ve Yönetim Üzerine”, (çev. H. Şule Elkatip), *Felsefe Tartışmaları*, 5.Kitap, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1989, s. 7

Frege, eşitlik bağıntısının nesnelere göndermeleri arasında bir bağıntı olduğunu göstermek için şu örneği verir: “Sabah Yıldızı Sabah Yıldızı’dır” bildirimindeki gibi, $a=a$ formundaki bildirimleri düşünelim. Bu türden bildirimler, dış dünya hakkında bilgi dağarcığımızı herhangi yeni bir bilgi katmazlar. Bunun gibi herhangi bir bildirim, verili bir nesne ile kendisi arasındaki eşitlikten başka bir şeyi açıklamaz. Yani bir nesnenin kendisi ile özdeş olmasından bahsedilmesi bilgimize herhangi bir yeni bilgi katmaz. Fakat, $a=a$ formuna karşın $a=b$ formu yeni bir bilgi içerir. Yani en azından “Sabah Yıldızı” ile “Akşam Yıldızı”nın bir ve aynı gezegen olduğunun bilgisini katar. Böyle bildirimlerin nasıl olup da bir bilimsel içeriğe sahip olduğunun açıklanması gerekiyor. Frege açısından söylersek, $a=a$ formundaki bir bildirim nasıl $a=b$ formundaki bildirimden bilişsel olarak farklı olabiliyor? İşte Frege’nin bulmacası budur.¹³

Buradan eşitliğin aynı şeyi gösteren imler arası bir bağlantı olduğu sonucunu çıkarmak kolaydır. Fakat burada şöyle bir itiraz dile getirilebilir: a ve b gibi imlerin dış dünyada bir karşılığı olmadığını düşünelim. Bu durumda, $a=b$ gibi bir bildirimimizin bilimsel içeriğinin olmaması mümkündür. “*Anlam ve Gönderim*” adlı makalesinde Frege, imler arasındaki farkın, belirtilen şeyin sunuluş tarzındaki bir farkın karşılığı olması durumunda bir fark doğacağını iddia etmiştir (Kenny, 2000: 127).

“ a , b , c bir üçgenin köşe noktalarını karşı yanların orta noktaları ile birleştiren doğrular olsun. O zaman a ve b ’nin kesişme noktası b ve c ’nin kesişme noktası ile aynı olur. Böylece aynı nokta için farklı belirtmelerimiz ve bu adlar benzer bir sunuluş tarzını gösterirler ve bundan dolayı gerçek bilgi içerir.”¹⁴

İmlerin anlamları sunuluş biçimidir. Böylelikle, alıntılanan paragraftaki farklı dilsel bildirimlerin referansı aynı iken, her birinin anlamı farklı oluyor. (Kenny, 2000: 127) Şöyleki:

“ a ve b doğrularının kesişme noktası’ üçgenin içinde bir noktayı gösteren bir ifadedir. Bu nokta, a doğrusunun b doğrusu ile kesiştiği noktadır. Bu ifadeyi anladığımızda, idrak ettiğimiz şey, söz konusu nesneyi bulmak için yöntemdir: a doğrusu ile b doğrusunu göz önüne al, ve bu ikisinin kesiştiği yeri bul. ‘ b ve c ’nin kesişme noktası’ üçgenin içinde bir noktayı, yani, b ve c doğrularının kesiştiği noktayı, gösteren başka bir addır. Bu ifadeyi

¹³ Kenneth Taylor, *Truth and Meaning- An Introduction to the Philosophy of Language*, United States of America, Blackwell Publishers, 1998, s.1-2

¹⁴ Frege, a.g.e., s. 7-8

anlamak, onun nesnesini bulmak için bize bir yöntem sunar: b ve c doğrularını göz önüne al, ve bu ikisinin kesiştiği yeri bul. Sonradan ortaya çıktığı üzere, a ve b'nin kesişme noktası ile, b ve c'nin kesişme noktası, aynı noktadır. Bu iki ad, aynı geometrik nesneyi seçip ayırıyorlar, ama, bu nesneyi bulmanın/tayin/ etmenin farklı biçimlerine işaret ediyorlar. Yani, aynı gönderime işaret ediyorlar, ama aynı anlamı¹⁵ ifade etmiyorlar.”¹⁶

Frege eşitliğin nasıl mümkün olduğunu ve eşitliğin imler arasında bir bağıntı mı yoksa nesnelere arasındaki bir bağıntı mı olduğu sorusunu sorarak dile ilişkin pek çok felsefi soruşturmanın yolunu açmıştır. Ona göre, eşitliğin iki tarafını oluşturan iki imin ya da adın anlamı ve gönderimi birbirinden ayrıştırılarak farklı bağıntı olarak tanımlanması yoluyla açıklığa kavuşturulması söz konusudur. Bu bağlamda, her özel isim bir anlam ve gönderimle bağıntı kurar.¹⁷

Frege'nin özel ad kavramı, kabaca söylersek ad öbeği olarak da ele alınabilir. Böylelikle, “Şu anki Fransa Kralı” veya “Joe'nun en sevdiği köpek” gibi ad öbekleri de Frege'ye göre özel isimdir. Bir ad ya da im gönderimini gösterir, anlamını ifade eder. Anlam, gönderimi belirleyen şeydir (Kenneth, 1991: 6).

Bir ifadenin anlamı bizim o ifadeden ne anladığımızdır. Burada sözü edilen anlam idelerden tamamen farklıdır. İdeler öznedir ve kişiden kişiye göre değişir. Fakat bir imin anlamı Frege'nin dediği gibi “birçok kişinin ortak malı olabilir ve bu yüzden öznel zihinlerin bir parçası değildir” (Kenny, 2000: 128).

Bu noktada idenin anlamdan farklı olduğu ortaya çıkıyor. Bu noktada Frege ide, anlam ve gönderge arasındaki ayrımı bir örnek ile dile getirir.

“Birisi ayı teleskoptan gözlemlemektedir. Ben ayın kendisini göndergeye denk tutuyorum; o, cam nesnesinin teleskobun iç tarafına izini düşürdüğü gerçek imgenin ve gözlemcinin retinal imgesinin aracılığıyla gözlemin nesnesidir. İlkinin anlama denk tutuyorum, sonraki ise ide ya da deneyime benzer.”¹⁸

---

¹⁵ Kitabın çevirisinde anlam yerine kullanılan kavram duyumdur fakat bu tezde biz duyum yerine anlam kullanmayı tercih ettik.

¹⁶ Joseph Salerno, *Frege'ye Dair*, (çev. Ayhan Dereko), Birinci Baskı, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2011, s. 34

¹⁷ Gönderimi olmayan adlar da mevcuttur. Bu konuya daha sonra değinilecektir.

¹⁸ Frege, a.g.e., s. 9-10

Frege'nin anlam ve gönderim ayrımı sadece özel adlarla sınırlı değildir. Frege bu ayrımı tümcelerle ilgili olarak da yapmıştır. Böylelikle dil felsefesinde adım adım ilerleyerek ilk önce özel adların, ondan sonra da tümcelerinin yapısını incelemiştir.

“Şimdiye kadar yalnız özel ad dediğimiz dilegetirilerin, sözcüklerin, ya da imlerin anlam ve gönderimi üzerine düşündük. Şimdi bütün bir bildirisel tümcenin anlamı ve gönderimini araştıracağız.”¹⁹

Frege'ye göre bir tümce düşünce içerir fakat bu düşünce tümcenin anlamı mı yoksa onun gönderimi mi olarak ele alınmalıdır? Frege'ye göre tümcedeki bir sözcüğü aynı gönderime sahip diğeriyle değiştirirsek, bu değiştirmenin sonucunda tümcenin göndergesi üzerinde bir değişiklik olmaz. Fakat cümlelerin dile getirdiği düşünce değişir. Örnek vermek gerekirse, “Sabah yıldızı Güneş tarafından aydınlatılan bir cisimdir” tümcesindeki düşünce “Akşam yıldızı Güneş tarafından aydınlatılan bir cisimdir” tümcesindeki düşünceyle aynı değildir. Frege'ye göre bir kişi bu tümcelerden birinin doğru diğeri ise yanlış olduğunu söyleyebilir. Bu bağlamda, Frege düşüncenin bir tümcenin göndergesi olamayacağını savunmuştur. Bu nedenle düşüncenin bir cümlelerin anlamı olarak görülmesi daha uygun olur.²⁰ Frege'nin bu iddiasını Salerno'ya göre şu şekilde özetlemek mümkündür:

“1) Bu iki cümlemiz (Sabah yıldızı Güneş tarafından aydınlatılan bir cisimdir ve Akşam yıldızı Güneş tarafından aydınlatılan bir cisimdir) farklı düşünceler içeriyorlar, zira birine inanıp diğeri inanamamak mümkündür. 2) Bu iki cümlemiz aynı göndergeye sahipler (eğer göndergeleri varsa), zira onların karşılık gelen bileşen-ifadelerinin göndergeleri aynıdır. 3) Dolayısıyla, bir cümlede içerilen düşünce bu cümlelerin göndergesi değildir. 4) Şimdi, temel anlam kategorileri anlam ve göndergedir. 5) Bu yüzden, bir cümlede anlamsal bakımdan içerilen düşünce, bu cümle ile ifade edilen anlam olmalıdır.”²¹

Yukarıda maddeler biçiminde ifade edildiği biçimiyle anlamın göndergeden nasıl ayrıldığını temellendirebiliyoruz. Frege'ye göre anlam iletişim için temel bir rol üstleniyor. Diğer yandan, Frege için anlam tek başına yeterli değildir:

---

¹⁹ Frege, a.g.e, s. 10

²⁰ Frege, a.g.e., s.10

²¹ Salerno, a.g.e., s.51

“Eğer sorun yalnızca tümcenin anlamı, düşünce sorunu olsaydı, tümcenin bir parçasının göndergesiyle (yönletimi) ile uğraşmak gereksiz olurdu; tümcenin tümünün anlamıyla, parçanın yalnızca anlamı ilgilidir, göndergesi değil. ‘Odysseus’ anlama sahip olsa da olmasa da düşünce aynı kalır. Tümcenin bir parçasının göndergesi ile ilgilenişimiz de gösterir ki, genellikle tümcenin kendisi için bir gönderge tanır ve bekleriz. Parçalardan birinin göndergesinin yok olduğunu görür görmez düşünce bizim için değerini yitirir. Demek ki bir tümcenin anlamıyla tatmin olmamakla ve de göndergeye (yönletime) de ilgi duymakta haklıyız. Fakat niçin her özel adın yalnız bir anlama değil, ama göndergeye sahip olmasını istiyoruz? Niçin düşünce bizim için yeterli değildir? Onun doğruluk değeri ile ilgilendiğimiz için ve o ölçüde.”²²

Bu bağlamda, anlam bizim için destansı bir şiiirden zevk almamız için yeterlidir. Bizi anlamdan göndergeye iten şey ise bilimsel araştırma tavrımız ve doğruyu bulmaya olan ihtiyacımızdır. Bu nedenle biz Frege’ye göre, bir cümlenin göndergesini onun doğruluk değeri olarak kabul etmeye yöneliriz (Kenny, 2000: 130). Bu da demektir ki, düşünce tek başına bize bir bilgi vermez, ancak gönderge ile birlikte olan düşünce bilgi verir.²³

Frege, cümlelerin ancak göndergelerinin doğru ve yanlış olabilmesinden dolayı, doğruluk değeri alabilen her bildirisel cümlenin bir özel ad gibi görülmesi gerektiğini savunmuştur.²⁴ Ona göre bir tümcenin göndergesi doğruluk değeridir. Fakat tümcenin göndergesinin doğruluk değeri olması bazı soruları da beraberinde getiriyor. Frege’ye bu noktada kulak vermek gerekirse:

“Bizim görüşümüz doğruysa eğer (tümcenin göndergesinin doğruluk değeri olması görüşü), bir diğerini parça olarak içeren bir tümcenin doğruluk değeri o parça yerini aynı doğruluk değerine sahip başka tümceye bıraktığı zaman değişmeden kalmalıdır. İstisnalar bütün tümce ya da onun bir parçası doğrudan doğruya ya da dolaylı bir alıntı olunca çıkabilir; çünkü gördüğümüz gibi, böyle durumlarda sözcükler geleneksel göndergelerine sahip değillerdir.”²⁵

Frege, bu alıntıyla birlikte kendisine getirilebilecek itirazları önceden sezip dile getirmiştir. Bir tümcenin doğruluk değerini onun yardımcı ya da yan tümceleri ile olan

---

²² Frege, a.g.e., s.11

²³ Frege, a.g.e., s. 12

²⁴ Frege, a.g.e., s.11

²⁵ Frege, a.g.e., s. 13

ilişkisi açısından düşünelim. Özellikle aktarılmış konuşmalarda ya da dolaylı anlatımlarda ortaya çıkan problemi ele alalım. Örneğin, “Kolomb, Hindistan’a yelken açtığını düşündü” cümlesinde, kendisini oluşturan yan cümlelerden herhangi birini, aynı doğruluk değerine sahip başka cümleler ile değiştirdiğimizde doğruluk değeri her zaman korunamaz. Bu cümlemiz doğru olsa da, “Kolomb Hindistan’a yelken açtı.” cümlesi yanlıştır. Bunun yerine, “Kolomb, Antartika’ya yelken açtığını düşündü.” cümlesinin ilk cümleden farklı olarak yanlış olduğunu görebiliyoruz (Salerno, 2011: 96-97). Frege böyle cümleler ile ilgili şu şekilde bir istisnayı dile getirmiştir:

“‘Ki’ (‘that’) ile tanıtılan yan/soyut isim tümcesi olayı, içinde sözcüklerin dolaylı göndergesi ile geleneksel anlamı neyse işte onun örtüşmesine sahip olduğunu gördüğümüz dolaylı aktarılan sözü de kapsar. Demek bu durumda, yardımcı yan tümce, gönderge olarak bir düşünceye sahiptir, bir doğruluk değerine değil...”²⁶

Frege’ye göre, bileşen cümlelerin doğruluk değeri bir cümlelerin göndergesi olmadığı için bileşen cümlelerin doğruluk değeri, önermesel tutum atfina ilişkin doğruluk değerinin belirlenmesinde rol almaz. Bu durumda, bileşen cümleler doğruluk değeri ile ilgili olmaktan ziyade ifade ettiği düşünce ile ilgilidir. Frege, bileşimsellik ilkesinin bu gibi istisnai durumları aklımızda tuttuğumuz sürece işlevini sürdeceğini öne sürmüştür (Salerno, 2011: 101).

Bu bağlamda, Frege “*Anlam ve Gönderge*” üzerine adlı makalesinde yardımcı yan cümleciklerin göndergelerinin doğruluk değerinin olmadığını göstermeye çalışmıştır. O bunu üç temel kategoride dile getirir: doğrudan alıntı, dolaysız alıntı ve belirtik betimlemeler.

1) Eğer bir cümle içinde tırnak işareti bulunuyorsa, cümlelerin göndergesi doğruluk değeri değildir fakat Smith dedi ki ‘Dünya 2000 yılında sona erecek’ gibi bildirim içindeki kelimelerin doğruluk değeri vardır. Frege bu gibi durumlarda, cümlelerin ilk parçası (Smith dedi ki bölümü) cümlelerini gösterirken alıntılanan kısmın olağan bir göndergeye sahip olduğu söyler.

2) Eğer bir cümle içinde ‘Smith dedi ki Dünya 2000 yılında sona erecek’ gibi dolaylı anlatım ortaya çıkarsa, bu cümlelerin göndergesi normal olarak onun anlamının ne

---

²⁶ Frege, a.g.e., s. 13

olduğudur. Bu durumda, alışlagelmiş gönderge teorisine karşı olarak, dolaylı anlatımların göndergelerinin onun anlamı olabileceğini söyleyebiliriz. Bu Frege'nin anlam ve gönderge ayrımını çökertir mi? Buna cevabımız hayır olacaktır. Frege'ye göre, yantümce (dolaylı anlatımlarda) anlama sahip olsa da bir düşünce değildir. 'Düşünüyor ki' gibi bağlaçlarla oluşturulan yantümcelerin anlamları bileşik bir cümlenin içindeki düşüncenin sadece bir parçasıdır. Düşünceleri bildirme, inançlar, ümitler, pişmanlıklar ve benzer hisler dolaylı anlatımda benzer biçimdedir. Bütün bu durumlarda 'ki' (that) bağlacı onların anlamlarıdır fakat doğruluk değerleri değildir.

3) Frege son olarak Bertrand Russell'dan sonra belirtik betimlemeler olarak adlandırılan cümlelere yönelir. Şöyle bir cümleyi ele alalım: Oksijeni keşfeden kişi idam edildi (Kenny, 2000: 136-139).

Russell "Oksijeni keşfeden kişi idam edildi" türünden açıklamalara belirtik betimlemeler adını vermiştir. O gündelik dildeki bu türden cümlelerinin analizini "sadece ve sadece oksijeni keşfeden bir kişi vardır ve bu kişi idam edilmiştir" formel sembolizmi içinde değerlendirmiştir.

Frege Russell'dan farklı bir yaklaşımla sıfat cümleciklerinin nasıl analiz edileceği sorusunu ortaya atarak bu soruya cevap aramıştır. Frege'ye göre, "Oksijeni keşfeden kişi" yan cümlesi tam bir düşünce değildir. Gramatik olarak özne konumunda olan 'kişi' (who) bağımsız bir anlama sahip değildir. O sadece ana cümlecikle bağıntıyı sağlayandır. Belirtik betimlemelerin göndergesi doğruluk değeri değildir. Belirtik betimleme, kimyacı Lavoiser gibi bir nesnedir (Kenny, 2000: 136-139).

Bütün bu belirlemeler ışığında, Frege her ne kadar yardımcı yan tümcelerle ilgili birçok olasılığı ele alsada, dilin sunduğu bütün olanakların denetlenemeyeceğinin farkındadır. Yine de yardımcı yan cümlelerin yerinin neden her zaman bütün tümce yapısına zarar vermeden aynı değerden başka bir yardımcı tümce tarafından alınamayacağıyla ilgili sebepleri ortaya koymuştur.²⁷ Frege'nin kendi ifadeleri ile söylemek istersek:

"Bir yardımcı yan tümcenin yerinin aynı değerden başkası tarafından alınamayacağı durumların, bizim bir düşünceye anlam olarak sahip olan bir tümcenin göndergesinin bir doğruluk değeri olduğuna ilişkin

---

²⁷ Frege, a.g.e., s. 21

görüşümüzün yanlış olduğunun kanıt olarak gösterilemeyeceği sonucu yeterli olasılıkla çıkıyor.”²⁸

Frege'nin “*Anlam ve Gönderge*” üzerine adlı makalesinin başında sorduğu soruyu, yani $a=a$ ve $a=b$ arasındaki eşitliğin birbirinden nasıl ve ne şekilde farklı olduğunu açıklamış bulunuyoruz.

$a=a$ ve $a=b$ gibi iki tümceyi birbirinden ayıran temel husus, özdeşliğin nesnelere kendi arasında değil de, onların imleri arasında olmasıdır. Çünkü $a=b$ bağıntısında, a 'nın göndergesi ile b 'nin göndergesi aynı olduğuna göre, özdeşlik nesnelere kendi aralarında olsaydı, $a=a$ ve $a=b$ arasında bir fark olmazdı. Öyleyse, $a=b$ tümcesinde özdeşlik nesnelere kendi aralarında değil, onların imleri arasındaki bir bağıntıdır. (Frege, 2008: 50-51)

Frege'nin bu açıklamasının temelinde yer alan kavrayış, doğru bir özdeşlik yargısının, terimlerin göndergesinin ortak olabileceğini fakat anlamlarının farklı olabildiğinin olanağını bize söylüyor. Böylelikle özdeşliğinin aktüel bilgi içerdiğini de dile getiriyor. Daha geniş bir çerçeveden dile getirmek istersek, Frege'nin bu çözümlemesi, $a=b$ eşitliği keşfedilmeye değer olarak düşünülürken, $a=a$ eşitliğinin ilki kadar değer olmadığına nedenini açıklıyor. Bu bağlamda Frege, $a=b$ biçimindeki doğru bir ifadeyi, doğruluğu onaylanmadan anlamanın nasıl mümkün olduğunu açıklar. Çünkü, söz konusu imleri anladığımızda idrak ettiğimiz şey a 'nın anlamı ile b 'nin anlamıdır. Aynı yere çıktıklarını bilmeden bir yere götüren bir dizi yönü nasıl anlayabiliyorsak, aynı nesneyi belirlediklerini bilmeden de birden fazla anlamı idrak edebiliriz. (Salerno, 2011: 34-35)

Düşünceler bileşimsellik kavramı bağlamında düşünülüğünde, düşüncüyü onu oluşturan parçalar tarafından belirlendiğini söylemiştik. Fakat bir düşüncüyü meydana getiren parçalar tam olarak nedir? Bir adın ve yüklem anlamı ne demektir? Ad ve yüklem nasıl olup da doğru veya yanlış olabilen bir düşüncüyü meydana getirebilecek şekilde birleşmektedirler? Bir düşüncenin parçaları bütüne nasıl katılırlar? (Salerno: 2011: 57) Bütün bu soruların cevabı kavram ve nesne adlı bölümünde aranacaktır.

---

²⁸ Frege, a.g.e., s. 21-22

1.2 Kavram ve Nesne Ayrımı

On dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Aristoteles mantığının etki alanının dar olması ve genişletilmesi yönündeki düşüncelerin arttığı bir olgu olarak yukarıda belirtilmişti. Bu eğilimin belirmesinin yanında matematiksel mantığın da ortaya çıkışı, modern mantığa çıkan yolun habercisiydi²⁹

Standart klasik mantık, ‘‘Sokrates ölümlüdür’’ ve ‘‘Bütün insanlar ölümlüdür’’ önermelerinin aynı formda olduğunu öne sürüyordu. Bu minvalde standart mantık, görünüşteki gramatik formda kalmış ve yüklem formuna önem vermiştir. Standart klasik mantığın gösterebildiği ancak, tüm önermelerin özne-yüklem-koşaç formuna sahip olduğu idi. Diğer taraftan modern mantık, gramatikal formda kalmayarak, önermelerin mantıksal formunu gündeme getirmiştir. Böylelikle, standart modern mantık ‘‘Sokrates ölümlüdür’’ ve ‘‘Bütün insanlar ölümlüdür’’ önermelerin gramatikal olarak aynı olmasına rağmen mantıksal formu itibariyle aynı olmadıklarını göstermiştir (Rossi, 2008: 5).

Standart modern mantığın bir diğer kabulü atomsal önermeleri³⁰ kabul etmesidir. Bunun gerekçesi de önermelerin en yalın formlarını ortaya koymak ve kompleks yapıdaki cümlelerin nasıl analiz edilmesi gerektiğini açıklamaktır. Kompleks önermelerin yalın formlarını ortaya koymak istersek bu, iki farklı analiz türünü gerektirir. İlk olarak, tümel evetleme, tikel evetleme, vb. yoluyla ilişki içine giren önermelerin oluşturduğu türde bileşik önermelerdir. Örneğin, ‘‘Hava sıcak ve yağmur yağıyor’’, ‘‘Ali treni kaçırırsa gelemez’’ gibi önermeler bu türdendir (Rossi, 2008: 6).

Diğer yandan, bir önceki paragrafta gösterdiğimiz bileşik yapıdan farklı bir biçimde bileşik olan önermelerin analizi söz konusudur. Bu analiz, görünüşte yalın olan önermelerin bileşik yapısını ortaya çıkarır. Böylelikle standart klasik mantık ve modern mantık arasındaki farkın temel noktası burada ortaya çıkar (Rossi, 2008: 7).

---

²⁹ Jean-Gerard Rossi, *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), Birinci Baskı. İstanbul, Say Yayınları, 2008, s. 5

³⁰ Her, hiçbir, bazı ve değilleme gibi birlikte anlamlı terimler içermeyen önermeler. Standart modern mantık atomsal önermeleri birlikte anlamlı terimlerden arındırılmış olması gerektiğini varsayar. Rossi, a.g.e., s. 7-8

Standart modern mantığın bileşik önermelerdeki yalın, atomal önermelerin analizini yaptığımızdan bahsettik. Peki atomal önerme nedir? Hangi forma sahiptir? Standart modern mantıkta, atomal önermeleri birlikte-anlamalı terim içermeyen önermeler olduğunu söylemiştik fakat standart klasik mantıkta söz konusu terimler özne ve yüklemi birbirinden ayırmayı olanaklı kılmaktadır Bu bağlamda, standart modern mantıkta atomal önermeyi oluşturan öğeleri (özne ve yüklem) nasıl ayıracağız? İşte bu noktada Frege devreye giriyor. Frege bir yandan özne ve yüklem arasındaki ayrımın gramatikal açıdan yetersiz olduğunu gösterirken, diğer yandan da özne ve yüklem arasındaki ayrımı analiz edebilmek için fonksiyon ve argüman arasında mantıksal bir ayrıma gitmiştir (Rossi, 2008: 9).

Frege, '*Fonksiyon ve Kavram*' adlı makalesinde fonksiyon ve kavram arasındaki ilişkiyi açıklar. Kavram dediğimiz şey aslında bir fonksiyonun özel bir türüdür. Frege bu temellendirmeye matematikteki fonksiyon kavramı ile başladığını söyler. Fakat fonksiyonun tanımı hususunda Frege matematikçilerin tatmin edici bir yanıt veremediğini düşünmüştür. (Kenny, 2000: 101) Şöyle ki:

“x’in bir fonksiyonu x’ i içeren matematiksel bir anlatım, x harfini içeren bir anlatım, x harfini içeren bir formül, olarak kabul edilirdi. Böylece, örneğin, $2x^3 + x$ anlatımı x in bir fonksiyonuydu ve $2 \cdot 2^3 + 2 \cdot 2$ nin bir fonksiyonuydu. Biçim ve içerik, im ve imlenen şey arasındaki ayrım yapılmadığı için, bu yanıt doyurucu değildir.”³¹

Frege fonksiyondan, x gibi belirsizce gösterilen bir anlatım olarak anlaşılmasına karşı çıkmıştır. Frege’ye göre eğer bir fonksiyonun matematiksel anlatımın gönderimi (Bedeutung) olsaydı, yalnızca bir sayı olurdu. Örneğin, “ $2x^3 + x$ ” anlatımı bir sayıyı belirsizce gösterir. Burada x yazmam hiçbir köklü değişiklik getirmiyor.³²

$$\begin{aligned}2 \times 1^2 + 1 \\2 \times 4^2 + 4 \\2 \times 5^2 + 5\end{aligned}$$

Bu açıklamada, aynı fonksiyonun tekrar tekrar ortaya çıktığını görebiliyoruz. Fakat, fonksiyon aynı iken argüman farklı olarak, 1, 4 ve 5 şekilde ortaya çıkıyor. Yani

³¹ Gottlob Frege, ‘Fonksiyon ve Kavram’, (Çev: H. Şule Elkatip), *Felsefe Tartışmaları*, 2. Kitap, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1988, s. 7

³² Frege, a.g.m., s. 9

bu açıklamalarda ortak olan içerik fonksiyonun kendisidir. Bu açıklama x'leri ortadan kaldırırsak “ $2(x)^2 + (x)$ ” şeklinde de gösterilebilir (Kenny, 2000: 103).

Frege bu noktada argümanın bir fonksiyonun parçası olmadığını, daha ziyade argümanın bir bütünü oluşturmak için fonksiyonla birleştiğini göstermek istemiştir. Ayrıca sayının kendisinin de fonksiyonun bir parçası olmadığını, bu ikisinin ayrı olduğunu savunmuştur.

“Benim göstermeye çalıştığım nokta, argümanın fonksiyona ilişkin olmadığıdır, argüman ancak tam bir bütün oluşturmak için fonksiyonla bir araya gelir; çünkü fonksiyonun kendi başına tam olmadığı, tamamlanması gerektiği veya ‘doymamış’ (unsaturated) olduğu söylenmelidir. Ve bu bakımdan, fonksiyonlar sayılardan köklü olarak ayrılırlar. Fonksiyonun özü böyle olduğu için, neden ‘ $2.1^3 + 1$ ’ ve ‘ $2.2^3 + 2$ ’ de, bu dile getirişlerin farklı sayıların yerlerini tutmalarına karşın, onlarda aynı fonksiyonu tanıdığımızı, oysa, öte yandan, eşit sayısal değerlerine karşın, ‘ $2.1^3 + 1$ ’ ve ‘ $4-1$ ’ de aynı fonksiyonu bulmadığımızı açıklayabiliyoruz.”³³

Fonksiyon ve argüman ayrımı bağlamında argümanın fonksiyonunun bir parçası olmadığı anlaşılıyor. Fonksiyonu tamamlanmamış olarak tanımlayan Frege’nin, bu fonksiyonun değerinin ancak bir argüman ile tamamlanması sonucu ortaya çıkabileceğini dile getirmiştir. Değer kavramı Frege’de, “Fonksiyonun ve argümanın birleşmesiyle ortaya çıkan şey nedir?” sorusunun yanıtı niteliğindedir.

Fonksiyon argüman ile tamamlanmanın sonucunda “bir argüman için fonksiyon değeri” adını veririz. Böylece örneğin, $2.x^3 + x$ fonksiyonun 1 argümanı için değeri 3 tür, çünkü: $2.1^3 + 1 = 3$ tür. Matematiksel fonksiyonun değeri, argüman gibi, her zaman bir sayıdır. Fonksiyonun değeri ise bütün açıklama tarafından imlenen sayıdır (Kenny, 2000: 104).

Elimizde $x^2 - 4x$ gibi bir fonksiyon olduğunu düşünelim. Bu fonksiyonda her bir argüman için farklı değerler topluluğu olacaktır. Örneğin, x yerine 1 sayısını koyarsak fonksiyonun değerinin -3, 2 sayısını koyarsak 0 değerini alacaktır. İşte bu türden değerlerin toplamı bir fonksiyonun değer alanıdır. Frege bu değer alanının analitik geometride sezgisel olarak gösterilebileceğini dile getirmiştir. Bu noktada Frege’ye kulak vermek gerekirse;

---

³³ Frege, a.g.e., s. 10

“Analitik geometrinin metodu, bir fonksiyonun farklı argümanlar için değerini, sezgisel olarak gösterebileceğimiz bir yol sağlar. Eğer argümanı, bir absisin sayısal değeri olarak ve fonksiyonun karşılıklı olan değeri de bir noktanın ordinatının sayısal değeri olarak görürsek, sezginin (olağan durumlarda) kendisini bir eğri olarak kavradığı, bir nokta kümesi elde ederiz. Eğrinin üzerindeki her nokta, bir argümanla beraber, fonksiyonun ilintili değerine karşılıklı olur.”³⁴

Eğer x^2-4x , $x.(x-4)$ gibi iki fonksiyonu karşılaştırsak, bu iki fonksiyonun aynı argüman için aynı değeri aldığını ve bu iki fonksiyonun değer alanlarının da birbirine eşit olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Frege bizi bir konuda uyarıyor. Şöyle ki; “ $x^2-4x = x(x-4)$ ” yazdığımızda, bir fonksiyon ile diğer fonksiyonun birbirine eşit olduğunu değil, fonksiyonların değer alanları arasındaki bir eşitlikten ya da birinin değerinin diğerinin değerine eşit olduğunu söylüyoruz.³⁵

Frege, fonksiyonların değer alanları için bir yazılış biçimi de ortaya konulabileceğini iddia etmiştir. Bunun için Yunan alfabesinden bir harf kullanmış ve sonuç olarak şu şekilde bir gösterimin olanağını bize vermiştir: x^2-4x ve $x.(x-4)$ gibi iki fonksiyonun değer alanları $\mathcal{E}(\mathcal{E}^2-4\mathcal{E})$ ve $\alpha(\alpha.(a-4))$ şeklinde gösterilebilir.³⁶

Frege bilimin ilerlemesiyle birlikte fonksiyon sözcüğünün gönderiminin iki yönde genişletildiğini gözlemlemiştir. Birincisi, fonksiyon kurmada yararlanılan matematiksel işlemlerin alanları genişletilmiştir. Örneğin toplama, çarpma, limite geçişin türlü yolları tanıtılmıştır. İkincisi, fonksiyonlar için olası argümanların ve değer alanları, karmaşık sayıların genişletilmesiyle beraber toplam ve çarpım sözcüklerinin anlamlarının da daha geniş bir çerçevede tanımlanması gerekmiştir.³⁷

Frege'nin fonksiyonu kullanma biçiminde daha ileriye giderek fonksiyon anlatımını kurmaya yarayan +, – imlerine, “öldürüldü” veya daha hafif olma gibi fiillere ek olarak =, <, > gibi imler ekler. Bu yeni içerikle birlikte Frege, =, <, > gibi matematiksel semboller olan fiillerle işe başlayarak matematiksel kullanımdan evrensel kullanıma daha yumuşak bir geçiş yapmıştır (Kenny, 2000: 107). Örneğin, x argümanı için $x^2=1$ gibi bir fonksiyonu ele alalım. Eğer x argümanı yerine -1, 0, 1, 2'yi koyarsak, şunu elde ederiz.

$$(-1)^2=1$$

---

³⁴ Frege, a.g.e., s. 10

³⁵ Frege, a.g.e., s. 11

³⁶ Frege, a.g.e., s. 12

³⁷ Frege, a.g.e., s. 13

$$0^2 = 1$$

$$1^2 = 1$$

$$2^2=1$$

Bu denklemleri incelediğimizde, birincisinin ve üçüncüsün doğru, diğer ikisinin yanlış olduğunu anlayabiliriz. Buradan, Frege, “fonksiyonumuzun değeri bir doğruluk değeridir” çıkarımını yaparak doğru olan ile yanlış olanın doğruluk değerlerini ayırt etmiştir. Böylelikle doğrunun yerini tutan denklemler için:

$$'2^2=4', '2>1', '2^4=4^2'$$

Aynı doğruluk değerini tutuyorlar ve bu bağlamda, $(2^2=4)=(2>1)$ denkleminin doğru bir denklem olduğunu söyleyebiliyoruz. Frege bu noktada gelebilecek bir eleştiriyi de dile getirmiştir. Bu iki eşitliğin farklı düşünceler ileri sürdüğü söylenebilir. Frege, ' $2^4=4$ ' ve ' $4.4=4^2$ ' denklemleri de farklı düşünceler dile getirdiğini kabul eder. Fakat ona göre bu iki ifade farklı düşünceleri dile getirirse de göndermeleri aynı olduğu için eşittir. Biz 2^4 'ün yerine 4.4 'ü koyabiliyoruz. Bunun sebebi göndermelerinin aynı olmasındandır. Göndergenin özdeşliğinden düşüncelerin özdeşliği çıkmaz (anlam ve gönderge adlı bölümde bahsedilmişti).³⁸

Buraya kadar anlattıklarımızı toparlarsak, Frege daha önce *Begriffsschrift*'te tümceleri geleneksel özne-yüklem çözümlene bağlamından kopararak, bunun yerine fonksiyon ve argüman düşüncesini yerleştirmiş ve bu düşüncüyü “*Fonksiyon ve Argüman*” adlı makalesinde geliştirmiştir. Frege'nin fonksiyon olarak bahsettiği şey aslında bizim matematikten bildiğimiz fonksiyon kavramıdır. Örneğin $f(x)$, varsayalım ki x^2-1 gibi bir fonksiyon olarak tanımlanırken, x ise bir argümanı değerlendirilmektedir. Böyle bir fonksiyon için farklı x değerleri için farklı değerleri olacaktır. Bu değerlerin oluşturduğu alanı Frege, değer alanı (Wertverlauf) adını vermiştir. Bu değerler aynı zamanda doğruluk değerini de göstermektedir. Bahsettiğimiz fonksiyonda göstermek istersek, $x=1$ için x^2-1 'in değeri 0 olur. Bu “doğru” doğruluk değerine sahipken, 0 yerine -1 değerini getirirsek yanlış doğruluk değerine sahip olacaktır.³⁹

Fonksiyon ve argümanın dildeki karşılığı, argümanın özne/nesne olarak, fonksiyonun ise kavram olarak görülmesidir.⁴⁰ Bu yaklaşımını Frege '*Kavram ve Nesne*

³⁸ Frege, a.g.e., s.132

³⁹ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, (çev. H. Bülent Gözkan), Üçüncü Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 44

⁴⁰ Frege, a.g.e., s. 45

‘Üzerine’ adlı metninde açıklamıştır. Fakat daha öncesinde ‘‘Aritmetiğin Temelleri’’ adlı eserinde Frege, kavramlar ve onların doğalarına ilişkin tutumu şu sözleri dile getirir:

‘‘Eğer şeylerin sürekli akışı içinde kalıcı, ebedi olan hiçbir şey olmasaydı, dünya hakkında herhangi bir bilgi sahibi olma olanağı ortadan kalkacak ve her şey bir karmaşanın için düşecekti. Öyle görünüyor ki, kavramların, tıpkı yaprakların bir ağaçta filizlenmesi gibi bireylerin ruhunda da öyle ortaya çıktığını varsayıyoruz; ve kavramların doğalarını, onların doğuşunu inceleyerek bulabileceğimizi düşünüyoruz ve kavramları, insan ruhunun doğasından yola çıkarak psikolojik olarak tanımlayabilmeye çalışıyoruz. Ancak bu yaklaşım her şeyi öznel kılmaktadır ve bu yaklaşımı sonuna kadar izlersek, gerçeği kaybederiz. Kavramların tarihi olarak adlandırılanlar ya kavramların bilgisi hakkında bir tarihtir ya da sözcüklerin gönderimleri hakkında.’’⁴¹

Frege’nin kavramlarla ilgili bu sözlerinden, onun kavramların nasıl oluştuğunun çok önemli olmadığı, daha çok dilimizde ortaya çıktığı haliyle incelenmesi gerektiği düşüncesinde olduğu anlaşılıyor. Böylelikle kavramı öznel tasavvurlardan ziyade, kullandığımız dilin ortak zemininde var olan haliyle incelememiz gerekiyor. Şüphesiz ki, bu tutum mantıklı bir filozoftan beklenen bir tutumdur. Bunun nedeni ise, kavramları tarihselliği içinde değerlendirerek ele aldığımızda, kavramın doğasını değil de, onu tarih boyunca kullanımındaki öznel yaklaşımların toplamı olarak değerlendirmek durumunda kalıyoruz. Bu durum da, kavramın ve anlamın nesnel olduğunu iddia eden bir filozof için kabul edilebilir bir şey değildir.

Frege’nin ‘‘kavram’’ı üzerine kabaca bir değerlendirme yaptıktan sonra, onun kavram ve nesne arasında yaptığı ayrım tartışmasına geçilebilir. Frege, ‘‘Kavram ve Nesne Üzerine’’ adlı makalesinde, kavramın ve nesnenin tanımlarıyla ilgili olarak şu ayrımında bulunur: ‘‘Kavram (sözcükten anladığım kadarıyla) yüklemseldir. Öte yandan bir nesnenin adı, bir özel ad, dilbilimsel yüklem gibi kullanılmaya hiç de uygun değildir.’’⁴²

Frege bir nesnenin adı ile bir özel adı farklı biçimlerde kullanmıştır. Bu farklı kullanım biçimlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

‘‘1) Bir özel adın belirsiz tanımlıkla başlaması gerekir, öte yandan önünde belirli tanımlık⁴³ bulunan ada, bir özel ad olarak bakılabilir.

⁴¹ Frege, a.g.e., s. 83

⁴² Gottlob Frege, ‘‘Kavram ve Nesne Üzerine’’, (çev. İlhan İnan ve Bahadır Turan), *Felsefe Tartışmaları*, 44.Kitap, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2010, s.105

⁴³ Belirli tanımlılık, Almaca ‘‘das’’ , İngilizce ‘‘the’’ olarak çevrilir.

- 2) Bir özel ad bir tümcede yüklem olarak kullanılamaz (ancak yüklemin bir parçası bir özel addan oluşabilir)
- 3) Özel adların eşitlik ya da aynılık bildiren bir tümcede, tamamlanmış bir tümce oluşturmak üzere eşitlik iminin ya da bağlayıcı fiilinin her iki yanında da bulunması gerekir. Bir özel adın anlamını bilmek demek, bir nesneyi o adın gönderimi olarak teşhis edebilmek [wiedererkennbaren] demektir.”⁴⁴

Frege kavram, nesne ve nesnenin adı üzerine bu tanımlamalardan sonra, özne ve yüklemleri birbirine bağlayan ‘...dır’ (koşaç) ekinin iki farklı kullanımına dikkat çeker. Örneğin, ‘‘Ankara Türkiye’nin başkentidir’’ ve ‘‘Ankara başkenttir’’ tümcelerini ele almak istersek, bu iki tümcedeki ‘‘...dır’’ ekinin farklı işlevi vardır. Birinci tümcede bir eşitlik söz konusuysen, ikincide bir özellik dile getiriliyor. Şöyle ki: ‘‘Türkiye’nin başkenti Ankara’dır’’ tümcesini ‘‘Türkiye’nin başkenti=Ankara’’ şeklinde ifade edebiliriz. Burada ‘‘...dır’’ eki bir eşitliği dile getirmeye yarayan bir ektir. Fakat ikinci tümcede Ankara’nın bir özelliğini dile getirmeye yarayan bir ektir. Böylece bu ikinci tümceyi ‘‘x başkenttir’’ şeklinde yazarak, ‘‘başkent’’ kavramı altına düşecek nesnelere yazabiliriz. Bu anlamda da, ‘‘x’’ argümanı için ‘‘x başkenttir’’ fonksiyonunun değeri alanını bulabiliriz. Örneğin, ‘‘Ankara, Paris, Roma’’ gibi kentlerin adları, x yerine koyulduğunda doğru tümceler meydana getirirken, ‘‘İstanbul, New York’’ gibi kentler yanlış tümceler meydana getirecektir.⁴⁵

Bu iki kullanımı biraz daha açmak istersek, ‘‘...dır’’ eki eşitliği belirttiği durumlarda ters çevrilebilir. Fakat bir özellik belirttiği durumlarda ters çevrilemez. Özellik belirtmek ise, ‘‘...dır’’ eki yklemlenin yalnızca fiile ait olduğunu gösterir. Örneğin, ‘‘Çoban Yıldızı Venüs’tür’’ tümcesindeki ‘‘...tür’’ eki bir koşaçtan ibaret değildir; onun içeriği yüklemin asli bir parçasıdır. Burada, ‘‘Venüs’’ her ne kadar yüklemin bir parçası olabilse de tek başına bir yüklem olma özelliğine sahip değildir. Bundan dolayı, bu sözcüğün gönderimi (Bedeutung) bir kavram olarak değil de yalnızca bir nesne olarak ortaya çıkar.⁴⁶

Koşacın Frege’nin özne ve yüklem arasındaki ilişkisinde nasıl bir rol oynadığına baktıktan sonra, bölümümüzün başında bahsettiğimiz fonksiyon ve argüman arasındaki ayrımın benzerini özne ve yüklem arasında yaptığımızdan bahsettik. Ancak burada, özne ve

---

⁴⁴ Frege, a.g.e., s. 46

⁴⁵ Frege, a.g.e., s. 45

⁴⁶ Frege, a.g.e., s.105-106

yüklemine işlevlerine ilişkin Frege'nin yaklaşımını biraz daha açmak gerekiyor. Özellikle onun özne ve yüklem ile ilgili kullandığı tamlık/doyum/boşluklu ve eksiklik/doymamışlık/boşluksuz kavramları bu iki yapının ayırımında önemli bir rol üstlenir.

“Nesne kendi içinde tamamlanmamış, boşluksuz bir şeyken, kavram boşluklu ve nesne ile tamamlanmayı bekleyen bir işleve sahiptir. ‘Ankara’ özel adı kendi içinde tamamlanmıştır, ama ‘...’nın başkenti’ kavramı, boşlukludur ve özel adla tamamlanması gerekir. Bir nesne, fonksiyon olmayan bir şeydir; nesnenin dile getirilişi boşluklu değildir, tamamlanmış bir bütündür.”⁴⁷

Frege'nin ortaya attığı düşünce geleneksel tümce analizlerine göre farklılık içeriyor. Buna göre, özel ad-nesne ve kavramın nasıl ayrılacağı sizin seçiminize bağlıdır. Bu bize, bir tümcenin farklı çözümlenme yollarının olanağı veriyor. Örnek vermek gerekirse, “Cem Can’a vurdu” ve “Sezar Kleopatra’yı seviyor” klasik önermeleri tektir. Fakat Frege'nin yaklaşımına göre, çok değişkenli matematiksel fonksiyonlarda olduğu gibi, tümceleri birden çok değişkenli yöntemle çözümlenmek mümkündür. Yukarıdaki cümleleri ele alırsak, “Cem ile Sezar” birer nesneye gönderimde bulunan özel ad olarak çözümlenebildiği gibi, “Can ile Kleopatra” da aynı şekilde çözümlenebilir. Kavram çözümlenmesinde ise, “Cem ...’a vurdu” ve “Sezar ...’yi seviyor” gibi çözümlenebilir. Diğer bir şekilde, “..., ...’a vurdu” veya “..., ...’yi seviyor” şeklinde de çözümlenebilir. Bu boşlukların yerine farklı özel adlar getirilebilir. Böylece getirdiğimiz özel adlara göre farklı doğruluk değerleri elde edebiliriz.⁴⁸

Frege'nin birinci-düzyen kavramlar ile ikinci-düzyen kavramlar arasındaki ilişkiye dair tartışması, “*Kavram ve Nesne Üzerine*” adlı makalesinde önemli bir yer tutmaktadır. İlk olarak, nesnelerin altına düştükleri kavramlar birinci düzey kavramlardır. Örnek vermek gerekirse, “Jena bir üniversite kentidir” tümcesinde, “Jena” kentine gönderen özel adla adlandırılan nesne, “üniversite kenti olma” kavramının (birinci-düzyen) altına

---

⁴⁷ Frege, a.g.e., s. 45-46

⁴⁸ Arda Denkeli, “Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler”, *Felsefe Tartışmaları*, 2.Kitap, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi,1989, s.28

düşmektedir.⁴⁹ Bu noktada, Frege'nin "özellik"[eigenschaft] ve "vasıf" [merkmal]⁵⁰ sözcüklerinin kullanılış biçimine bakmak gerekiyor. Bu noktada Frege'ye kulak vermek gerekirse: "‘Φ, Γ’ nın bir özelliğidir’ ve ‘Φ, Γ’ nın bir vasıfıdır’ gibi tümcelerde sözcükler ilişkileri göstermeye yarar. Benim kullanımıma göre, bir şey, aynı şey olmamak kaydıyla bazen bir özellik bazen de bir vasıf olabilir. Bir nesnenin, altına düştüğü kavramlara o nesnenin özellikleri diyorum.”⁵¹

Bu bağlamda, "vasıf" [merkmal] sözcüğü, bir kavramı oluşturan veya tanımlayan kavramlar anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, "insan" kavramını ele alalım. İnsan kavramının vasıfları, memeli, iki ayaklı, canlı, ussal gibi sıfatlar olabilir. Diğer yandan bu vasıflar, nesnelerin özellikleridir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, vasıflarla kavramlar arasındaki bağıntının, nesnelerin kavramların altına düşmesi gibi bir bağıntı olmadığıdır. Vasıflar ait oldukları kavramların altında kapsanırlar. Frege'nin bu minvalde verdiği örneğe bakalım. "Siyah ipekli elbise olma" kavramını incelersek, "Siyah olma", "ipekli olma" ve "elbise olma" bu kavramın vasıflarıdır. Bu vasıflar, aynı zamanda bu kavramın altına düşen nesnelerin de özellikleridir.⁵²

Bütün bu söylediklerimizden sonra, tekrar birinci-düzyer kavramlar ve ikinci düzey kavramlara geri dönersek, Frege'ye göre bir kavramın yerine başka bir kavram geçebilir. Fakat bu durum nesne için geçerli değildir. Yukarıda bahsettiğimiz gibi, bir kavramın altına düşen ikinci-düzyer bir kavram, bir nesnenin altına düştüğü birinci düzey kavramdan farklıdır. Bu farkı şu şekilde de dile getirebiliriz: Bir nesne, birinci düzey bir kavramın altına düşerken [falle unter], diğer yandan bir kavram ikinci-düzyer bir kavramın içinde yer alır [falle in].⁵³

“Örneğin “Tüm atlar memelidir” veya “Tüm kareler dörtkenarlıdır” gibi sırasıyla sentetik ve analitik tümcelerde [bunları birinci basamak yüklemler mantığıyla, sırasıyla “ $\forall x (Ax \rightarrow Mx)$ ” ve “ $\forall x (Kx \rightarrow Dx)$ ” olarak yazıyoruz; tüm x’ler için, eğer x, A’nın (‘At olma’ kavramının) altına düşüyorsa, demek ki x, M’nin de (‘Memeli olma’ kavramının) altına düşüyordur], ‘at olma’ kavramının kaplamını oluşturan nesnelere, bu kavramın altına düşmektedirler. Ama ‘at olma’ ile ‘memeli olma’ veya ‘kare olma’ ile ‘dört kenarlı olma’ kavramları arasındaki ilişkiler,

⁴⁹ Frege, a.g.e., s. 47

⁵⁰ Bu terim İngilizcede "characteristic"; Türkçede ise "nitelik" olarak karşılanıyor. Fakat Bülent Gözkan bu terimi "vasıf" olarak kullandığı için onun çevirisine bağlı kalmıştır.

⁵¹ Frege, a.g.e., s.114

⁵² Frege, a.g.e., s. 47

⁵³ Frege, a.g.e., s.113-114

nesnelerin kavramların altına düşmesi türünden bir ilişki değil, bir kavramın ('at olma'), bir diğer kavramın ('memeli olma') altında kapsanması ilişkisidir. 'Memeli olma' kavramının vasıfları, aynı zamanda 'at olma' kavramının da vasıflarıdır. ''⁵⁴

Frege'nin kavram ve nesne ayrımı bazı itirazları da beraberinde getirmiştir. Bu itirazlara geçmeden önce, bizi bu eleştiriye götüren Frege'nin düşüncelerini gözden geçirelim. Frege'ye göre varolanları kavram ve nesne olarak ayırmak bazı soruları da beraberinde getiriyor! Kavram hakkında konuşmanın nasıl olanaklı olduğu sorusu bunlardan biridir. Frege'nin bütün bu bahsettiklerimiz ışığında anlaşılabilirliği gibi, bir tümcenin göndergesinin bir nesne olacağı gayet açıktır. Fakat "Kırmızı bir renktir" dediğimizde, bu bir önerme olduğu için bir kavrama değil de bir nesneye ilişkin konuşuyoruz demektir. Diğer bir deyişle söylersek, bir kavram hakkında bir şey söylemek istediğimizde söylediğimiz o kavrama ilişkin değil de, kavrama ancak biçimsel benzerliği bulunan bir nesneye ilişkin olacaktır. Diğer bir problem ise, Frege'nin doğru kabul etmek durumunda olduğu şu cümlede açığa çıkar: " 'At kavramı' bir kavram değildir. " Frege'nin felsefesinin dışından bu cümleye baktığımızda, bu cümlenin yanlış olduğu konusunda büyük çoğunluk hemfikir olacaktır. Fakat Frege'ye göre bu cümle doğru olmak durumundadır. Frege'nin kavram ve nesne ayrımı burada bir çelişkiye mi yol açıyor?⁵⁵ Frege bunu şu şekilde yorumluyor:

"Burada şunun farkına varmalıyız ki dilin bir garipliği ile karşı karşıyayız ve bunun kaçınılmaz olduğunu kabul ediyorum; örneğin, Berlin şehri bir şehirdir ya da Vezüv yanardağı bir yanardağdır diyebiliyorken at kavramı kavram değildir demek durumunda kalıyoruz. Dil burada geleneksel kullanımdan kopuşu doğrular nitelikteki zor bir durumla karşı karşıyadır. ''⁵⁶

Frege'nin burada doğal dilin yarattığı problemlerden dolayı böyle bir sorunla karşı karşıya kaldığımızı söylemesi çok inandırıcı durmuyor. Çünkü doğal dil bu önermeyi doğru saymaz. Doğal dilde, "at"ın özne veya yüklem konumunda olmasının bir önemi

---

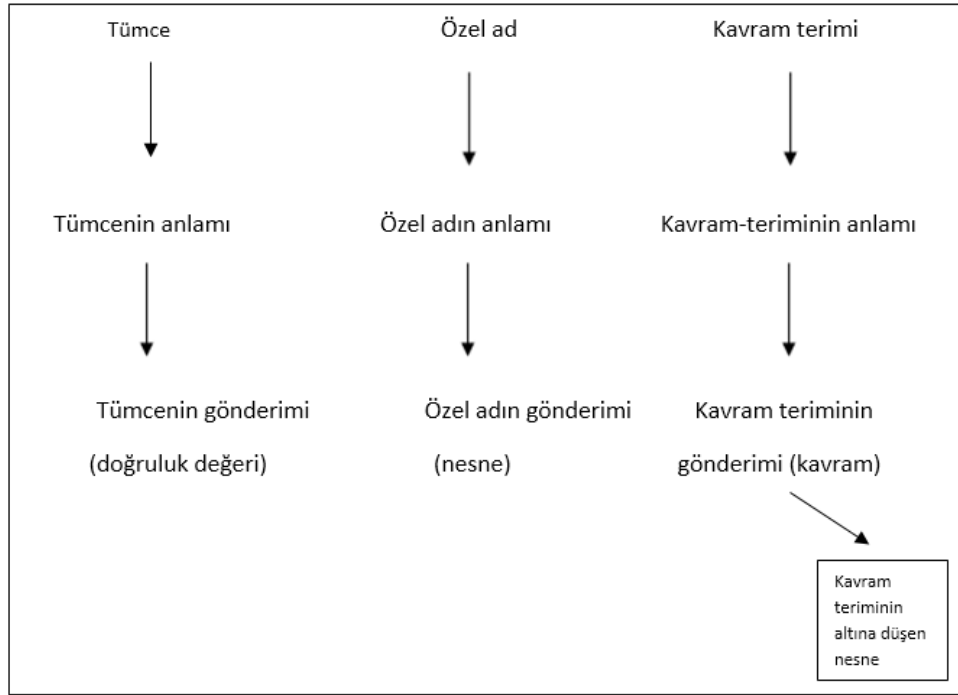
⁵⁴ Frege, a.g.e., s. 48

⁵⁵ Denkel, a.g.m, s.28-29

⁵⁶ Frege, a.g.e., s.108

yoktur. At aynı şeye gönderimde bulunacak ve “at” kavramının bir kavram olmadığı iddiası da yanlış sayılacaktır.⁵⁷

Bu iki bölümde genel olarak Frege'nin sözcük anlamlılığı ile tümce anlamlılığı arasındaki ilişkiyi, bir sözcüğün anlam taşımasının ne manaya geldiği, tümcelerin yapısının nasıl oluştuğu açıklığa kavuşturulmuştur. Bu bağlamda, iki bölümde anlattığımız konuları şematik olarak Şekil 1'deki gösterebiliriz.

Şekil 1. Frege'ye göre kavram-terimlerin nesnelere ilişkisi

1.3. Üçüncü Alan

Mantık ve psikoloji arasındaki ilişkinin tarihsel sürecine baktığımızda, mantığın psikolojinin bir alt dalı olup olmadığı tartışılan bir konu olmuştur. Mantığın psikolojinin bir dalı olduğu görüşü genel olarak psikolojizm olarak adlandırılmıştır. Bu görüşe göre, mantığın yasalarının insan düşüncelerinin deneysel genellemeleri olduğu iddia edilmiştir. Böylelikle, deneysel genellemelere bağlı olan bu yasalar bizim akıl yürütme biçimlerimizden bağımsız değildirler. Bu düşüncüyü kabul etmeyerek mantığın

⁵⁷ Denkel, a.g.e., s.29

psikolojizmin bir alt dalı olduğu görüşünü reddeden düşünürler ise mantığın psikolojiden ayrı bir disiplin olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünürlerin başında ise Frege gelir.⁵⁸ Frege, mantığın psikolojizmin içinde olduğu düşüncesine şu şekilde bir eleştiri getirir.

“Eğer mantık bu psikolojik yasalarla ilgili olsaydı psikolojinin bir parçası olurdu; gerçekten ona tam da bu şekilde bakılmıştır. Böyle bir durumda, düşüncenin bu yasalarına, ‘insanda iyi sindirim nasıl meydana gelir’, veya ‘kişi dilbilgisine uygun nasıl konuşur’, veya ‘kişi moda uygun nasıl giyinir’ gibi konularla ilgili deyişlere benzer şekilde, bir ortalama düzey sunmaları anlamında, kılavuz ilkeler gözüyle bakılabilir. Bu durumda kişi sadece şunu söyleyebilir: insanların bir şeyi doğru kabul etmeleri, bu zamana ait ve insanlara dair bilgimize bağlı olan bu yasalara ortalamada uyar; bu yüzden eğer bir kişi ortalamayı tutturmak istiyorsa bunlara uymalıdır. Ama giyimde bu moda olanın yakın gelecekte moda olmaktan çıkması gibi ve şu anda Çinliler arasında moda olmaması gibi, düşüncenin bu psikolojik yasaları da ancak onları buyuran otoriteye getirdiği sınırlamalarla tatbik edebilir. Eğer mantık bir şeyin doğru olması ile değil, doğru sayılması/ kabul edilmesi ile ilgili olacaksa! Ve işte bunlar psikolojik mantıkçıların kafalarının karıştığı hususlardır.”⁵⁹

Frege mantığın yukarıdaki gibi psikolojizmin bir dalı olduğu düşüncesini savunmanın evrensel bir doğruluk imkanının ortadan kaldıracağını düşünüyordu. Psikolojizmi kabul ettiğimiz takdirde doğruluğun belli bir topluluğun belirli bir zamanda ve belirli bir konuda mutabık olduğu şey olarak tanımlanması gerekiyordu. Frege böyle bir düşüncenin mantığın evrensel otoritesini kaybetmesine yol açacağını düşünüyordu. Çünkü, mantığın yasaları (hangi doğrulukların hangi doğrulukları takip ettiği hakkındaki deyimler), insanların ya da belirli bir topluluğun doğru saydıklarına indirgendiği takdirde, bu yasalar başka yasaların temeli olarak insanlar tarafından değiştirilebileceği için mantığın yasaları evrensel olma özelliğini kaybedecektir. Buna ek olarak, farklı topluluklara göre farklı mantık yasaları olabilir. Böylelikle, mantığın yasalarını düşünmek isteyen bir kişinin nasıl düşünmesi gerektiği evrensel olarak değil de, sadece belirli bir topluluğun ortalama düşünme biçimleri olarak ortaya konacaktır.⁶⁰

Frege’nin psikolojizm karşıtlığının diğer bir nedeni ise, doğal dil psikolojik yaklaşımlarla örölü olduğu için, mantıksal yasaların bu örüntü içinde açık bir şekilde

---

⁵⁸ Salerno, a.g.e., s. 111

⁵⁹ Salerno, a.g.e., s. 111

⁶⁰ Salerno, a.g.e., s.111-112

ortaya koyulamamasıdır. Bu sebeple, Frege öznel olan ile nesnel olan arasında bir ayırım yapma gereği duymuştur. Öznel olan, Frege'nin düşünce çizgisinde şu anlama gelmektedir: Bir sözcüğün zihnimizde oluşturduğu öznel imgeler ve çağrışımlardır. Bu öznel tasarımlar mantıktan ayrılmalıdır. Nesnel anlamda tasarım ise, mantığa aittir ve tüm insanlarda aynıdır. Kısacası Frege'ye göre, mantıksal bir dil inşası ile hem dilin mantıksal formunun psikolojik olandan ayrılması sağlanacak hem de mantıksal yapının üzerini örten doğal dili çözümlmek ve öğelerine ayırmak daha kolay olacaktır.⁶¹

Frege'nin psikolojizm karşıtlığından kısaca bahsettikten sonra, onun bu bağlamda ideler ile ilgili düşüncelerini biraz daha açmak gerekiyor. Çünkü ona göre düşünceler ile ideler arasındaki ayırım üçüncü alanın ortaya çıkışında önemli bir işlev yüklenmektedir. Bu kavramları açıklamadan önce bir parantez açarak Locke'un ide ve anlam arasında kurduğu bağıntıya değinmek gerekiyor. Bu bağlamda, Frege'nin Locke'a itirazı ve idelerle ilgili düşüncesinin açıklanması da daha iyi anlaşılacaktır.

Locke "*İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*" adlı eserinde ideler ve sözcükler arasındaki ilişkiyi inceleyerek, dolaylı yoldan anlam tartışmasının içine girmiştir. Locke'a göre düşüncelerimiz iletişim olmadan zihnimizde kapalı halde bulunur. Ona göre, insanoğlu icat ettiği işaretler aracılığıyla düşüncelerini birbirlerine iletme olanağına sahip olmuştur. Yani sözcükler iletişimde, idelerimizin yerine kullandığımız anlamlı işaretlerdir. Bu bağlamda Locke'a göre bir sözcüğün anlamı, o sözcük aracılığıyla dilde temsil eden bir "ide"dir. Locke'un "anlamı" ide olarak düşünmesi, onu anlam sorununda subjektif bir zemine taşımıştır (Altınörs, 2003: 59-61).

Frege ve Locke arasındaki ayırım ise bu noktada açığa çıkmıştır. Frege'ye göre sadece düşünceler farklı bireyler tarafından kavranabilir. İdeler ise her bir bireye göre farklıdır ve özeldir. Bu nedenle bir kişinin idesi diğer kişi tarafından bilinemez. Eğer biz Locke gibi ideleri düşünceler olarak kabul edersek, bu, iletişimi olanaklı değil, tam tersine olanaksız hale getirecektir (Notturmo, 1985: 71). Frege'nin Locke'a getirdiği bu itirazı açıkladıktan sonra, onun ideler ile ilgili düşüncelerine daha ayrıntılı bakabiliriz.

1) İdeler algılanamazlar: Frege ideler ve fiziksel nesnel arasında bir ayırım yaparak idelerin fiziksel nesnel gibi algılanamayacağını düşünmüştür. Bu düşüncedeki

---

⁶¹ Gottlob Frege, *Aritmetiğin Temelleri*, (çev. H. Bülent Gözkan), Üçüncü Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.21-22

temellendirme ise şu şekildedir: İdeleri fiziksel nesnelere gibi görüp, koklayıp, tadamayız. Zihinsel imgeler dış dünyadan elde edilen ve duyularla saptanabilen bir şey değildir.

2) İdeler sahip olduğumuz şeylerdir: Bu maddede Frege, idelerin bizim dışımızda herhangi bir alana ait olduğunu reddederek sadece zihne ait olduğunu ileri sürmüştür. Yani ideler zihinsel içeriklerdir.

3) İdeler bir sahip gerektirir: İdelerin var olması, Frege'ye göre zorunlu olarak şu sonucu gerektirir: Bir ide var olmak için, bu ideyi taşıyan bir sahibi gerektirir. Bu düşünce de, idelerin fiziksel nesnelere gibi zihinden bağımsız olarak var olmadıklarını gösterir (Salerno, 2011: 39). Frege bu hususta şu örneği vermiştir:

“Bir çayır ve çayırın içindeki kurbağalar, onları aydınlatan Güneş, benim onlara bakıp bakmamamın bir önemi olmaksızın oradadırlar; fakat yeşile dair olan duyu izlenimim benden dolayı vardır, ben onun sahibiyim. Bir ağrının, bir ruh halinin, bir arzunun bir sahibi olmadan, bağımsızca dünyada gezdiği bize saçma gelir. Duyumsayan bir varlık olmadan duyu imkansızdır. İç dünya, iç dünyanın sahibi olan bir kişiyi önceden varsayar.”⁶²

4) “Her idenin yalnızca bir sahibi olabilir. Aynı ideye iki birey sahip olamaz.”⁶³

Bir idenin birden fazla kişiye ait olması Frege'ye göre mümkün değildir. Bu da şu anlama gelmektedir: Herhangi bir idenin sahibi olan bir birey diğer bireylerin idelerine, bilinç içeriklerine ulaşamaz. İdeler mahremdir.⁶⁴

İdelerin yalnızca bir sahibi olması iletişimde problemler ortaya çıkartabilir. Frege'nin buradaki argümanı, ideleri anlamlar olarak ele almanın iletişimi zorlaştırmaktan öte imkansız hale getireceğidir. Farklı bireyler bir isimle ilgili farklı anlamlarla bağ kurabilir. Ayrıca bir bireyin farklı zaman aralıklarında aynı isim için farklı anlam bağları kurması da mümkündür. Burada, idelerin isimlerin anlamları olarak alınmasının yarattığı problem, idelerin farklı bireylere göre değişkenlik göstermesi değildir. Problem şudur ki, bu ideler her bir bireyin bilincine özgüdür. Anlam ile ide arasındaki fark ise burada yatmaktadır. Anlamlar kişiden kişiye değişebilir olsa da aynı anlam farklı bireyler tarafından kavranabilir. Fakat bir ide farklı bireyler tarafından

---

⁶² Gottlob Frege, “The Thought: A Logical Inquiry”, *Mind, New Series*, Vol. 65, U.K, Oxford University Press, 1956, s.299

⁶³ Frege, a.g.e., s.300

⁶⁴ Salerno, a.g.e., s.40

kavranamaz çünkü o sadece bir bireyin zihin içeriğine özgüdür. Başka zihinler tarafından kavranamaz. Böylelikle, eğer iletişim aynı içeriğin farklı bireyler tarafından eş biçimde kavranmasıysa, o zaman anlam zihinsel bir şey olamaz (Notturmo, 1985: 38-39). Böylelikle yukarıda maddeler halinde bahsettiğimiz idelerin iletişimde, anlam ile olan farklılığın ne gibi bir rol üstlendiği daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Öyle görünüyor ki Frege zihinsel entitilerle anlamı aynı tutan teorilerin kaçınılmaz olarak özel dil ile sonuçlanacağını düşünmüştür. Fakat anlam ve ideler arasında yaptığı ayrımı sadece iletişimin olanağını ortadan kaldırması ihtimali ile sınırlandırmak yanlış olacaktır. Bu anlamda Frege'nin anlam ve ideler arasında yaptığı ayrımın diğer bir nedeni ise doğruluğun mutlak karakteri ile ilgili düşünceleridir. Frege'nin bu görüşüne göre, düşünceler objektif ve hüküm veren öznenen bağımsızdır. Buradan da anlaşılıyor ki, Frege anlamın sadece zihinsel entitiler olduğu görüşüne karşı olmakla kalmayıp, ayrıca bireylere göre değiştiği görüşüne de karşı çıkmıştır (Notturmo, 1985: 39).

Yukarıda paragraflarda anlatıldığı gibi, Frege nesnellığe büyük önem vermiştir. Onun nesnellığe verdiği önem psikolojizme karşı tavrını da büyük ölçüde belirlemiştir. Onun göndermeleri doğru veya yanlış olabilen bildirimsel cümlelere ilişkin düşüncelere yüklediği nesnellik de bu bağlamda açıklanabilir. Fakat Frege'nin “düşünce”den ne anladığını dile getirmeden önce nesnellikten ne anladığını kısaca ortaya koymamız gerekiyor. Frege nesnellığı şu şekilde tanımlamıştır: *‘Nesnellik, bütün rasyonel varlıklar, onu kavrama kapasitesine sahip olan herkes için tam olarak aynı olan bir şeydir.’*⁶⁵ Bu cümleden de anlaşıldığı gibi, Frege nesnellığı öznel arası erişilebilir bir şey olarak düşünmüştür. Frege'nin bu görüşü düşüncelerin nesnel olması iddiasıyla da çok yakından ilişkidir. Buna ek olarak, Frege nesnel olanı gerçeklikten ayırmıştır. Şöyle ki,

“Nesnel olanı, dokunulabilir, uzaysal veya fiili gerçek [Wirklichen] olandan ayırıyorum. Yeryüzünün eksenini, Güneş Sisteminin kütle merkezi nesnelidir, ancak bunlara Yeryüzünün kendisi gibi gerçek diyemem. Ekvator çizgisinden genellikle hayali bir çizgi olarak söz ederiz; ancak onu uydurulmuş bir çizgi olarak adlandırmak yanlış olacaktır; ekvator çizgisi düşünce yoluyla bilinmiş ve kavranmış olsa da, düşünce yoluyla ortaya çıkmış değildir, bir ruhsal süreç ürünü değildir. Eğer bilinmek ortaya çıkmak demek oluyorsa, onun öne sürülen bilinme tarihinden önce ekvatorla ilgili olumlayıcı hiçbir şey söylemememiz gerekir.”⁶⁶

⁶⁵ Gottlob Frege, *Posthumous Writings*, USA, University of Chicago Press, 1979, s. 7.

⁶⁶ Frege, a.g.e., s.119

Frege, nesnelliği gerçeklikten ayırarak düşüncenin nesnel olmasının ve insan aklıyla bu nesnelliğin kavranabilir olmasının önünü açar. “Nesnellik, doğaldır ki, ruhumuzun etkilenimi olarak tümüyle öznel olan duyu izlenimlerine dayandırılmaz, görebildiğim kadarıyla yalnızca akla dayandırılabilir”⁶⁷ iddiasıyla birlikte Frege nesnelliği öznelararası erişilebilir bir konuma yerleştirir.

Frege’nin nesnellik üzerine görüşlerini dile getirdikten sonra düşüncenin nesnel olmasının onun felsefesinde nasıl şekillendiğini dile getirmek gerekiyor. Frege’ye göre düşünceler şu özelliklere sahiptirler:

“Düşünceler öznel arası erişilirdir. Bu sav Frege’nin nesnelliğe dair daha genel kuramının kalbinde yer alır. Frege, düşüncelerin iletilebilmesinin mümkün olduğu şeklindeki açıkça çelişik-olmayan görüş ile başlar. Bu durumda onun çalışması bu imkanı açıklama girişimi gibi anlaşılabilir. İletişim, pek çok şeyin yanı sıra, bir şeyin doğru olduğunu söyleyebilme yeteneğini ve anlatılmak istenen başkalarına aktarabilme yeteneğini ve söylenenle uyuşan veya çelişen bir dinleyici bulunması imkanını içeren bir etkinliktir. Oysa eğer düşünceler öznel- yani, eğer düşünceler içsel zihinsel haller ise bunlardan hiçbiri meydana gelemez.”⁶⁸

Düşüncenin öznel arası erişilir olması, Frege’nin varması gereken bir sonuçtur. Çünkü idelerin düşüncelerden farklı olarak bireye özgü ve başka bireyler tarafından erişilemez olduğu düşüncesi, iletişimin kapılarını sonuna kadar kapatıyor. Dolayısıyla düşüncenin nesnelliği onun farklı bireyler tarafından kavranabilir olmasında yatıyor. Böylelikle öznel arası olma, düşüncenin başlıca bir özelliği olmuştur. Aksi takdirde, düşüncenin kamusal erişilebilir bir karakterinin olmaması, onun ide gibi öznel olmasına ve nesnellik karakterinin yitirilmesine yol açacaktır.

“Düşünceler zihinden-bağımsızdır; varolmaları düşünmeye bağlı değildir. Bu en azından iki anlama geliyor: (a) düşünceler bireysel düşünme edimleri olarak tanımlanamazlar ve (b) düşünceler, düşünme edimlerine bağımlı kabul edilemezler.”⁶⁹

Düşüncenin, bireysel düşünme ediminden ayrı olarak alınmasının temel nedeni, düşünme edimi bireye özgü olurken, düşüncenin farklı bireyler tarafından kavranabilir

---

⁶⁷ Frege, a.g.e., s.122

⁶⁸ Salerno, a.g.e., s.64

⁶⁹ Salerno, a.g.e., s.64

olmasıdır. Yani düşünme edimi öznel, düşüncenin kendisi nesnelir. Düşüncenin nesnel olduğu görüşü şu sonucu gerekli kılar: Düşünce, düşünme edimine bağlı değildir. (Eğer öyle olsaydı düşünmenin kendisi o düşünceyi düşünene, yani düşünme edimine bağlı olarak değişirdi.) Fakat bu görüş düşüncenin nesneliğiyle ilgili olan görüşe ters düşmektedir. Bu da, düşüncelerin zihinden bağımsız olmaları koşulunu gerektirir. Bu bağlamda Salerno'ya kulak vermek gerekirse:

“Düşünceler varolmak için düşünmeye dayanıyor oluyorsa, bu durumda, buna karşılık gelen düşünme ediminin gerçekleşmediği her defasında ilgili düşüncenin ortadan kalkacak olmasıdır; tıpkı sıçrayan bir kişi bulunmadığı sürece bir sıçrayışın var olmaması gibi. Ayrıca, her bir sıçrama fiilinin yeni bir sıçrayış doğurması gibi, her bir düşünme edimi de yeni bir düşünce doğuracaktır. Oysa bu durum, iki insan için aynı düşünceyi paylaşmayı (ve dolayısıyla iletişim kurmayı) ve bir kişinin aynı düşünceyi tekrar ve tekrar aklına getirmesini imkansız hale getirir. Düşüncelerin doğaları gereği iletilebilir ve özneler arası erişilebilir nesnel olmalarının verili olduğu durumda, böyle bir şey saçmadır. Dolayısıyla, bir kez daha, duyumun zihinden-bağımsızlığı için bir kanıtla karşı karşıyayız; bu durumda düşüncenin özneler arası erişilirliğinden kaynaklı, düşüncenin zihinden-bağımsızlığı kanıtı. Düşünceler kamusal erişilirdir; bu yüzden zihinden-bağımsızdır.”⁷⁰

Frege, düşünme edimi ile düşüncenin kendisini yukarıdaki alıntıda dile getirildiği gibi bir metaforla açıklamıştır. Fakat Frege'nin bu görüşü Wolfgang Carl tarafından şu şekilde eleştirilmiştir: Sıçrama ile sıçrayışı nasıl ilişkilendirebiliriz? Sıçrama ancak birinin sıçrayışı koşuluyla gerçekleşebilir. Yani, sıçramadan bahsetmek bir kişinin sıçradığından bahsetmek demektir. Biz bunu düşünce ile düşünme edimi arasındaki ilişkiye uygularsak, bir düşünceden bahsetmek birinin bir şeyi düşünmesi anlamına gelir. Fakat iki insan aynı düşünceyi düşünemez, tıpkı aynı sıçramayı yapamayacakları gibi. Buna ek olarak, benzer düşünceyi düşünebilir diyebiliriz fakat bu düşünme benzer olsa bile birebir aynı olmayacaktır. Ayrıca bu durum, düşüncenin farklı insanlar tarafından kavranabilmesine yani düşüncenin nesneliği anlayışına da aykırıdır. Düşünce ile düşünme arasındaki ilişkiye diğer bir eleştiri ise düşünceyi düşünme edimi olarak tanımladığımızda, düşünülmemiş düşüncelerin olması mümkün gözükmemektedir. Fakat bu da, yukarıdaki alıntımızın ilk cümlesinde belirtildiği şekliyle düşüncenin düşünme

---

⁷⁰ Salerno, a.g.e., s.68

ediminden bağımsız olduğu görüşüyle çelişmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, düşüncenin bağımsız olması, zihinsel ve kişiye özel olan her şey ile ilgili nedensel olarak bağımlı olmayı dışarıda bırakmalıdır. Buradan hareketle düşüncenin düşünme edimi olması görüşünün, öznelerarasılık ve düşüncenin nedensel olarak bağımsız olmasıyla uyummadığını söyleyebiliriz.⁷¹

Frege'ye göre, bir düşüncenin kavranışı onu kavrayan, düşünen birini gerektirir ancak düşünce için bu gerekli değildir. Yani, düşünme edimi düşüncenin kendisi değildir. Biz düşünce üretmiyoruz sadece düşünceyi kavırıyoruz. Düşünceyle ile düşünme edimini karıştırırsak, bu durum düşüncenin bireylere göre farklılık göstermesine yol açacaktır. Bu hususta, Frege bizi düşünce ile düşünme edimlerini karıştırmamız konusunda uyarmıştır.⁷² Frege'nin bu açıklaması, Carl'ın getirdiği itiraza da cevap niteliğindedir.

Düşüncelerin düşünme edimlerine bağlı olmadığı düşüncesi, yine düşüncelerin doğruluk değeri almaları özelliğiyle düşünme edimlerinden ayrılır. Düşünceler doğru ve yanlış olabilirler. Diğer yandan düşünme edimlerinin ise yukarıda bahsettiğimiz gibi öznel olmaların dan dolayı doğru ve yanlış olma gibi bir özellikleri yoktur. Düşüncenin söz konusu özellikleri onun doğruluk değeriyle ilgili bir sonucu doğurur: “Bir düşüncenin doğruluğu (veya yanlışlığı), bizim onu doğru (veya yanlış) saymamızdan bağımsızdır. Bir başka deyimle, bir düşünce biz onu doğru saymasak bile doğru olabilir.”⁷³

Düşüncenin doğruluğunun bizim onu doğru veya yanlış saymamızdan bağımsız olduğu fikri, bizim doğruluk ile olan ilişkimizin de kavramsal olarak değişimini gerektirir. Örneğin doğruluk belirlenen bir şey midir, ya da keşfedilen bir şey midir? Bu sorunun cevabı Frege'ye göre doğruluğun keşfedilen bir şey olduğu yönünde ağır basmaktadır. Çünkü doğruluk, biz onu bulmasak da doğruluğundan bir şey kaybetmeyecektir. Biraz daha açmak gerekirse, doğruluk bütün insanların üzerinde uzlaştığı bir yargı değildir. Bütün insanlık belirli bir konuda ortak bir yargıda bulunsa dahi bu yargı yanlış olabilir.

“Doğru olmak, ister bir kişi veya isterse herkes tarafından doğru kabul edilen şey olmaktan farklıdır ve hiçbir durumda buna indirgenemez.

---

⁷¹ Wolfgang Carl, *Frege's Theory of Sense and Reference: Its Origin and Scope*, Modern European Philosophy, U.K, Cambridge University Press, 1994, s. 88.

⁷² Frege, a.g.e., s.307-308

⁷³ Salerno, a.g.e., 68

Herkesin yanlış kabul ettiği şeyin doğru olmasında bir çelişki yoktur... eğer benim 13 Temmuz 1893'de, kapı dehlizlerinden esen rüzgarın uğuldadığı bir sırada, odamda yazıyor olduğum doğruysa, sonradan herkes bunu yanlış saysa bile, doğru olarak kalır.”⁷⁴

Düşünce ile ilgili dile getirdiğimiz bütün bu bilgiler ışığında, Bülent Gözkan düşünce ve üçüncü alem ilişkisini bahsettiğimiz bilgileri toparlayıcı nitelikte şu şekilde açıklamıştır:

“Frege ... iç dünya ve dış dünya ayrımı yapmakta; iç dünyanın malzemesinin duygular, düşünme süreçleri, öznel tasarımlar olduğunu, dış dünyanın malzemesinin ise uzay ve zaman içindeki şeyler olduğunu belirtmektedir. Ancak dış dünyadaki şeylerle ilgili tasarımlar, öznel tasarımlardır; bunlar, tasarımların sahibi olana bağlı olarak değişkenlik gösterirler, yani nesnel düşünceler değildirler. Oysa AT'de işaret ettiği gibi Pythagoras teoremi, onu dile getiren hiç kimse olmasa da yine doğru kalacaktır. Dolayısıyla, uzay ve zamandaki şeyler ve tek tek kişilerin öznel tasarımlarının dışında bir üçüncü alem daha vardır. Frege buna ‘düşünceler’ alemi adını vermektedir. Düşünceler, onları kavrayandan bağımsız olarak ‘var’ dırlar. Ancak burada ‘var’ sözcüğüne özellikle dikkat etmek gerekiyor. Çünkü Frege'nin ısrarla vurguladığı gibi, düşünceler ya da nesnel olarak kavranılan sayılar, uzay ve zamanda yer alan fiili gerçek olan şeyler olmamalarına karşın ‘nesnelirler’. Frege'ye göre yargıda bulunduğumuzda düşünceleri üretmeyiz, nesnel düşünceleri sadece kavrarız (yakalarız). Tasarımların sahibi ve taşıyıcısı olmakla birlikte nesnel düşünceleri taşıyıcısı ve sahibi değildir.”⁷⁵

Gözkan'ın belirttiği gibi düşüncelerin üçüncü alemde olması, Frege'ye göre bilimsel nesneliliğin de temel dayanağı olmalıydı. Frege ‘*Düşünceler*’ adlı makalesinde bilimsel nesneliliğin sadece düşünce içeriklerinin üçüncü alana ait olmasıyla açıklanabileceğini iddia etmiştir. Onun düşüncesine göre, bilimsel olarak iletişimin mümkün olabilmesi düşünce içeriklerini ideler olarak kabul etmekle anlaşılabilir. Kendisi bu düşüncesinden hareketle, birlikte yapılan bilimsel süreçlerdeki nesneliliğin anlaşılabilir olması için, üçüncü alanı kabul etmemiz gerektiğini söylemektedir. Üçüncü alandaki doğruların zamana bağlı olmaması ve bu alanın doğrularının kendilerinin doğru kabul

---

⁷⁴ Salerno, a.g.e., 69

⁷⁵ Frege, a.g.e., s.36

edilip edilmemesinden bağımsız oluşu, bilimsel alanda çalışan birçok bilim insanının ortak bir şekilde nasıl çalışabildiğini açıklar.⁷⁶

Frege bu düşünceye ek olarak ayrıca, bilimin sarsılmaz temelinin bilimle uğraşan bireylerin değişen zihin durumlarından bağımsız olgulara bağlı olması gerektiğini vurgulamıştır. Onun iddia ettiği şekliyle, olgular doğru düşüncelerdir. Doğruluklarının herhangi bir bireyin iç dünyası ile ilgili ve bireylerin öznel değerlendirmelerine bağlı olmaması, doğru düşüncelerin zorunlu olarak bağımsız olmasını gerektirir. Bu minvalde, bilimin görevi doğru düşüncelerin keşfidir. Ayrıca, matematiğin doğruları araştırılmalarda her zaman uygulanabilir çünkü matematiksel düşüncenin doğruluğu ve içeriği zamana bağlı değildir. Bu yüzden Frege, bilimin nesnelliğini ve matematiğin uygulanabilirliği için düşüncelerin ve onların doğruluklarının değişmemesi gerektiği sonucuna varmıştır. (Burge, 2005: 311).

Frege'ye göre düşüncelerin zihinsel entite olmasının bilimin nesnelliğini tehlikeye düşürdüğünü söylemiştik. Frege, mutlak olan ile görelî olan arasındaki ikiliğin nesnel olan ve öznel olan arasındaki ikilikle uyduğunu savunan geleneksel görüşü kabul etmiştir. Bu da doğal olarak Frege'yi bu iki alanının dışında, üçüncü alanı tanımlamaya götürmüştür (Notturmo, 1985: 39-40).

Üçüncü alan kabul edilmelidir. Bu alana ait olan şeyler, duyuyla algılanamazlar fakat ait olduğu bilinç içeriklerinin taşıyıcısına gerek olmayan şeylere karşılık gelirler. Böylelikle, örneğin Pythagoras teoreminde ifade ettiğimiz düşünce, zamandan bağımsız bir şekilde ve onu doğru olarak ele alan herhangi birinden bağımsız bir şekilde doğru olur. Düşünce bir taşıyıcıya ihtiyaç duymaz. Düşünce keşfedildiğinde doğru olan bir şey değildir, o diğer gezegenlerle etkileşimde olan bir gezegen bir kişi onu görmeden önce oradadır.⁷⁷

Frege'ye göre, düşüncenin düşünme edimlerinden farklı olduğunu daha önce dile getirmiştik. Düşüncenin düşünme edimlerinden farklı olması iletişimin nasıl mümkün olduğuyula ilgili zihin karışıklığı yaratabilir. Bunun nedeni, düşünme edimlerinin bireylere göre farklı olması ile aynı düşüncenin nasıl kavranabildiğinin ve bu bağlamda bireylerin iletişim kurabilmesinin nasıl mümkün olacağını anlaşılmasının oldukça zor olmasıdır.

---

⁷⁶ Tyler Burge, *Truth, Thought, Reason- Essays on Frege*, U.S.A, Oxford University Press, 2005, s.310

⁷⁷ Frege, a.g.e., s. 29

Bu noktada, Petr Kotatko'nun bu konuyla ilgili açıklamasını dile getirmek faydalı olacaktır.

Kotatko'ya göre, söylemlerimizdeki anlamın nesnellliğini açıklamanın en doğal yolu anlamı nesnel bir entite olarak ortaya koymaktır. Frege'nin anlamı ('Sinne') ve bütün bir ifade olarak düşünce ('Gedanken'), bu nesnellik görevi için şüphesiz ki iyi bir adaydır. 'Sinne' ve 'Gedanken' bu görevi şu şekilde yerine getirir: Konuşmacı belirli bir düşünceyi kavrar ve bu düşünceyi doğru veya yanlış olarak değerlendirir. Bu değerlendirmeden sonra, düşüncesini bildirisel bir güçle (bakış açısını düşüncesine aktarma ile) dile getirir. Son olarak dinleyici dile getirilen aynı düşünceyi kavrar ve iletişime katılan bu düşünceyi kabul eder. Düşünceye olan bu katılımı hem konuşmacının hem de dinleyicilerin öznel tutum ve eylemleri söz konusudur. Burada önemli nokta ise düşüncenin, konuşmacı ve dinleyicilerin zihinsel eylemleriyle, var olan iletişimsel durumlarla, hangi dilde iletişimin gerçekleştiğiyle ya da herhangi bir kültürle temel bir bağlantısı olmamasıdır. Böylelikle zamandan bağımsız olan düşünce, göreliliği dışarıda bırakacaktır. Dolayısıyla düşüncenin bu özelliği, fiziksel ve zihinsel alanlara ek olarak özel bir alanı gerekli kılacaktır. Bu alan da, "das dritte Reich" dediği, bizim "üçüncü alan" olarak adlandırdığımız alandır.⁷⁸

Sonuç olarak, bahsettiğimiz bütün bu tartışmalar ışığında Frege üç farklı alan arasında ayırım yapmıştır. Bu alanlar şu şekilde isimlendirilebilir: Fiziksel alan, zihinsel alan ve üçüncü alan. Fiziksel alan, herhangi bir "sahibi" olmaması ve farklı bireyler için eşit şekilde ulaşılabilir olması nedeniyle, kamusaldır. Bunun dışında, duyularımızla algılanabilir oldukları için de duyusaldır. İkinci olarak zihinsel alan, sadece bir sahibi olması dolayısıyla öznedir. Ayrıca herhangi bir birey, diğer bireylerin zihinsel etkinliklerini veya içeriklerini (ideler) bilemeyeceği için de duyulur değildir. Son olarak genellikle idelerle karıştırılan üçüncü alan ise kamusal fakat duyulur değildir. Frege buna düşünceler demektedir. Biraz daha açmak gerekirse, farklı idelere sahip olsak da, düşünceler farklı zihinler tarafından kavranabildiği için kamusaldır. Fakat duyularımızla kavrayamadığımız için duyulur değildir.⁷⁹

Bir önceki paragrafta anlatılanlara dayanarak, Frege'nin bahsettiğimiz bu üç alan arasındaki ilişki aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

⁷⁸ Petr Kotatko, *Frege-Sense and Reference One Hundred Years Later*, Netherlands, Springer, 1995, s.48

⁷⁹ Roderick T. Long, *Wittgenstein, Praxeology, and Frege's Three Realms*, Wirth Conference on What is Austrian In Austrian Economics, Mississauga, 2008 s,1

Tablo 1. Düşüncelerin fiziksel ve zihinsel alandan farkının gösterimi⁸⁰

	Özel (private)	Kamusal (public)
Duyulur (sensible)		Fiziksel Alan (outer realm)
Duyulur olmayan (non-sensible)	Zihinsel alan (inner realm)	Üçüncü Alan (third realm)

1.4 Belirli Betimlemeler Teorisi

Frege'nin felsefe problemlerinin çözümünde dilsel çözümlenin önemini göstermesinden sonra Bertrand Russell'in 1905'te *Mind* dergisinde yayımlanan "On Denoting" makalesi de yine gösterim deyimlerinin gösterimde bulunma biçimine ilişkin tartışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. "On Denoting" kapsamlı dil tartışmaları ve analizleri bakımından dil felsefesi alanında temel metinlerden biri olmuştur. Felsefi problemlerin, dilimizde ortaya çıkan problemlerden kaynaklandığını ve dolayısıyla nasıl çözümlenmesi gerektiğini gösteren bu makale aynı zamanda analitik felsefenin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Daha sonraki dönemde ortaya çıkan Viyana Çevresi ve bu çevrenin savunduğu ve Ludwig Wittgenstein'in⁸¹ "Tractatus Logico-Philosophicus" adlı eserinin de içerdiği görüşe göre iyi felsefe yalnızca dilsel ve mantıksal çözümlemeyle yapılabilir.⁸² Russell'in "On Denoting" makalesinin felsefi etkileri ve önemini dile getirdikten sonra, Russell'in bu makaledeki görüşlerine daha yakından bakabiliriz.

⁸⁰ Long, a.g.e., s.2

⁸¹ Ludwig Wittgenstein'in ilk dönemi referans olarak alınmıştır. İlk dönem olarak ayrıca belirtilmeyecektir.

⁸² İlhan İnan, "On Denoting Çevisi Üzerine", *Felsefe Tartışmaları*, 49.Kitap, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s.47-48

Kendileri sayesinde dış dünya hakkında konuşabildiğimiz terimleri sınıflamak istediğimizde, bu şeylerin genel terimler ve tekil terimler olarak iki sınıfa ayırabiliriz. Genel terimler isminden de anlaşılabilceği gibi, kullanıldığı terimin kapsadığı şeylere gösterim yaparak bu şeyleri kendi altında toplar. Örneğin, kitap sözcüğünü kullandığımızda bütün kitaplardan bahsediyoruz. Fakat tekil terimlerde durum farklıdır. Tekil terimler dünyada belirli ya da belirsizce bir nesneye gösterim yapmak için kullanılırlar. Örneğin, Sokrates dediğimizde (elbette ki dünyada aynı isimle yer alan başka Sokrates'ler de vardır) "Platon'un hocası olan Antik Yunan filozofu"ndan bahsediyoruz demektir. Fakat tekil terimlerin kullanımı bu cümledeki gibi her zaman kolay olmamaktadır. Bir tekil terimin dış dünyada herhangi bir şeye gösterim yapması durumunda bazı paradokslara yol açtığı analitik felsefenin temel vurgularından biridir. Russell da "On Denoting" adlı makalesinde bu probleme odaklanmış ve Frege ile Meinong'un bu probleme getirdiği çözüm yollarını eleştirerek kendi çözüm yollunu belirli betimlemeler (theory of description) adlı teorisiyle ortaya koymuştur.

İlk olarak Russell'ın tekil terimler ile bu terimlerin gösterdiği nesne arasındaki bağıntıyı nasıl yorumladığını ortaya koymak gerekirse, Russell gösterim deyimlerinin, "bir insan, kimi insan, herhangi bir insan, her insan, bütün insanlar, İngiltere'nin şimdiki kralı, Fransa'nın şimdiki kralı, Güneş Sistemi'nin yirminci yüzyılın ilk anındaki kütle merkezi, Dünya'nın Güneş'in çevresindeki dönüşü, Güneş'in Dünya'nın çevresinde dönüşü"⁸³ gibi deyimlerden oluştuğunu dile getirir. Russell'ın gösterim deyimini örneklerinden anlaşıldığı gibi bir deyim sadece biçimi yoluyla gösterim yapar.⁸⁴ Gösterim deyimlerinin biçimi de üç farklı şekilde sınıflandırılabilir:

- 1) Bir deyim, gösterim deyimini olup da şu anda hiçbir şeyi göstermiyor olabilir; örneğin "Fransa'nın şimdiki kralı".
- 2) Bir deyim bir nesneyi gösterebilir: örneğin, "İngiltere'nin şimdiki kralı" belirli bir insanı gösterir.
- 3) Bir deyim belirsizce gösterebilir; örneğin, "bir insan" birçok insana değil, belirsiz bir insana gösterir."⁸⁵

---

⁸³ Bertrand Russell, "Gönderim Üzerine", (çev. Alper Yavuz), *Felsefe Tartışmaları*, 49.Kitap, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015, s.56

⁸⁴ Russell, a.g.e., s.56

⁸⁵ Russell, a.g.e., s.56

Gösterim deyiminin (denoting phrase) farklı biçimlerde sınıflandırılışı bazı bilinmezler veya bilmeceler ile karşılaştığında işlemez duruma geliyordu. Russell için bir mantıksal kuram, karşılaştığı açmazları çözmesiyle değerlendirilebilirdi. Doğa bilimlerinde deneyin yeri nasılsa, mantıkta da bilmecelerin veya açmazların yeri Russell'a göre aynıydı. Bu nedenle, Russell bir gösterim kuramının çözmesi gereken bilmeceleri ortaya koyarak, kendi kuramının bu bilmeceleri ne şekilde çözdüğünü göstermiştir. Böylelikle bahsettiğimiz gibi bir mantıksal kuramın sağlamlığını da tesis etmiş olacaktır.⁸⁶

“1) a b ile özdeşse, biri için doğru olan diğeri için doğrudur ve herhangi bir önermede, önermenin doğruluk ya da yanlışlığı değiştirilmeden biri diğerrinin yerine konabilir.”⁸⁷

Bu mantıksal kuralı bir örnek ile açıklayalım. “Scott” ve “Waverley'nin yazarı” (Waverley'nin yazarı Walter Scott'tır) gibi iki terim ele alalım. Şöyle bir önermemiz olsun: “Scott İskoçyalıydı” önermesi, Walter Scott'ın İskoçya'da doğmasında ötürü doğru bir önermedir. Yukarıda bahsettiğimiz ilk önermeye dayanarak, “Scott” yerine “Waverley'in yazarı” terimi de kullanabiliriz. Bu durumda, “Waverley'nin yazarı İskoçyalıydı” önermesi doğru ve anlamlı bir önerme olur ve kuralımıza uyar.⁸⁸

Bu örnek, mantıksal kuralımız için bir problem yaratmıyor. Bu durumda problem yarattığı durumlardan bir örnek vermek gerekiyor. Böylelikle Russell'ın dile getirdiği bilmeceleri görmüş olacağız.

“Buna göre IV. George Scott'ın Waverley'nin yazarı olup olmadığını öğrenmek istedi ve gerçekten de Scott Waverley'nin yazarıydı. Dolayısıyla ‘Scott’ı ‘Waverley'nin yazarı’ ile değiştirebiliriz ve dolayısıyla IV. George'un Scott'ın Scott olup olmadığını öğrenmek istediğini kanıtlarız. Ancak Avrupa'nın en centilmen kişisinin özdeşlik yarasına ilgi duyduğunu söylemek güçtür.”⁸⁹

---

⁸⁶ Russell, a.g.e., s.62

⁸⁷ Russell, a.g.e., s.62

⁸⁸ Teo Grünberg, “Bertrand Russell'in Tasvirler Teorisi”, *Felsefe Arkivi Dergisi*, 14. Sayı, İstanbul, 1963, s.139

⁸⁹ Russell, a.g.e., s.62

Bu örneğe göre IV. George'un Scott'un Scott olup olmadığını bilmek istemesi 1. ilke gereği doğrudur. Fakat IV. George'un Scott'un özdeşlik yasasını tartışmak istemeyen bir filozof olduğu sanılmadığından bu önerme yanlış olmalıdır. Böylelikle ortaya bir paradoks çıkar.⁹⁰ Çünkü yer değiştirme sonucu oluşan "IV. George Scott'un Scott olduğunu bilmek istedi" önermesi, özdeşlik ilkesine bağlı olarak yer değiştirme ilkesinin sağlamak zorunda olduğu *salve veritate* ilkesini çiğnemektedir. Russell birinci yasanın ortaya çıkardığı problemi dile getirdikten sonra üçüncü halin olanaksızlığı yasasını (law of excluding middle) dile getirir.

"2) Üçüncünün olmazlığı yasanınca, ya "A B" dir" ya da "A B değildir" doğru olmalıdır. Bundan dolayı ya "Fransa'nın şimdiki kralı keldir" ya da "Fransa'nın şimdiki kralı kel değildir" doğru olmalıdır. Ancak kel şeyleri ve sonrasında kel olmayan şeyleri sayarsak Fransa'nın şimdiki kralını iki liste de bulamayız. Sentezi seven Hegelciler büyük olasılıkla onun peruk giydiği sonucuna varacaklardır."⁹¹

Russell bu temellendirme ile şunu dile getirmek istemiştir: Betimleme içeren bir önermenin nasıl reddedildiğini bilmediğimiz sürece, Fransa'nın şimdiki kralının kel olduğunun ya da kel olmadığını doğru olduğu sonucuna varamayacağız. Biraz daha açmak gerekirse, "Şimdiki Fransa Kralı" kel olan ve kel olmayan şeyler kümesi içinde bulunmadığından, gösterim deyimi olan özne terimi bir şeyi göstermez, bu durumda üçüncü halin olanaksızlığı ilkesi çiğnenir.

Gösterim kuramının bu açmazından bahsettikten sonra Russell'ın dile getirdiği diğer probleme bakmak gerekiyor. Russell'ın kendi ifadesiyle bu problem şu şekildedir:

"3) "A, B'den farklıdır" önermesini düşünün. Bu doğruysa A ve B arasında bir fark vardır ve bu olgu "A ve B arasındaki fark kalıcıdır" biçiminde dile getirilebilir. Ancak A'nın B'den farklı olduğu yanlışsa, o zaman A ve B arasında hiçbir fark yoktur. Bu olgu "A ve B arasındaki fark kalıcı değildir" şeklinde dile getirilebilir. Ancak bir olmayan-varlık nasıl bir önermenin öznesi olabilir? "Düşünüyorum öyleyse varım." önermesi "Varım."ın varoluşu değil, kalıcı olmayı ya da varlığı öne sürmesi koşuluyla "Bir önermenin öznesiyim, o halde varım." önermesinden daha açık değildir. Bundan dolayı bir şeyin varlığını yadsımak her zaman kendiyle-çelişik gibi görünebilir... Böylece A ve B

---

⁹⁰ Grünberg, a.g.e., s.140

⁹¹ Russell, a.g.e., s.62

farklı değillerse, “A ve B’nin arasındaki fark” gibi bir nesnenin varlığını ve yokluğunu varsaymak eşit derecede olanaksız görünür.”⁹²

Yani Russell için ilerleyen paragraflarda açıklayacağımız gibi, “ Bir x vardır ki, x, A ile B arasındaki farktır” önermesi doğru iken “A ile B arasında fark yoktur” önermesini doğru kılacak bir olmayan-x entitesinden söz etmek mümkün değildir. Başka deyişle, “ Bir x yoktur ki x, A ile B arasında farkı göstermesin.” Bu durumda, mevcut olmayan (non-entity) bir şey bir önermenin öznesi konumuna nasıl geçecektir?

Bir şeyin var olduğunu veya yok olduğunu dile getirdiğimiz bu tarz önermeler felsefenin önemli problemlerinin de kaynağını oluşturmaktadır. Bu probleme çözüm getirmek önemli aynı zamanda felsefe tarihinde çokça tartışılan bir başka problemin çözümünde de temel bir rol oynamaktadır.

Herhangi bir şeyin, belirli bir zamanda hem var hem de yok olması mümkün değildir. Üçüncü maddemize dayanarak bir örnekle bu yasayı somutlaştırmak daha iyi olacaktır. “ Bugünkü Fransa kralı yoktur” önermesini inceleyelim. “Bugünkü Fransa kralı” diye bir kimse olmadığından bu gösterim deyimi (denoting phrase) gerçeklikte gösterimi olmasa bilie anlamlı olur. Diğer bir açıdan bu önermenin içinde geçen “Bugünkü Fransa kralı” deyiminin bu dünyada gösterimi olan bir kişi olmamasının yarattığı sonuç şudur: Hiçbir şey hakkında olmayan bir iddia anlamlı olmayacağından bu önerme anlamsız olacaktır. Bu nedenle bu önerme hem anlamlı hem anlamsız olur. Bu durumda da bir çelişki ortaya çıkmaktadır.⁹³

Görünüşte oldukça karmaşık gözükken bu paradoksu şu şekilde açıklamak gerekirse, bir şeyin var olmadığını iddia ettiğimizde (negative existentials) şu soruyu cevaplamamız gerekiyor: “Var olmadığını öne sürdüğümüz şey nedir?” Bu soruyu cevap vermeye çalıştığımız zaman ister istemez var olmadığını iddia ettiğimiz şeyin varlığını kabul etmiş oluyoruz. Böylelikle, bir şeyin hem var olduğunu hem de var olmadığını evetlemek durumda kalırız. Dolayısıyla da çelişkinin tam içine düşülür.⁹⁴

Russell gösterim deyiminin ortaya çıkardığı paradoksları ortaya koyduktan sonra belirli betimlemeler teorisini ile bu problemlerin çözümünü ortaya koymuştur. Fakat gösterim deyiminin ortaya koyduğu problemin çözümünden bahsetmeden önce, Russell

---

⁹² Russell, a.g.e., s.63

⁹³ Grünberg, a.g.e., s.141

⁹⁴ Grünberg, a.g.e., s.141-142

makalesinde gösterim deyiminin yol açtığı sorunlara çözüm üretmeye çalışan iki filozofun görüşlerine yer vermiştir. Bu filozoflar Meinong ve Frege'dir. Russell bu iki filozofun söz konusu probleme getirdiği çözümlerin yetersiz olduğu iddia etmiştir. Bu açıdan, öncelikle Frege ve Meinong'un bu probleme yaklaşımlarını ve çözüm önerilerini dile getirmek gerekiyor.

Frege'nin analitik gelenek içinde, mantık ve dil felsefesi açısından çok önemli bir filozof olduğunu daha önceki bölümlerimizde bahsetmiştik. Frege'nin dil felsefesine yaptığı en önemli katkı onun anlam ve gönderge arasında yaptığı ayrımıdır.

Frege'ye göre, bir adın göndergesi onun anlamı ile gönderim yaptığı nesnedir. Diğer yandan, farklı adlar ve onların anlamları aynı nesneye gönderim yapabilir. Bu yüzden, Frege'ye göre, nesne ona gönderim yapan terimden ayrılmalıdır. Buna göre, terimin anlamı (Frege terimin ait olduğu dili bilen herkes tarafından bilindiğini iddia etmiştir) göndergesine götüren yoldur (Denkel, 1981: 9).

Frege'ye göre, anlam ve gönderge arasındaki ayrım doğrudan anlatım (direct discourse) olduğunda geçerlidir. Dolaylı anlatımlarda terimlerin (oratio obliqua) göndergeleri alışılmışın dışında gönderim yaparlar. Örneğin, "Süleyman Venüs'ün sabah yıldız olduğunu düşünüyor" gibi bir önermede "Sabah Yıldızı" alışılmışın dışında bir gönderim yapar. Bunun nedeni ise, "Sabah Yıldızı" sözcüğünü "Akşam Yıldızı" sözcüğü ile yer değiştirdiğimizde doğruluk değeri aynı kalmayabilir. Süleyman "Sabah Yıldızı" sözcüğünün Venüs gezegeni olduğunu bilirken "Akşam Yıldızı" sözcüğünün Venüs gezegeni olduğunu bilmeyebilir. Bu da birinci önermenin doğru, ikinci önermenin yanlış olmasına neden olur. Frege'nin bu yanıtı aslında Russell'ın birinci bilmecesine verdiği yanıtı da içeriyor. Frege, Russell'ın özdeşlik yasasının ortaya çıkardığı probleme yanıt olarak bu terimlerin alışılmış gönderim yerine dolaylı anlatım bağlamı içinde dolaylı gönderime sahip olduklarını söylemiştir (Denkel, 1981: 10).

Frege'ye göre dünya üzerinde olmayan, hayal ürünü, roman veya mitoloji karakterleri hakkındaki tümcelerın göndergeleri yoktur. "Pegasus diye bir şey yoktur" gibi bir önermenin göndergesi yoktur. Hatırlanacağı gibi, önceki bölümlerde bir cümlenin göndergesi Frege'ye göre doğruluk ve yanlışlıktır. "Pegasus diye bir şey yoktur" gibi bir önermenin ise bir göndergesi olmadığından ne doğru ne de yanlıştır. Ayrıca bu tip önermelerin anlamsız olduğunu söylemek ise yanlıştır. Frege'nin bu temellendirmesi ise, Russell'ın üçüncü bilmecesine yanıt niteliğindedir (Denkel, 1981: 10).

Frege ile ilgili olarak verdiğimiz bu bilgiler ışığında, Russell'ın ikinci bilmecesine de (üçüncü halin olanaksızlığına) da yanıt verebiliriz. “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” ve “... kel değildir” gibi önermelerin ikisi de anlamlıdır. Fakat dünya üzerindeki nesnelere hakkında olmadıkları için doğru ve yanlış gibi doğruluk değerlerine sahip olmayacaklar ve bir çelişki yaratmayacaklardır (Denkel, 1981: 11).

Russell, Frege'nin kuramı çerçevesinde bilmecelere verdiği yanıtları kabul etmemiştir. Bunun sebebi ise, Russell'ın daha geniş ölçeği mantıksal atomculuk (logical atomism) olarak bilinen kuramsal tercihiyle ilgilidir. Bu görüşe göre gerçeklik dil ile koşut olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda mantıksal atomculuk, dil ve gerçeklik arasındaki ilişki, birinin diğeri gibi öğelerine ayrılıp çözümlenebilmesi ve birindeki bir öğenin diğeriindeki bir öğeye tekabül etmesi düşüncesi şekilde özetlenebilir. Russell için Frege'nin görüşleri bahsettiğimiz mantıksal atomculuk içinde bilmeceleri yanıtlamamaktadır. Russell'a göre Frege'nin önerdiği anlam ve gönderge arasındaki ayrımı kabul edilebilir bulmadığından “*On Denoting*” makalesinde, Frege'nin bu ayrımını çürütmeye çalışmıştır (Denkel, 1981: 11-12).

Russell, Frege'nin anlam ve gönderge arasında yaptığı ayrımı değerlendirmek için Gray'in Ağıtı argümanını kullanır. Russell'a göre bir gösterim deyiminin gösterdiği şey yerine anlamından söz etmek istediğimizde, bunu yapmanın doğal yolu tırnak işareti kullanmaktır. Russell bunu ünlü örneğinde şu şekilde açıklar:⁹⁵ Gray'in ağıtının ilk satırı bir önermeyi dile getirir. (Bu gösterim ile ilgidir) “Gray'in Ağıtı'nın ilk satırı” bir önermeyi dile getirmez. (Bu anlam ile ilgilidir)⁹⁶

Bu noktadan hareketle ilk önermemize C, ikincisine de “C” ile gösterirsek anlam ile gösterim arasındaki ilişki C ile “C” arasındaki ilişki biçiminde olacaktır. Russell bu ayrımı göstererek, Frege'nin anlam ile gönderge arasında yaptığı ayrımın yalnızca dilsel olmadığını aynı zamanda mantıksal bir bağıntıyı da içermesi gerektiğini dile getirmiştir. Yani bu mantıksal bağ, anlamın gösterim yaptığı şeyi gösteriyor olmasıdır. Buradaki problem ise, anlam ve gösterimin bir ve aynı olmadığını savunurken anlam ve gösterim arasındaki bağıntıyı korumakta başarılı olamamaktır. Diğer bir problem ise, anlamın gösterim deyimleri aracılığı olmadan elde edilememesidir. Eğer biz, “C'nin anlamı” üzerine konuşursak, gösterim yapılanı elde ederiz. Örneğin “Gray'in ilk dizesinin

---

⁹⁵ Russell, a.g.e., s.63

⁹⁶ Russell, a.g.e., s.63

ağıtının anlamı” ile “‘The curfew tools the knell of parting day’in anlamı’’⁹⁷ aynıdır. Ancak bu, “ ‘Gray’in ağıtının ilk cümlesinin’ anlamı” ile aynı değildir. Bu yüzden, gösterimden ziyade anlamı elde etmek için, “C’nin anlamı” yerine “C”nin kendisiyle aynı olan “ ‘C’nin anlamı” üzerine konuşmalıyız. Benzer şekilde, “C’nin gösterimi” istediğimiz gösterim anlamına gelmez fakat istediğimiz gösterim ile gösterimi yapılanı gösteren şey anlamına gelir. Örneğin: C= “Gray’in Ağıtı’nın ilk dizesi”ve C’nin göndergesi= The curfew tools the knell of parting day.⁹⁸

Russell’a göre eğer C, “Gray’in ağıtının ilk dizesi,” gösterim deyimini ifade etmek için kullanılıyorsa, C’nin gösterimi (denotation) “The curfew tools the knell of parting day” olmak durumundadır. Bu durumda, anlamın peşinden koşarken gönderime ulaşmış oluruz.

Gösterim bileşiğinin anlamı üzerine konuşmadaki güçlük, bileşiği bir önermenin içine koyduğumuz zaman, önermenin gösterilen üzerine olmasıdır. Bir önermenin öznesi tırnak işareti içinde olduğunda ise, özne gösterim yapılanın anlamı olur. Bu da şu demektir ki, anlam ve gösterimi birinden ayırırsak sadece anlamla ilgilenmek zorunda kalırız. Russell’ın buradan çıkardığı sonuç, Frege’nin anlam (“C”) ve gönderge (C) arasında yaptığı ayrımın yanlış ve içinden çıkılmaz bir karışıklık olduğudur.⁹⁹

Russell’ın “On Denoting” makalesinde yer verdiği yukarıdaki uslamlamanın amacı bir saçmaya indirgeme (reductio ad absurdum) çabası gibi görünüyor. Bu uslamlamanın temel noktası, anlam ve gönderge arasında bir ayrım yapmanın bir terimin anlamına gönderim yapmayı imkansız hale getirdiğini göstermektir (Denkel, 1981: 12).

Frege’nin yukarıda bahsettiğimiz üç probleme yaklaşımını ve Russell’ın getirdiği itirazı dile getirdikten sonra diğer bir filozof Meinong’un bu problemlere yaklaşımına bakabiliriz.

Meinong temel olarak, göndergesi olmayan terimlerin yarattığı problemlere çözüm üretmeye çabalamıştır. Bu problem şimdiye kadar anlattıklarımızı da dikkate alırsak dil felsefesi açısından çok önemli bir sorundur.

Meinong “Pegasus diye bir şey yoktur” veya “Fransa’nın şimdiki kralı keldir” gibi önermelerde ortaya çıkan problemleri “Pegasus”un veya “Fransa’nın şimdiki kralı”nın bizim bildiğimiz biçimden farklı bir biçimde var olduğunu söyleyerek çözmeye

⁹⁷Thomas Gray’in Elegy’sinin ilk satırı şu şekilde çevrilebilir: Gecenin çanı ölümün zilini çınlıyor.

⁹⁸Russell, a.g.e., s.64-65

⁹⁹ Russell, a.g.e., s.64-65

çalışmıştır. Böylece, hem var olan bir nesneye gönderim yapılabilmesi hem de önermenin doğruluğunun açıklanabilmesi sağlanacaktır (Denkel, 1981: 7).

Meinong'a göre nesne, hakkında düşünebildiğimiz her şeydir.¹⁰⁰ Buna ek olarak Meinong, bir nesnenin özelliklerini (so-sein), nesnenin var olmasından (Sein) ayırmıştır.¹⁰¹ Bu bağlamda Meinong, Ockham'lı William'ın usturasının yerine, zengin bir ontolojiyi savunmuştur. Bu zengin ontolojinin içinde, var olan nesnelere (Existenz)¹⁰² var olmayıp, gerçek olan nesnelere (Bestand)¹⁰³ ve var olmayan nesnelere (Nichtsein)¹⁰⁴ bulunur. Var olan nesnelere bildiğimiz gibi dış dünyada gerçekliği olan nesnelere. Meinong'un bu noktada özgün olduğu yer diğer iki tür nesnenin ontolojisinde yer almasıdır (Bestand ve Nichtsein). Meinong'un ontolojisine var olmayıp gerçek olanlarla matematik ve matematiğin nesnelere girmektedir.¹⁰⁵ Var olmayan nesnelere ise Meinong, "yuvarlak kare" gibi nesnelere örnek gösterir. Meinong, "yuvalak kare"nin olmadığını bilmem için, onun hakkında yargıda bulunabilmem gerektiğini söyler.¹⁰⁶

Bütün bu söylediklerimiz ışığında Meinong'un, göndergesi olmayan terimler ile ilgili bulduğu çözüm yolunu şu şekilde özetleyebiliriz: Bir nesnenin var olmadığını söylemek için bu nesne ile ilgi önceden bir bilgimin olması gerekiyor. Yani onun varlığını reddedecek kadar tanıyor olmak gerekiyor. Bu yüzden, hakkında konuşabildiğimiz ve önermeler kurabildiğimiz bir nesnenin bulunduğunu inkar edemeyiz. Aksi takdirde olmayan bir şey üzerine konuşulmuş olacaktır ki bu da Russell'ın belirttiği gibi bir bilmeceyi ortaya çıkarır. Meinong işte bu bilmeceye ontolojisinde yeni bir boyut katarak söz konusu bilmeceyi ortaya çıkmasını önlemiştir. Meinong'un önerdiği çözüm, Pegasus ve deniz kızı gibi varlıkların olanaklı veya gerçek olarak kabul etme ikilemine düşmeden nesne olarak görülmesidir. Russell ile Meinong'un bulduğu tek ortak nokta, gönderge terimlerinin yalnızca bir tek semantik özelliği sahip olmalarıdır. Bu özellik aynı zamanda göndergeyi doğrudan aracısız yapma özelliğidir. Burada bulmacaları çözmek için iki yol gözüküyor. Ya Meinong'un izlediği yolu izlemek ya da gönderimsel

---

¹⁰⁰ Alexius Meinong, *On the Theory of Objects-In Realism and the Background of Phenomenology*, Glencoe, Free Press, 1960, s.80

¹⁰¹ Meinong, a.g.e., s.82

¹⁰² Meinong, a.g.e., s.80

¹⁰³ Meinong, a.g.e., s.79

¹⁰⁴ Meinong, a.g.e., s.82

¹⁰⁵ Meinong, a.g.e., s.80

¹⁰⁶ Meinong, a.g.e., s.83

sözcüklerin gönderimsel olmadıklarını kanıtlamak gerekmektedir. İşte bu yol Russell'ın izlediği yoldur (Denkel, 1981: 8).

Russell, daha önceden söylediğimiz gibi Meinong ve Frege'nin çözüm önerilerini yadsımış ve belirli betimlemeler kuramının işlevini açıklayan bir çözümleme yapmıştır. Russell'ın söz konusu çözümlemesi de, Frege'nin kuramı gibi çağdaş felsefenin klasikleri arasına girmiştir. F. P. Ramsey'in söylemiş olduğu gibi kırk yıl kadar süre boyunca felsefenin yapıma şekline bir örnek teşkil etmiştir (Denkel, 1981: 15).

Russell'ın belirli betimlemeler teorisinin içeriğinin anlaşılmasını kolaylaştıracak bir açıklama yapmak gerekirse, öncelikle Russell'ın özel ad kavramı ile tamamlanmamış simgeler (incomplete symbols) olarak nitelendirdikleri arasında nasıl bir fark gördüğünü anlamak gerekiyor. Russell'a göre özel ad, tekil bir nesneyi doğrudan gösteren ve aynı zamanda anlamlı olan ve bu anlamı başka sözcüklerin anlamlarından tamamıyla bağımsız olarak taşıyan basit simgedir. Bunun dışında bilinmesi gerek şey, Russell'a göre bir adın gösteriminin (o adı taşıyan nesnenin), o adın anlamını meydana getirdiğidir (Denkel, 1981: 15).

Buna bağlı olarak, Russell'a göre, dilbilgisel olarak özne konumunda olmasına rağmen, mantıksal bakımdan öyle olmayan sözcük grupları vardır. Russell bu türden dilsel ifadeleri ortadan kaldırmaya yönelik bir çözümleme yöntemi geliştirmeye çalışmıştır. Bunun nedeni, bu türden ifadeler belirli tikellere göndermede bulunuyormuş gibi görünerek yanıltıcı cümleler oluşturmaya yol açmakta ve bir cümle içinde özne olarak kullanıldıklarında bazı paradokslara yol açmaktadır. Bu noktadan hareketle Russell, bu tür ifadeleri kaldırmaya yönelik bir mantıksal çözümleme yöntemi kullanmıştır (Altınörs, 2003: 119-120). İşte bu yöntem, Russell'ın ünlü belirli betimlemeler kuramıdır.

Russell'ın gösterim deyiminden neyi anladığını bölümümüzün girişinde açıklamıştık. Fakat Russell'ın belirli betimlemeler teorisi sadece mantıksal bir analiz ve bu analizin çözdüğü mantıksal paradokslarla sınırlı kalmamıştır. Bu kuram aynı zamanda bilgi öğretisi için de büyük bir öneme sahiptir.¹⁰⁷

Russell'a göre, tek tek somut veya soyut nesnelere iki şekilde tanımlayabiliriz. Bunlardan ilki dolaysız tanıma (knowledge by acquaintance), diğeri ise tasvirle tanımadır (knowledge by description). Örneğin, duyularıyla doğrudan doğruya algıladığım bir şeyi

---

¹⁰⁷ Grünberg, a.g.m., s.143

dolaysız olarak tanırım. Fakat doğrudan doğruya algılamadığım bir şeyi tasvirle tanıyabilirim. Örneğin Ahmet isminde bir arkadaşımız olsun. Ahmet'in babasıyla ilgili, isminin Behçet olduğundan başka bir şey bilmediğimizi düşünelim. Bu taktirde Behçet'i ancak "Ahmet'in babası" şeklinde tasvir etmekle (dolaylı-olarak) tanıyabilirim.¹⁰⁸

Russell'ın bilgi kuramı ve mantıksal atomculuk kuramına göre, bir ad öyle bir tikeli gösterebilir ki daha küçük öğelerine ayrılmasın. Bu şu demektir: Gerçek bir ad yerine betimleme gelmemelidir. Buna göre betimlenebilen her hangi bir nesne daha küçük parçalarına ayrılabilir. Bu minvalde, "Sokrates", "Shakespeare" gibi adlar da mantıksal ad olarak tanımlanmamalıdır çünkü bu adları ancak betimleme ya da tasvir yoluyla bilebiliyoruz. Russell'a göre, "Sokrates" gibi bir ad da maskesi düşürülmemiş bir belirli betimlemedir. Ancak burada mantıksal ad nedir diye bir soru sorabiliriz. Bu soruya cevap olarak Russell, daha küçük öğelerine ayrıştırılmayacak basitlikteki algı durumları olan duyum deneyimlerine yalnızca "bu" ve "şu" gibi terimlerin gönderim yapabildiklerini söylemiştir. Bu anlamda mantıksal adların "bu" ve "şu" gibi terimler olduğu anlaşılmaktadır (Denkel, 1981: 16).

Russell'ın gösterim deyiminin ortaya çıkardığı problemleri nasıl çözdüğüne geçmeden önce, bilmemiz gereken bir nokta daha bulunuyor. Bu nokta, gösterim deyimleriyle ilgilidir. Bu bağlamda Russell için "bir gösterim deyimini özsel olarak tümcenin parçasıdır ve tek sözcüklerin çoğunluğu gibi kendi başına bir anlam taşımaz."¹⁰⁹ Böylelikle bir gösterim deyimini ele alırken, onun ancak cümle içinde değerlendirmesini yapabileceğimizi anlıyoruz.

Bütün bu anlattıklarımızdan sonra, geriye Russell'ın bu bilmeceleri nasıl çözdüğünü açıklamak kalıyor. Russell'ın "On Denoting" makalesinde verdiği örnekle bilmecelerin çözümüne başlayabiliriz. Russell bu çözüme ilk olarak biçimsel açıdan aynı gibi gözükken iki önermenin aslında farklı yapılarda olduğunu göstermiştir:

"'Scott bir insandı.' Dersem bu, 'x bir insandı.' biçiminde bir bildirimdir ve öznesi 'Scott'tır. Fakat 'Waverley'nin yazarı bir insandı' dersem bu 'x bir insandı.' biçiminde bir bildirim değildir."¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Grünberg, a.g.e., s.143

¹⁰⁹ Russell, a.g.e., s.65

¹¹⁰ Russell, a.g.e., s.66

Russell'ın verdiği bu örnekten devam etmek gerekirse, bu iki ifadenin yani “Scott” ve “Waverley'nin yazarı” yalnızca bir bireyi gösterebilir ve bu iki ifadenin ikisi de tekildir. İlk bakışta, “Scott bir insandı” ve “Waverley'nin yazarı bir insandı” önermeleri birbirine benzemesine karşın Russell bu benzerliği reddetmiştir. Kendisi, bu iki önermede gramatikal öznelerin birbirine benzer olmadığını savunmuştur. Bu iki önermenin yapıları farklıdır. “Scott” bir özel isim ve sabit bir tekildir. Buna karşılık “Waverly'nin yazarı”, Russell'ın belirli betimlemeler olarak nitelendirdiği ve mantıksal bir tutumla analiz edeceği “söyle şöyle olan” formundadır. Bu formda olanlar ise tekil bir sabit olarak ele alınamaz. Peki, Russell bu tarz belirli betimleme formundaki terimlerin analizi için ne önerir?¹¹¹

“Russell, “Scott, Waverly'nin yazarıdır” sözcesini, aslında şunu söylemeye gelip dayanan “Scott Waverly'yi yazdı (ve onu bir tek o yazdı)” biçimine dönüştürmeyi önerir: “x öyle ki x'in Waverley'yi yazdığı hiçbir zaman yanlış değildir ve y öyle ki y Waverly'yi yazdıysa y'nin x ile özdeş olduğu ve Scott'ın x ile özdeş olduğu her zaman doğrudur” ”¹¹²

Russell'ın makalesinde kullandığı ünlü önermesi “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” örneği üzerinde bu analizin nasıl yapıldığına bakalım. “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesi dile getirildiği zaman Fransa'nın bir kralı yoktur. Russell'ın bir cümlenin her zaman doğru veya yanlış olması gerekliliği (law of excluding middle) iddiasından hareketle, bu cümlenin yanlış mı yoksa doğru mu olduğu sorulduğunda yanıtımız ne olurdu? Russell'ın buna yanıtı bu önermenin yanlış olacağıdır. Fakat yanlış olmasının nedeni Fransa'nın kralının saçları olmasından değil, Fransa'nın bir kralının olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktadan hareketle Russell, belirli betimleme içeren cümleyi analiz ederken, cümleyi üç parçaya ayırarak analiz etmiştir. Bu üç parça şunları içermektedir: Varoluş önermesi, teklik ve özneye belirli bir özelliği yüklemleyecek bir yüklem (Fransa'nın şimdiki kralına kellik özelliği yüklemlemek gibi) gibi nitelikleri içeren parçalardır.¹¹³ Bu üç cümleyi şu şekilde yazabiliriz.

1) Fransa'nın bir kralı vardır. (varlık iddiası)

---

¹¹¹ Rossi, a.g.e., s. 14-15

¹¹² Rossi, a.g.e., s. 15

¹¹³ A. C. Grayling, *Russell-Very short Introduction*, U.S.A, Oxford University Press, 2002, s.45-46

2) Fransa'nın birden fazla kralı yoktur. (teklik iddiası)

3) Fransa'nın kralı her kimse o keldir. (yüklemleme)¹¹⁴

Orijinal cümlede dile gelen “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesi böylelikle Russell tarafından üç önermeye ayrıştırılarak parçalanarak analiz edilir. Eğer bu üç önerme de doğruysa önermemiz doğru, eğer bu üç önermeden biri yanlışsa önerme yanlış olur (Grayling, 2002: 46).

Gündelik dilin kusurlu yapısından dolayı, cümlelerin mantıksal yapısının analizi mümkün olmayabilir. Bu yüzden yukarıdaki cümleyi bileşenlerine ayırıp analiz etmek bazı durumlarda yeterli olmamaktadır. Bu nedenle Russell için böyle durumlarla karşılaşmamak için sembolik dilin yetkin dili içinde analizinin yapılması gerekiyor. Yine kullandığı ünlü “Fransa'nın şimdiki kralı keldir.” önermesinden hareketle bu ve benzeri cümlelerin mantıksal analizi şu şekilde yapabiliriz (Grayling, 2002: 46):

$$\exists x (F x \ \& \ \forall y (F y \rightarrow y = x) \ \& \ Gx)$$

& sembolü yukarıda gösterdiğimiz gibi üç cümlenin bağlanmasını sağlayan “ve” bağlacının fonksiyonun yerine getiren bir semboldür. Bu yüzden üç cümlenin sembolik yapısının ilki “ $\exists x (F x)$ ” şeklinde gösterilir. Bu “öyle bir x var ki bu x F dir” demektir. F’yi eğer Fransa'nın kralı olma özelliği olarak ele alırsak, “Fransa'nın kralı olma özelliğinde olan bir şey vardır” demek olur (Grayling, 2002: 47).

“ $\forall y (F y \rightarrow y = x)$ ” sembolik ifadesi ise, “her y için, y F ise, y ile x özdeşdir” demektir. Burada belirli artikel olarak kullanılan “the” tekillik düşüncesi ile kullanılmıştır. Bu da “bir ve yalnızca bir F özelliğine sahiptir” demektir (Grayling, 2002: 47).

Üçüncü olarak “Gx”in “x G dir” şeklinde açılımını yapabiliriz. Eğer G’yi “kel olma” olarak tanımlarsak “x keldir” şeklinde sembolik formülüne dönüştürebiliriz.¹¹⁵ Böylelikle ilk başta verdiğimiz “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesinin sembolik dille yazılımın açıklamasına ulaşmış oluyoruz.

“Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesinin yanlış olduğunu gösterdik. Diğer yandan, bu önermenin değillemesinin de üçüncü halin olanaksızlığı çerçevesinde doğru olması gerekiyor. Russell’a göre bu önermenin değillemesi iki şekilde değerlendirilebilir (Denkel, 1981: 18).

---

¹¹⁴ Grayling, a.g.e., s.46

¹¹⁵ Grayling, a.g.e., s.47

a) Şu anda Fransa'ya hükmeden biri vardır ve bu kel değildir

b) Şu anda Fransa'ya hükmeden biri olduğu ve onun kel olduğu doğru değildir (Denkel, 1981: 18).

Bu iki farklı yorum Russell tarafından alan (scope) çift anlamlılığı olarak belirlenmiştir. Bunun anlamı ise, eğer bir belirli betimlemenin alanı bütün önermeye bu önerme birinci derecede yer alır. Buna karşın daha geniş bir önermenin parçası olan başka bir önermede yer alıyorsa bu ikinci derecede değerlendirilecektir. Örneğin yukarıda a ve b olarak adlandırdığımız önermelere bakalım. İlk önermede belirli betimleme bütün önermedir ve birinci derecede önerme olarak yer almaktadır. Dikkat edilirse, b önermesinde (ikinci dereceden önermede) betimlenen nesnenin var olduğu önermesini gerektirmez. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, a önermesinde betimlenen nesnenin var olduğu dile getirilip, var olan bu nesnenin kel olmadığı söylenirken, b önermesinde betimlen nesnenin varlığı da yadsınmaktadır. Açıkça görülüyor ki a önermesi yanlış, b önermesi ise doğrudur. a önermesi “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesinin çelişigi değildir. “Fransa'nın şimdiki kralı keldir” önermesinin çelişigi b önermesidir (Denkel, 1981: 18). Böylelikle “Fransa'nın Kralı'nın bir peruğu olduğu sonucundan da kurtulmuş olduk”.¹¹⁶

Gönderim deyimlerinin ortaya çıkardığı ikinci problemin çözümünü gösterdikten sonra, Russell “Şimdi de a ve b farklı olmadığında a ve b arasındaki fark gibi bir nesnenin nasıl yadsınacağını görebiliriz.”¹¹⁷ diyerek üçüncü problemin çözümüne geçiş yapmıştır.

Russell a ile b arasındaki bir farktan bahsetmek gerektiğinde bu farkın gözlemlenebilmesi için öncelikle x gibi bir varlığın olması gerektiğini vurgular. Eğer x gibi bir varlık mevcut değilse a ve b arasında bir fark olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Russell'a göre bu fark hem doğru hem de yanlış önermelere uygulanabilir. Örneğin, “a R b” “a'nın b ile R bağıntısı vardır” anlamına geliyorsa, bu bağlamda a R b doğru olduğunda R bağıntısı gibi bir varlık olduğu doğrudur. Buna karşın, a R b yanlış olduğu zaman, R bağıntısı gibi bir varlık olduğu yanlış olacaktır. Böylelikle önerme doğru olduğu zaman bir varlığa gönderim yapan, yanlışsa bir varlığa gönderim yapmayan bir gösterim deyimimiz olmuş olur. Russell'ın yaptığı çıkarım, üçüncü problemin çözümü ve aynı zamanda da Meinong'a da bir yanıt niteliğindedir.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Russell, a.g.e., s.68

¹¹⁷ Russell, a.g.e., s.68

¹¹⁸ Russell, a.g.e , s.68-69

Pegasus, Apollon, Hamlet, yuvarlak kare gibi gerçeklikte olmayan varlıklar hiçbir şeye gönderimi olmayan gösterim deyimleridir. Russell'a göre bu gibi gösterim deyimlerinin geçtiği önermeler yukarıdaki gösterim deyimleri kurallarına göre yorumlanmalıdırlar. Bu doğrultuda önermemiz birinci konumdaysa yanlıştır. İkinci konumdaysa doğru olabilir. Bu noktada Russell'ın çözümlemesi şöyledir:¹¹⁹

““Yuvarlak kare yuvarlaktır.”ın anlamı “Yuvarlak ve kare olan bir ve yalnızca bir x varlığı vardır ve o varlık yuvarlaktır.” olur. Bu, Meinong'un savladığı gibi doğru değil, yanlış bir önermedir.”¹²⁰

Özetle var olmayan nesnelerin varlığının yadsınmasını bu tip gösterim deyimlerin (Pegasus, Yuvarlak kare gibi) gizlediği belirli betimlemenin, önermenin gerçek bir ögesi olmamasıyla açıklayabiliyoruz. Bu tip önermelerin Russell'ın çözümlemesiyle birlikte, anlamın tek ve bir tek nesnenin herhangi bir özelliğe sahip olabileceği ve bu nesnenin var olduğunun doğru olmadığıyla ilgilidir. Böylelikle, “Pegasus diye bir şey yoktur” gibi bir önermenin anlamlı olabilmesinin nedenini ve bu gibi önermelerin yadsınmasını Russell'ın perspektifinden göstermiş bulunuyoruz (Denkel, 1981: 18).

Russell'ın belirli betimlemeler teorisi görüldüğü gibi mantıksal bir analiz ile nasıl bir çözümleme gerçekleştirilmesi gerektiğinin güzel bir örneğiydi. Russell iddia ettiği şekliyle de ortaya koyduğu problemleri çözmüş görünüyordu. Fakat Russell'ın belirli betimlemeler teorisine getirilen itirazlar ise bu teorinin işlerliğinin sorgulanmasına neden olmuştur.

Russell'ın teklik (uniqueness) düşüncesi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin “Bebek ağlıyor.” (the baby is crying) cümlesini herhangi birinin dile getirdiğini düşünelim. Russell'ın analiziyle (yukarıdaki paragraflarda dile getirdiğimiz gibi) birlikte, bu cümle sanki dünyada sadece bir bebek olduğunda doğru olabilirmiş gibi gözüküyor. Bu problemin çözüm yolu ise, ifadenin bağlamı içerisinde onun uygulama alanının ne kadarını içerdiğini gösterdiğine dair örtük bir mutabakat gereksinimidir. Şöyle bir şey düşünelim. Bir apartmanda çok sayıda bebek aynı anda ağlıyor ve sizin bebeğiniz de aynı şekilde ağlamaya başlıyor. Bu durumda, siz “Bebek ağlıyor” dediğinizde bir yanlışlık olmayacaktır çünkü bağlam bir bebeğe gönderim yaparak

---

¹¹⁹ Russell, a.g.e., s.69

¹²⁰ Russell, a.g.e., s.69

sınırlandırılacaktır. Böylelikle bu sorundan büyük oranda sezgisel olarak, söylem alanının örtük veya açık olarak ayrılması yardımıyla itirazlardan kaçınma yoluna gidilebilir.¹²¹

Russell'ın belirli betimlemeler kuramına yönelik eleştirilerden bir diğeri de, Peter Frederick Strawson tarafından 1950 yılında yayımlanan "On Referring" makalesin ortaya konmuştur. Strawson'un 1950 yılında yayımlanan makalesi çağdaş analitik felsefenin dönüm noktalarından biri olmuştur. Strawson bu makalede Russell'ın belirli betimlemeler kuramını eleştirmiştir (Denkel, 1981: 21).

Strawson'un "On Referring" adlı makalesinde, sıkı gereklilik (entail)¹²² ve içermek (imply) sözcüklerinin aynı olmadıklarını vurgulamıştır.¹²³ Bu bağlamda Strawson, belirli betimle ile başlayan tümceler gösterdiği şeylerin var olduğunu içermesine karşılık, bu içermenin sıkı bir gereklilik olmadığını ve ön kabul olduğunu iddia etmiştir. Bu iddiayı şu şekilde açıklayabiliriz: T-1 ve T-2 gibi iki önermemiz olduğunu ve T-2'nin T-1'i içeriyor olduğunu varsayalım. Bu içermeye sıkı bir gereklilik içeriyor olsun. T-1'in doğru olduğu durumda, T-2 doğru ve yanlış olabilirken, T-1'in yanlış olduğu durumda, T-2 de yanlış olacaktır. Diğer yandan, bu içermeye bir önkabul ise, T-1'in doğru olduğu durumlarda, T-2 doğru ve yanlış olabilirken, T-1'in yanlış olduğu durumlarda, T-2'nin doğruluk koşulları oluşmamış olacak ve T-2, ne doğru ne de yanlış olacaktır. Strawson'un düşüncesine paralel olarak bu sembolleştirmeyi Russell ünlü önermesine uygularsak, T-2'nin "şimdiki Fransa'nın kralı keldir" önermesi olduğunu ve T-1'in ise, "şimdiki Fransa kralı vardır" önermesi olduğunu söyleyebiliriz. Strawson, Russell'ın bu önermesinde T-2 önermesi ve T-1 arasındaki içermenin bir önkabul olduğunu dile getirerek, bu önermenin ne doğru ne de yanlış olduğu fakat anlamlı olduğunu savunmuştur (Denkel, 1981: 23-24).

Russell'ın belirli betimlemeler kuramını eleştirilen bir diğ düşünür ise Keith Donnellan'dır. Donnellan'ın düşüncesine göre, konuşmada kullandığımız belirli betimlemeler herhangi bir nesnenin niteliklerini betimlememesine karşın gönderim yapmada başarılı olabilirler. Russell ve Strawson için betimlemenin gönderim yapılana uyması en önemli hususlardan biriydi. Donnellan ise bu görüşün dışına çıkarak gönderge konusunda farklı bir yolun olduğunu göstermiştir (Denkel, 1981: 25).

---

¹²¹ Grayling, a.g.e., s.48

¹²² Entail ve imply sözcükleri Arda Denkel'in Yönletim adlı kitabının 23. Sayfasında sırasıyla sıkı gereklilik ve içermek olarak çevrilmiştir

¹²³ P. F. Strawson, "On Referring", *Mind, New Series*, Vol. 59, U.K, Oxford University Press, 1950, s.330,

Donnellan “*Gönderge ve Belirli Betimlemeler*” (Reference and Definite Descriptions) adlı makalesinde belirli betimlemelerin iki farklı kullanımını olduğunu savunmuştur. Bu iki kullanımdan ilkinin “yükleyici” (attributive), ikincini ise “gönderimsel” (referential) olarak adlandırmıştır. Belirli betimleme bir bildirim içinde yükleyici olarak kullanıldığında, betimlemeye uyan herhangi bir nesne veya kişi hakkındadır. Diğer yandan konuşmacı, bir bildirim içinde belirli betimlemeyi gönderimsel olarak kullandığında ise, konuşmacıyı dinleyen kişilerin, belirli betimlemenin kim ve ne hakkında olduğunu anlamasını sağlar.¹²⁴

Donnellan’ın Russell eleştirisi, Russell’ın belirli betimlemenin bu iki kullanımını görememesinden ortaya çıkmıştır. Bir sergide beğendiğimiz bir resim gördüğümüzü fakat resmi kimin yaptığını bilmediğimizi varsayalım. Bu duygularla “Bu resmi yapan kişi bir dahidir” diyebiliriz. Resmi kimin yaptığını bilmiyoruz fakat ona “dahilik” niteliği yüklemiş (attribute) oluyoruz. İkinci olaraksa “Kayalıklar Bakiresi” resmini gördüğümüzü ve bu resmi yapanın da Leonardo da Vinci olduğunu bildiğimizi varsayalım. Yine aynı şekilde “Bu resmi yapan kişi bir dahidir” diyebiliriz. Fakat bu kez kullanımımız gönderimsel (referential) olur. Donnellan’a göre Russell, sadece bu kullanışlardan ilkinin (attribute) ele almıştır. Bu ise Russell’ın belirli betimlemeler kuramı için sorun yaratmaktadır çünkü bazı durumlarda belirli betimleme yanlış bir şekilde yapılsa da başarılı bir şekilde birine veya bir şeye gönderim yapabilir. Örneğin, “Şampanya içen adam keldir” dediğimizde doğru bir gönderim yapmış olabiliriz fakat adamın içtiği sadece soğuk bir su olabilir.¹²⁵ Fakat bu önerme Russell’a göre yanlış olacaktır çünkü “betimlenenin var olduğu içermesi yanlış olduğu yerlerde, Russell’a göre bütün önerme yanlıştır ve hakkında konuşulacak bir şey yoktur.”¹²⁶

Russell’ın belirli betimlemelerine getirilen itirazlar onun teorisinin güvenilirliğini sarsmış olsa da felsefe tarihinde felsefe yapma tarzı olarak çok önemli bir yerde durmaktadır. Russell, belirli betimlemeler teorisi ile birlikte adeta Ockhamlı William’ın gereksiz varlıklarının elenmesine olanak sağlayan bir yöntem sunmuştur. Bir başka anlatımla Russell’ın “Ockhamlı William’ın usturası”nı ustalıkla kullandığını söyleyebiliriz. Bu ustalıkla kullanım biçimi ile birlikte, bileşik önermelerin atomsal

---

¹²⁴ Keith Donnellan, *Reference and Definite Descriptions-Essays on Reference, Language, and Mind*, USA, Oxford University Press, 2012, s.7

¹²⁵ Grayling, a.g.e., s.49

¹²⁶ Denkel, a.g.e., s.27

öğelerini açığa çıkararak gereksiz varlıkların elenmesinin bir yolunu göstermiştir. Onun açtığı bu yol analitik felsefenin analiz yöntemi üzerinde derin etkiler bırakmıştır.¹²⁷ Benzer bir etki de, bir zamanlar öğrencisi olduğu Ludwig Wittgenstein tarafından gerçekleştirilmiştir.

---

¹²⁷ Rossi, a.g.e., s.18

2. WITTGENSTEIN'DA ANLAM

2.1 Dünya

Russell'ın 1918 yılında verdiği konferanslarında geliştirdiği ve ‘‘mantıksal atomculuk’’ olarak adlandırıldığı felsefe, bir bakımdan Wittgenstein'in *Tractatus Logico-Philosophicus*'ta geliştirmiş olduğu felsefenin ‘‘turfanda’’ halini meydana getirmişti. Russell'ın Wittgenstein ile karşılaşması, onun bilgi üzerine olan düşüncelerini tekrar gözden geçirmesine sebep olmuştur. Russell, mantıksal formu önemenin bir ögesi olarak değerlendiriyordu. Bu düşünce, ‘‘aRb’’ gibi bir önermenin dört ögeyi içerdiğinin altını çiziyordu. Bu dört öge ise: a ve b bağıntı terimleri, R bağıntısı ve aRb mantıksal formu olarak sınıflandırılabilir. Russell'a göre, aRb mantıksal formunun asimetriyi hesaba katmak için kesinlikle kabul edilmesi gerekiyordu. Aksi takdirde Russell, a, b ve R'yi eleman olarak kabul etmenin aRb ile bRa arasında ayırım yapma imkanını ortadan kaldırdığını düşünüyordu. Wittgenstein'in Russell'a yönelik eleştirisi de bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Wittgenstein'a göre mantıksal formu önermenin bir ögesi olarak kabul etmek hatalıdır. Wittgenstein'a göre a ve b biçiminde iki oluşturucu bağ vardır. Bunları birleştiren bağ, kendisini önermenin mantıksal yapısı içinde gösterir. İşte bu düşünce de *Tractatus*'ta çokça dile getirilecek olan dil ve gerçeklik arasında bir uygunluk bulunduğu düşüncesinin çekirdeğini oluşturmaktadır.¹²⁸ Daha önceki bölümlerde bahsettiğimiz mantıksal atomculuk öğretisini *Tractatus*'un yapısını açıklamadan önce genel hatlarıyla bakmak, Wittgenstein'i daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Dil ve dünya arasında bir uygunluk ya da paralellik olduğu düşüncesi mantıksal atomculuğun temel teziydi. Bu bağlamda, dilin yapısından anlaşılan şey, standart modern mantığın analiz yöntemiyle ortaya çıkarabilen mantıksal bir yapıdır. Mantıksal-fiziksel paralelizm tezine göre dünyanın yapısı hakkında bir şeyler öğrenilmesi mümkündür. Fakat bu ancak gündelik konuşma biçimlerimizin ortaya çıkardığı hataları eleyerek olabilir. Analitik filozofların bu tutumu ile birlikte, bulanıklıklardan ve hatalardan uzak durmak, kavramları saran sisi dağıtmak, anlamlı bir konuşmanın sınırını çizmek felsefenin temel görevidir. Bu bağlamda, felsefe bir öğreti değil bir etkinlik olarak

---

¹²⁸ Rossi, a.g.e., s. 21-22

düşünülmüştür.¹²⁹ Wittgenstein da benzer biçimde felsefenin bir öğreti değil etkinlik olması gerektiği düşünmüştür:

“Felsefenin amacı düşüncelerin mantıksal açıklığıdır. Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Felsefe yapıtı, özünde, açıklamalardan oluşur. Felsefenin sonucu, “felsefe tunceleri” değil, tuncelerin açık hale gelmesidir. Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, kesin olarak sınırlandırılmalıdır.”¹³⁰

Felsefenin bir öğreti değil, bir etkinlik olmasının yolunu Wittgenstein bu sözleriyle net bir şekilde dile getirmiştir. Felsefenin bu görevi yerine getirmesi nasıl olacaktır? Wittgenstein’a bu görevi şu şekilde dile getirir:

“Kitap felsefe sorunlarını ele alıyor ve – sanıyorum – gösteriyor ki, bu sorunların soru olarak ortaya çıkmaları, dilimizin mantığının yanlış anlaşılmasına dayanır. Kitabın bütün anlamı, şuna benzer bir sözde toparlanabilir: Söylenebilir ne varsa, açık söylenebilir; üzerine konuşulamayan konusunda susulmalı. Kitap böylece, düşünmeye bir sınır çizmek istiyor, ya da, daha çok- düşünmeye değil, düşüncelerin dile getirilişine: Çünkü düşünmeye bir sınır çizmek için, bu sınırın iki yanını da düşünebilmemiz gerekirdi (yani düşünölmeye elvermeyi düşünebilmemiz gerekirdi). Sınır, öyleyse, yalnızca dilin içinde çizilebilecektir ve sınırın ötesinde kalan da, düpedüz saçma olacaktır.”¹³¹

Bu alıntıyla beraber, Wittgenstein’ın pozitivizme getirdiği farklı bir bakış açısını görebiliyoruz. Wittgenstein için mesele, doğruluğun alanını sınırlandırmak değil, anlamlı olanın sınırlarını çizmektir. Mantıkçı pozitivizm ise, sadece mantıksal biçimlerin incelenmesiyle önermenin anlamlı olup olmadığının belirlemeye çalışmaktadır.¹³²

Bu düşünce bağlamında, *Tractatus* bizi anlamlı önerme kavramının ne olduğu sorusuna yönlendirecektir. Bir önerme, nasıl ve hangi koşullarda anlamlı olabilir? Bu soru aynı zamanda *Tractatus*’un izleyeceği güzergahın da haritasını bize verir. Öncelikle bir önermenin ne olduğunu tanımlamak gerekecektir. Önermenin ne olduğunun

---

¹²⁹ Rossi, a.g.e., s. 22

¹³⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, İstanbul, Metis Yayınları, 2010, s. 61

¹³¹ Wittgenstein, a.g.e., s.11

¹³² Pierre Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, (çev. Murat Erşen), Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2009, s.47-48

tanımlanması, önermeler halinde formüle edilen düşüncenin ne olduğunu ve bu da düşüncenin yansıttığı dünyanın ne olduğunu tanımlamaya götürecektir. Önermenin anlamının bu nihai tanımına varmak için olsa gerek, *Tractatus* öncelikle dünyanın ne olduğunun tanımlanmasıyla başlar (Hadot, 2009: 48).

Tractatus'ta dünyanın yapısına yönelik çözümler oldukça kısadır. Dünyanın yapısı kitabın başlangıç önermelerinde yer alır. Dilin doğasına yönelik çözümler arayışında olan Wittgenstein, dünyanın yapısını tanımladıktan sonra, resim kuramı ile dilin incelenmesine geçer. Fakat bu planda ilerlerken, Wittgenstein'in başlangıç tezlerini hesaba katarak ilerleyecektir.¹³³

Wittgenstein'in dünyanın yapısına ilişkin önermelerine baktığımızda, dikkatimizi çeken şey bu önermelerin oldukça soyut olduklarıdır. Wittgenstein dünya üzerine konuşurken olgu, olgu durumları ve nesnelere bahseder fakat bunlarla ilgili herhangi bir örnek vermez. Grayling'e göre, bu özellikle böyledir. Bunun nedeni dil ve dünya arasındaki bağın kurulabilmesi için dilin nasıl bir yapıya sahip olduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Bu açıdan Wittgenstein'a göre felsefenin görevi, dil ve dünya arasında mantıksal bir yapıyı kurmayı sağlayan kavramsal çalışma yapmaktır. Bu bakımdan Wittgenstein Russell ile benzerlik göstermektedir.¹³⁴

Russell da Wittgenstein gibi dil ile dünya arasındaki ilişkide, her ikisinin en basit öğelerinin birbiriyle bağıntılı olması gerektiğini düşünüyordu. Russell'ın Wittgenstein'dan ayrıldığı yer ise, dil ve dünya arasındaki bu ilişkinin farklı bir mekanizma ile işlemesidir. Russell için dilin “atomları”, “bu” ve “şu” gibi gösterimsel zamirlerken; dünyanın atomları “duyu verileri”dir. Yani beş duyumuz yoluyla oluşturduğumuz bilgi parçacıklarıdır (renk algıları, dokunma duyuları gibi). Dil ile dünya arasındaki bu bağın kurulması ise, doğrudan duyu verilerine gönderme yapabilecek dil atomları aracılığıyla kurulur. Bu nedenle, Russell'a göre, dünya ile deneysel ilişkimizi doğrudan kurma yolu, duysal bilgi birimlerimizin gösterimsel zamirler ile en temel düzeyde “adlandırma” ile bağlanarak olmasıdır. Wittgenstein Russell'dan farklı olarak,

---

¹³³ Ali Utku, “*Tractatus*'ta dünyanın yapısı”, *Felsefe Tartışmaları*, 24.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 1999, s. 69

¹³⁴ A.C.Grayling, *Düşüncenin Ustaları, Wittgenstein*, (çev. Muhsin Yılmaz), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2008, 55-56

çözümlemesini mantıksal temel ile sınırlandırmıştır. Russell gibi, mantıksal temelinin yanında “psikolojik” boyutu araştırmamıştır (Grayling, 2008: 56).

Dil ve dünya arasında bir uyum olduğunu düşünen bir filozof düşünelim. Bu filozofun dünyanın yapısı ile ilgili belirlemelerinin nasıl olması gerekirdi? İçinde bulunduğumuz dünya her gün, karanlık filozof Herakleitos’un *pante rei* (herşey akar) sözlerini onaylar nitelikte değişiyor. Dünya ile dil arasında bir paralellik olduğunu düşünen bir filozofun ya değişen dünyanın karşısına aynı şekilde bir değişen bir dil koyarak uyum sağlaması ya da dünyanın bu değişen yapısına rağmen dilin farklı türde sabit bir yapısının olduğunu iddia etmesi gerekiyordu. Wittgenstein işte bu ikinci düşünceyi desteklemiştir.

Wittgenstein tabii ki dünyada olan bitenin sabit olmadığını ve değiştiğinin farkındaydı. Onun söylemek istediği dünyanın yapısının sabit olduğudur. Nasıl ki Herakleitos “Her şey akar” derken bir yandan da bir ‘logos’un (dünyadaki değişime rağmen karşıtların savaşının teminatı olarak değişmeden kalan şey) olduğunu söylüyorsa; Wittgenstein da dünyada olup bitenler değişirken dünyanın yapısının sabit olduğunu söyler. Fakat biz bu yapıyı algılayamayız. Bu yapı, mantıksal bir formdur ve dünyayı sınımsıkı sarar, tıpkı Herakleitos’un “logos”u gibi.¹³⁵

Dünyanın sabit bir yapısının olduğunu dile getirdikten sonra, dünyanın kendisinden bahsetmek gerekiyor. *Tractatus*’un ilk önermeleri, bize dünyanın nasıl bir şey olduğunun bilgisini verir. “Dünya, olduğu gibi olan her şeydir. Dünya olguların toplamıdır, şeylerin değil. Dünya olgular yoluyla belirlenir ve şu yolla ki, bu, bütün olgulardır.”¹³⁶

Bu önermelerden anlayabileceğimiz gibi dünya, yalın tekillerin, yani şeylerin bir toplamı olamaz ve kendi başına tek tek bir yalınlığın varlığı anlamsızdır. Buradan,

---

¹³⁵ Ömer Naci Soykan, *Felsefe ve Dil-Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2016, s. 45

¹³⁶ Wittgenstein, a.g.e., 1, 1.1, 1.11

öncelikle dünyanın bileşik yapıda olma gerekliliğini anlıyoruz.¹³⁷ Bu bağlamda dünya şeylerin değil de olguların toplamı olarak el alınır. Burada şu soruyu sormamız gerekiyor: Dünya neden şeylerin toplamı değil de olguların toplamıdır? Çünkü bütün objelerin bir listesinden dünyanın tam bir tanımını yapamayız. Örneğin, bizden bir odanın tanımlanması istesin. Eğer biz odanın tanımı olarak, duvarlar, pencereler, kapılar, vb. şekilde odayı oluşturan şeylerin listesini verirsek odanın kendisinin tanımı vermiş olmayız. Bizden istenen şey odayı oluşturan şeylerin listesi değil odanın tanımı, yani bu odayı oluşturan şeylerin nasıl oldukları ve aynı zamanda odanın içinde nasıl düzenlendikleridir. O zaman cevabımız şu şekilde olmalıdır: Pencerenin yanında dallardan örülmüş yeşil bir sandalye var, sandalyenin üzerinde çiçek motifleri olan bir yastık durmakta vb. Bu tanımlamadan da sezinelebildiğimiz gibi, bizim saydığımız şeyler değil fakat olgulardır.¹³⁸

Bu bağlamda, olgular dünyanın asıl oluşturucu öğeleridir diyebiliriz. Dünya demek, tek tek şeylerin toplamını değil, bütün olguların toplamıdır. Çünkü dünyadaki tek tek şeyleri toplayarak dünyayı elde etmek olanaksız olduğu gibi, aynı zamanda böyle bir hareket noktasını almak da yanlış olurdu. Bunun aksine biz dünyanın yapısından, yani bütünden (olguların bütünlüğünden) hareket etmeliyiz (Soykan, 2016: 45). “Çünkü olguların toplamı, neyin olduğu gibi olduğunu, aynı zamanda bütün nelerin olduğu gibi olmadığını belirler.”¹³⁹ Bu anlamda Wittgenstein bize, olduğu gibi olanların (var olan) ve olduğu gibi olmayanların (var olmayan) arasındaki farkı söylemek zorundadır. Wittgenstein, bu eleştirimizi duyar gibi hemen şu cevabı verir: “Olgu bağlamlarının var olmasına olumlu, var olmamasına da olumsuz bir olgu deriz”¹⁴⁰ Olumsuz bir olgu ne demektir? Grayling bir örnekle olumsuz olguyu şöyle anlatır.

“Örneğin, benim kalem tutuyor oluşum, elimin boş olması olgu durumunu dışarıda bırakır. Böylece şeylerin nasıl olduğunun, onların nasıl olmadıklarını belirlemesinden dolayı bir bütün olarak gerçeklik, var olan olgu durumları ile bunların var olmayan olgu durumları olarak bıraktığı şeylerin toplamından oluşur.”¹⁴¹

¹³⁷ Alexander Maslow, A Study in Wittgenstein's *Tractatus*, USA, University of California Press, 1961, s. 3

¹³⁸ Utku, a.g.e., s.71

¹³⁹ Wittgenstein, a.g.e., 1.12

¹⁴⁰ Wittgenstein, a.g.e. 2.06

¹⁴¹ Grayling, a.g.e., s.60

Bu bağlamda, negatif olguların Wittgenstein'in felsefesinde ayrı bir gerçeklik alanı oluşturduğu düşünülebilir fakat bu Wittgenstien'a göre kabul edilebilir değildir. Buna göre, eğer dünya "varolan olgu bağlamlarının toplamı" ise, dünya sadece pozitif olguların toplamıdır diyebiliriz.¹⁴²Bu durumda, Wittgenstein'in negatif olguların olgu durumlarını gösteren bir entite olarak değerlendirmek istememiş ve negatif olguları olgusal alana hiçbir etkisi olmayan doğruluk fonksiyonu bağlaçlarını değerlendirdiği gibi değerlendirmeye çalışmıştır. Wittgenstein'in negatif olguları bu şekilde değerlendirmesinin nedenlerinden biri şudur: Eğer negatif olgular, negatif bir öge içeriyor olarak düşünülürse, gerçeklikteki her bir basit ögeye karşılık sözdizimsel basit bir im olacağı düşüncesi ile birlikte, negatif bir cümlenin sembolizmi, negatif cümlelerin hem doğruluk fonksiyonu olarak atomik olmadıklarını hem de tekabül ettikleri olguların atomik olmadıklarını göstermesi gerekirdi. Wittgenstein'a göre bu olanaklı değildir.¹⁴³Wittgenstein'in negatif olgulara karşı itirazını dile getiren diğer bir görüşü de şudur:

"Doğruluk işlevleri maddesel işlevler değildirler. Örneğin bir evetleme, çifte değilme yoluyla üretilebiliyor diye, değilmenin evetleme içinde – herhangi bir anlamda – içerilmesi mi gerekir? "~~ p", "~ p" yi mi değiller, yoksa p'yi mi evetler; yoksa ikisini de mi? "~~ p" tümcesi, bir nesneyi söz konusu etmez; ama gene de, değilmenin olanaklılığı, evetlemenin içinde zaten önceden- ayırılmıştır. Ve "~" diye bir nesne varolsaydı, o zaman "~ ~ p" nin "p" den farklı birşey söylemesi gerekirdi. Çünkü ~, işte, tümcelerden birisinde söz konusu edilmiş, ötekisinde edilmemiş olurdu."¹⁴⁴

Eğer negatif olgu, "~" ile gösterilebilen negatif ögeyi içeren bir olgu olsaydı, "~ ~ p" ve "p" nin farklı olgular olması gerekirdi çünkü biri olumsuzlama için imler içeriyor olmasına rağmen diğeri içermiyor. Bunun sonucunda, Wittgenstein kaçınılmaz olarak negatif olguları reddetmiştir.¹⁴⁵

---

¹⁴² Ali Utku, Ludwig Wittgenstein- Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe, Ankara, Doğu Batı Yayınları, s.74

¹⁴³ L. Nathan Oaklander and Silvano Miracchi, "Russell, Negative Facts, and Ontology," *Philosophy of Science*, Vol. 47, University of Chicago Press, 1980, s. 441

¹⁴⁴ Wittgenstien, a.g.e., 5.44

¹⁴⁵ L. Nathan Oaklander and Silvano Miracchi, "Russell, Negative Facts, and Ontology," *Philosophy of Science*, Vol. 47, University of Chicago Press, 1980, s. 442

Grayling'in ve Wittgenstein'in yukarıda bahsettiğimiz düşünceleri ile birlikte, negatif olgu ancak pozitif olgunun bağlamında belirlenebilir gözüküyor. Böylelikle, olgu bağlamlarının aynı zamanda bir şeyin var olmama durumunu da belirlediğini söyleyebiliriz. Böylelikle, “ ‘olgu’ ya da ‘şey durumu’ (olgu bağlamı), dünyanın asıl yapıcı ögesidir”¹⁴⁶ diyebiliriz.

Şey durumu veya olgu durumları için dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Wittgenstein *Tractatus*'ta olgu ve olgu durumları arasındaki ilişki için şunu söyler: “Olgunun yapısı, olgu bağlamlarının yapısından oluşur.”¹⁴⁷ Burada Wittgenstein'in söylemek istediği, “olgu”nun “olgu durumların”dan meydana geldiği değildir. Yani olgu ile olgu durumu arasında bütün parça ilişkisi yoktur.¹⁴⁸ Daha ziyade yapı-yapı ilişkisi vardır.¹⁴⁹ Soykan'a göre bu noktada yapı sözcüğüne dikkat edilmesi gereklidir. Ona göre iki şeyin veya iki nesnenin birleşmesinden bir nesne veya bir şey meydana gelmesi ile bir yapının başka bir yapı ile birleşmesi arasında bir fark vardır. Bu fark ise ikinci durumda, yapısal yani mantıksal bir bütünlüğün söz konusu olduğudur. Bu bağlamda, nesnelere oluşan bir örnek veremediğimiz için, yalnızca biçimsel ifadeleri örnek olarak kullanabiliriz. Mesela, A'nın yapısı=x'in yapısı + y'nin yapısı. Bu nedenle, yapıların yapılardan meydana geldiğini, nesnelere nesnelere geldiğini meydana geldiği gibi anlamak saçma olacaktır (Soykan, 2016: 46).

Dünyanın olgulardan, olguların olgu durumlarından meydana geldiğini (yapı-yapı ilişkisiyle) açıklamış bulunuyoruz. Görüldüğü gibi Wittgenstein, analizine dünyanın yapıtaşını diyebileceğimiz nihai olarak analiz edilebilen şeye kadar bu arayışı sürdürecektir. O halde şu soruyu sormamız gerekiyor: Şey durumları veya olgu durumlarını oluşturan şey nedir? Böyle bir şey yoksa dünyanın yapıtaşını olgu durumları olacaktır. Eğer varsa, o zaman Wittgenstein'in bu şeyi açıklaması gerekiyor. Wittgenstein, bu soruyu sormamızı bekliyor olsa gerek ki, hemen şu cevabı verir: “Olgu bağlamı, nesnelere bir bağlantısıdır. Şey için özsel olan, bir olgu bağlamının oluşturucu ögesi olabilmektir.”¹⁵⁰ Wittgenstein'in bu cevabı bizi başka bir soruyla karşı karşıya getiriyor. Eğer “şey” ya da “nesne” dünyanın yapı taşı ise, o zaman “şey” veya “nesne”ye dünyanın tözü diyebilir miyiz? Ya da Wittgenstein felsefe tarihinde büyük bir yer kaplayan töz problemi

---

¹⁴⁶ Soykan, a.g.e., s. 45

¹⁴⁷ Wittgenstein, a.g.e., 2.034

¹⁴⁸ Soykan, a.g.e., 45

¹⁴⁹ Utku, a.g.e., s.72

¹⁵⁰ Wittgenstein, a.g.e., 2.01

hakkında ne düşünüyor? Bu sorular bağlamında bir parantez açarak töz meselesine değinmek gerekiyor.

Wittgenstein töz sorununa mantıksal bir çözümlenme dahilinde yaklaşmıştır. Bir şeyin başka bir şeyden meydana gelmesi, Wittgenstein'a göre bir yineleme olacaktır. Böylelikle, her yineleme için bir varlıktan söz etmemiz gerekecektir. Öte yandan Wittgenstein'a göre de bahsetmemiz gereken şey, bir yapıcı ögenin varlığıdır. Wittgenstein, bu noktada tözün olması gerektiğini söylüyor (Soykan, 2016: 48-49).

“Nesneler dünyanın tözünü oluştururlar. Bu yüzden bileşik olamazlar. Dünyanın hiçbir tözünü olmasaydı, bir tümcenin anlamlı olup olmadığı, başka bir tümcenin doğru olup olmadığına bağımlı olurdu. O zaman, dünyanın (doğru ya da yanlış) bir tasarımını oluşturmak olanaksız olurdu.”¹⁵¹

Wittgenstein'a göre, bir tözün olduğunu inkar edersek, bizim dünya hakkındaki bilgimiz kesin olmayacaktır.¹⁵² Bu bağlamda töz, bilgiyi mümkün kılan şeydir. Dünya hakkında bilgi veren önermeler, aynı zamanda birer tasarım olduğu için, töz olmadığı zaman dünyanın bir tasarımı olamayacağından bilgi de olmayacaktır (Soykan, 2016: 49). Diğer yandan Maslow bu düşünceye şöyle bir itiraz getirmiştir: Wittgenstein, her ne kadar olguların analizinde varabileceğimiz nihai noktanın töz (nesne) olduğunu söylese de, bu yeterli değildir. Çünkü biz her ne kadar olguların analizinde tözün en temel gerçeklik olduğunu bilsek de, onunla ilgi bilgimiz oldukça sınırlıdır. Eğer olguların analizinde, geleceğimiz nihai nokta, yani töz yeterince açık olmazsa (ki öyle görünüyor) biz nasıl bu analizin sonuna ulaştığımızı karar verebiliriz? (Maslow, 1961:7) Maslow'un bu eleştirisi doğrultusunda, Wittgenstein'ın töz üzerine düşüncelerini biraz daha açmak gerekiyor.

Töz dediğimiz entite, günlük hatta kullandığımız veya gördüğümüz masa, kitap, vb. şeyler midir? Muhtemelen Wittgenstein'ın buna yanıtı hayır olacaktır. Wittgenstein'a göre, bunlar ve benzeri objeler bileşik durumdadır. Bu bahsettiğimiz nesnelere, şeylerin bileşiminden (yani tözden) meydana gelmiştir. Fakat neticede yalın, sadeleştirilemeyen “şeylere” indirgenebilirler (Utku, 2014: 73). Wittgenstein bu bağlamda, “Dünya sonsuz karmaşıklıkta da olsa, öyle ki, her olgu sonsuz sayıda olgu bağlamından oluşsa, her olgu bağlamında da sonsuz sayıda nesne biraraya gelse, gene de nesnelere ve olgu bağlamları

¹⁵¹ Wittgenstein, a.g.e., 2.021, 2.0211

¹⁵² Hans D. Sluga, *Wittgenstein*, UK, Blackwell, 2011, s. 32

olmalıdır.” demiştir. Böylelikle, Wittgenstein ontolojik olarak nesnelerin yalnızca var olmaları değil, aynı zamanda zorunlu olarak var olmaları gerektiğini düşünmüştür.¹⁵³

Şimdiye kadarki bölümde, Wittgenstein bir tözün olması gerektiğinin altını çizmiştir. Fakat Wittgenstein, Descartes gibi üç tözden, Spinoza gibi bir tözden veya Leibniz gibi sonsuzca tözden mi yanadır? Daha yalın bir şekilde, Wittgenstein’a göre kaç töz vardır? Wittgenstein bu soruyu cevaplamaktansa, yani kaç tane tözün olduğu yanıtını vermektense, bu sorunun saçma olduğunu söyleyecektir. Ona göre sadece tözün değil, olguların sayısından bahsetmek de saçmadır (Soykan, 2016: 49). Bu bağlamda, Wittgenstein *Tractatus*’ta şunları söylemiştir: “Nesneleri ancak adlandırabilirim. İmler onların yerini tutar. Ancak onlar üzerine konuşabilirim, onları konuşarak dışavuramam. Bir tümce, bir şeyin ancak nasıl olduğunu söyleyebilir, ne olduğunu değil.”¹⁵⁴

Wittgenstein’ın bu alıntıda anlatmak istediği şey, bir şey üstüne konuşmak ile bir şeyi konuşmak arasında fark olduğudur. Wittgenstein ikincisine bir şeyin ne olduğunu söylemek diyor. Ona göre, bu ikincisini söylemek imkansızdır. Buradan da anlıyoruz ki, nesnelerin ne olduklarını değil, nasıl olduğunu söyleyebiliriz. Şeylerle ilgili olarak, Martin Heidegger gibi filozoflar, “şeyin dili” gibi kavramlar kullanırlar. Wittgenstein’a göre bu olanaklı değildir. Eğer, “Şeyleri, fenomenleri konuşturmak” gibi bir “şeyin dili” diye bir şey olsaydı, o zaman şey bize kendisinin ne olduğunu söylerdi. Soykan’a göre, Wittgenstein’ın karşı çıktığı ve kendisinden beklenmemesini istediği şey objenin ne olduğunu söylemektir (Soykan, 2016: 49). O halde, Wittgenstein’ın tözün ne olduğuyla ilgili daha açık bir tanım vermesi beklenebilir. Wittgenstein töz tanımı ile ilgili beklentimizi şu şekilde karşılar:

“Biçim ve içeriktir. Nesne, belirgin olan, varolandır; biçimlenme, değişken olan, kalıcı olmayandır. Nesnelerin karşılıklı-biçimlenmesi, olgu bağlamlarını kurar. Olgu bağlamında nesneler birbirlerinin içinde dururlar, bir zincirin baklaları gibi.”¹⁵⁵

Nesnelerin, olgu durumlarının parçaları olması zorunluğu, herhangi bir nesne kombinasyonunun ya da herhangi bir olgu durumunun dışında kalan nesnenin boş bir düşünce olduğu anlamına gelir (Grayling, 2008: 59). Bu bağlamda eğer nesnelerin tam

---

¹⁵³ David Pears, Ludwig Wittgenstein, New York, The Viking Press, 1970, s. 49

¹⁵⁴ Wittgenstein, a.g.e., 3.221

¹⁵⁵ Wittgenstein, a.g.e., 2.025, 2.0271, 2.0272, 2.03

bir listesine sahip olsaydık, olması olası tüm durumları bilebilirdik. Nesneye ilişkin tüm bilinmesi gerekenleri bilebilseydik, onun doğası gereği mümkün olgu durumlarını da bilebilirdik (Wittgenstein, 2013: 2.0124).

Nesnelerin belirli bir kombinasyon içinde yer alıyor olması ve belirli bir olgu durumunu meydana getiriyor olması, nesnelerin düzenlenişleri ile ilgili her şeyin biliniyor olduğu anlamına gelir. Olgu durumunun yapısı böyle bir düzenlenişin yapısıdır. Olguların da olgu durumlarının yapıları tarafından belirlendiği söylemiştik. Demek ki, olgunun tam çözümlemesi, belirli nesnelere kombinasyonunun tanımlanmasıyla sonuçlanan bir çözümleme olacaktır. Bu minvalde her olgu, belirli nesnelere kümesinin özel bir kombinasyonu olduğu için, tek bir doğru çözümlemesi olacaktır (Grayling, 2008: 60).

Açıkça görülüyor ki, Wittgenstein'in "dünya"sı metafizik söylemlerden arındırılmış bir dünyadır. Dünya ancak hakkında konuşulabilen, yani olgulardan oluşan sabit bir yapıdadır. Doğal olarak, bu dünya ve olanaklı bütün dünyalar düzenlidir. Diğer yandan hakkında doğru veya yanlış önermeler kurulabilen dünyanın yapısı, matematiksel veya mantıksal bir yapıdadır. Bu yüzden ki ideal bir dil bu dünyayı yansıtabilir (Soykan, 2016: 50).

2.2 Dil

İdeal bir dil nedir? Bu soruyu cevaplamadan önce, bu sorunun sorulmasının ya da sorunun ortaya çıkmasının nedenine bakmak gerekiyor. Bu sorunun cevabını arayan bir kişi için bakılması gereken yer gündelik dil olacaktır. Bu durumda, eğer dil üzerine konuşuyorsak ve ideal bir dilden bahsediyorsak, memnun olmadığımız şey ya da kusurlu olarak gördüğümüz şey gündelik dildir. Wittgenstein'in daha önceki bölümlerde, gündelik dilin ortaya çıkardığı problemlerden bahsettik. Bu düşünceyi ya da memnuniyetsizliği dile getiren ilk düşünür Wittgenstein değildi. Gottfried Wilhelm Leibniz, Frege, Russell gibi düşünürler de gündelik dilin yarattığı problemleri dile getirmişler ve bu problemleri çözmek için çözüm yolları aramışlardır.

İdeal dil, sayılarla hesap edebildiğimiz gibi kavramlarla hesap edebilmek, bir düşüncenin yanlışlığını sayılarla yaparak bulduğumuz hesap yanlışlığı gibi açık bir şekilde gösterebilmek için düşünülmüş yetkin bir işaret dilidir. Bu düşünceyi ortaya atan ilk düşünür Leibniz'dir. Daha sonraları Frege "kavram-yazısı" ile bu düşünceyi tekrar ortaya

atmış ve sözcüklerin insan düşünmesi üzerindeki hegemonyasının kırmak için (gündelik dilin ortaya çıkardığı problemleri çözmek için de denilebilir) “kavram-yazısı” nı bir araç olarak görmüştür. Russell ile birlikte ideal dil düşüncesi, bilim ve felsefe dilinin mantıksal bir çözümlemesini yapma ve modern mantığın yardımıyla bu dilin cümleleri ve terimlerinin anlamını açık kılma uğraşısına evrilmişti. Bu anlayış Rudolf Carnap, Nelson Goodman ve Willard var Orman Quine’a kadar uzanacaktı (Soykan, 2016: 50). Bu noktada, Wittgenstein’in *Tractatus*’ta dil üzerine dile getirdiği düşüncelere bakmak gerekiyor.

“İnsan, her anlamın dile getirilmesini sağlayan diller kurma yeteğine sahiptir; her sözcüğün nasıl ve neyi imlediği konusunda hiçbir fikri olmaksızın. –Nasıl ki insan, tek tek seslerin nasıl çıkarıldığını bilmeksizin, konuşur. Gündelik dil, insan örgenliğinin bir parçasıdır ve ondan daha az karmaşık değildir. Ondan, dilin mantığını dolaysız olarak çıkarmak, insan için olanaksızdır. Dil düşüncüyü örter. Öyle ki, örtünün dış biçiminden, örtülen düşüncenin biçimi konusunda sonuç çıkarılamaz, çünkü örtünün dış biçimi, tamamıyla başka amaçlar için kurulmuştur; gövdenin biçimini belli etmek amacıyla değil. Gündelik dilin anlaşılması için yapılan sessiz düzenlemeler, korkunç derecede karmaşıktır.”¹⁵⁶

Görüldüğü gibi, Wittgenstein’in *Tractatus*’ta dile getirdiği dil üzerine düşünceleri onun felsefe yapma tarzı hakkında bize ipucu verir. Onun çıkış noktası gündelik dil olsa da, Wittgenstein bunun yeterli olmadığını düşünerek dilin düşüncüyü gizlediğine ve düşüncelerimizin gerçek biçimlerinin ancak dilin çözümlenip temel önermeler diye adlandırdığı en küçük öğelerine ayrıldığında ortaya çıkacağına inanır. Böylelikle, dilin (tümcelerin toplamı) yapısının anlaşılmasının olanağı ortaya çıkacaktır. “Bir tümceyi anlamak, o doğru olduğunda, neyin olduğu gibi olduğunu bilmektir. Oluşturucu öğeleri anlaşılınca o da anlaşılır.”¹⁵⁷

Bu öğeleri anlamak için, önermelerin mantıksal biçimini açık hale getirmek gerekecektir. Bu da analiz yoluyla, önerilerimizin anlamı, düşüncelerimizin formu ortaya çıkarılarak yapılabilir. Şöyle ki;

“Tümcenin içinde düşünce öyle dile gelebilir ki, düşüncenin nesnelere, tümce iminin öğeleri karşılar. Bu öğelere “yalın imler”, tümce ye de “tam çözümlenmiş” diyorum. Yalın imlerin tümce-imi içindeki karşılıklı-

---

¹⁵⁶ Wittgenstein, a,g,e, 4.002

¹⁵⁷ Wittgenstein, a,g,e, 4.024

biçimlenmesi, olgu durumundaki nesnelerin karşılık-biçimlenmesini karşılar.”¹⁵⁸

Wittgenstein’a göre, dilin dünya ile bağıntısında, dünya öğelerine ayrılabilirdiği gibi dil de aynı şekilde öğelerine ayrılabilir. Şimdi yapılması gereken, dilin öğelerini incelemek olacaktır. Dilin öğelerini incelerken zaman zaman dünya ile bağıntısına değinilecektir. Fakat bu ilişki dilin yapısının anlaşılması amacıyla yapılacaktır. Bu bölümdeki amaç dil ve dünya arasındaki ilişkiyi açıklamak değildir. Dil ve dünya arasındaki ilişki resim teorisi adlı bölümde açıklanacaktır.

Bu kısa hatırlatmadan sonra, Wittgenstein açısından dilin yapısını inceleyebiliriz. Wittgenstein dilin tümceler toplamı olduğunu söylemişti. Dünya ise olguların toplamıydı. Wittgenstein, dilin yapısıyla dünya yapısı arasında bir paralellik ve/veya uygunluk olduğunu iddia etmişti. Peki, bu paralellik veya uygunluk sonucunda ne gibi bir şey ortaya çıkacaktır? Wittgenstein’in bu soruya yanıtı anlam ile ilgilidir. Dilin öğeleri ve dünyanın öğelerinin bir uyumu ve uyumsuzluğundan anlamlı ve anlam dışı olan arasında bir sınır çizilebilecektir. Bir yandan dilin öğeleri açıklanırken, bir yandan da bu sınırın çizimleri daha belirgin hale gelecektir. Wittgenstein *Tractatus*’ta bu sınırı şu şekilde çizmeye başlar: “Önermeler, olgu bağlamlarının var olmasını ve var olmamasını ortaya koyar.”¹⁵⁹ Dolayısıyla “Önermenin anlamı, olgu bağlamlarının varoluş ve varolmayış olanaklarıyla uyuşması ve uyuşmamasıdır.”¹⁶⁰

Eğer önermelerin doğruluk koşulları (genel olarak) olgu durumları ile bağlantılı olarak kurulmuşsa, o zaman dilin bu ilişkiyi kurabilecek bazı mekanizmalara sahip olması gerekir. Wittgenstein’in temel cümleler ile bizi tanıştırmasının temelinde bu görevi yerine getirmesi yatar.¹⁶¹ “En yalın önerme, temel önerme, bir olgu bağlamlarının varoluşunu savlar.”¹⁶²

Wittgenstein temel önermelerin doğal dillerin sıradan önermelerinden farklı olarak, mantıksal analizin en son düzeyinde ortaya çıkan önermeler olduğunu düşünmüştür. Sıradan önermeler, bize aşina olan ve kolayca tanıdığımız kelimeler ve

---

¹⁵⁸ Wittgenstein, a.g.e., 3.2, 3.201, 3.21

¹⁵⁹ Wittgenstein, a.g.e., 4.1

¹⁶⁰ Wittgenstein, a.g.e., 4.2

¹⁶¹ Robert J. Fogelin, *Wittgenstein (Arguments of the Philosophers)*, ed. Ted Honderich, London, Routledge, 1995, s.35

¹⁶² Wittgenstein, a.g.e., 4.21

cümleler vasıtasıyla ifade edilmektedir. Bunlar bu şekilde ifade edildiğinden yanlış yorumlanabilirler. Doğal dilin cümlelerinin farklı anlamları olabilir. Biz bir cümleyi söylediğimizde aslında tam tersini ifade etmek istiyor olabiliriz. Temel cümleler için ise bu durum geçerli değildir. “Temel önermeler”, İngilizce veya İspanyolca gibi bize tanıdık gelebilecek doğal bir dile ait değildir. Bunun yerine, bunlar son derece uzmanlaşmış ve kesin bir mantıksal dile aittir. Temel önermeler yanlış yorumlanamaz.¹⁶³ Çünkü temel önermeler bir olgu durumunun var olup olmadığını ortaya koyar. Eğer temel önerme doğruysa olgu durumu vardır; yanlışsa olgu durumu yoktur. Buradan, temel önermenin ancak gerçeklikle karşılaştırılarak doğru ve yanlış olabileceğini ve sıradan önermeler gibi yanlış yorumlanamayacağını anlıyoruz.¹⁶⁴

Diğer yandan Wittgenstein temel önermeler ile ilgili şu açıklamayı getirir. “Temel önermelerin bir göstergesi, hiçbir temel önermenin onunla çelişme içinde bulunamamasıdır.”¹⁶⁵ Wittgenstein’a göre temel önermelerin birbiriyle çelişmemesinin temelinde önermelerin doğruluk fonksiyonu teorisi düşüncesi yatar (Anscombe, 1971: 31). “Tümce, temel önermelerin doğruluk işlevidir.”¹⁶⁶ Bu, *Tractatus*'un merkezi tezlerinden biridir. Bu tezi tam olarak değerlendirmek, doğruluk fonksiyonu mantığının anlaşılmasını gerektirir. Başka bir deyişle, bileşik bir önermenin doğruluk değeri, bileşenlerinin gerçeklik değerleri ile verildikten sonra, bileşenlerin gerçeklik değerleri tarafından belirlenir ve bileşik önermenin doğruluk değeri hesaplanabilir.

Örneğin, P_1 gibi, iki temel önerme ile analiz edilirse; P ve Q'dan oluşur ve bunlar doğruluk işlevi bağı “ve” ile bağlanır. P_1 'in doğruluk değeri, P ve Q'nun doğruluk değerleri tarafından Tablo 2'deki gibi belirlenir:

Tablo 2. Doğruluk değeri tablosu

P	Q	P_1
T	T	T
T	F	F
F	T	F

¹⁶³ Chon Tejedor, *Starting with Wittgenstein*, New York, Continuum, 2011, s. 15

¹⁶⁴ Marie McGinn, *Elucidating the Tractatus*, USA, Oxford University Press, 2009, s. 194

¹⁶⁵ Wittgenstein, a.g.e., 4.211

¹⁶⁶ Wittgenstein, a.g.e., 5

T F F

Bu tabloda P_1 ancak P ve Q'nun her ikisi doğru olduğunda doğrudur. P ve Q'dan en az birisi yanlış olduğunda ise P_1 yanlış olur. P_1 , böylece doğru veya yanlış olabilme olanağına sahiptir, ancak P_1 'in doğruluğu veya yanlışlığı (gerçeğin koşulları) tamamen bileşenlerinin doğruluk-değerlerine (veya doğru olma ihtimallerine) bağlıdır.¹⁶⁷ Bu bağlamda, Wittgenstein'in doğruluk tabloları bize temel önermelerinin doğruluk değerlerini belirleyerek ve temel önermelerin farklı durumlardaki doğruluk değeri kombinasyonlarını hesaplayarak bir önermenin hangi durumlarda doğru ve yanlış olduğunu gösteren bir modeldir.

Temel önermelerin doğru ve yanlış olmak üzere iki doğruluk değeri taşıdığını söylemiştik. Temel önermelerin kombinasyonlarının sayısı temel önermeleri sayısı arttıkça artacaktır. Bu durumda kombinasyonların sayısını hesaplamak konusunda 2^n formülü uygulanmaktadır. N harfi temel önermelerin sayısını gösterir. Böylelikle, yukarıdaki tablodaki gibi iki temel önermemiz olduğunda 2^n formülünden dört farklı temel önerme kombinasyonu olduğunu hesaplayabiliriz.

Doğruluk analizi fonksiyonlarında bu mekanizmanın dışında olan durum vardır. Bunlar mantıksal önermelerle ilgilidir. Mantıksal önermeler, aşağıdaki iki koşulla dünyayla ilgili bilgileri bize iletebilir: Bunlardan ilki Mill'in düşündüğü gibi, mantıksal önermeleri genel ampirik önermeler düşündüğümüzde ya da ikinci olarak Kant'ın düşündüğü gibi, dünya hakkında *a priori* bilgi sahibi olabilseydik. Fakat Wittgenstein bu iki alternatifi de reddetmiştir. Mill'in düşüncesine karşı Wittgenstein, mantık önermelerinin hiçbir şey söylemediğini savunmuştur. Mantıksal önermeler çözümleyici önermelerdir. Buna ek olarak, mantık önermeleri hiçbir olanaklı deneyim yoluyla çürütülemez olmamakla kalmamalı, aynı zamanda o yolla pekiştirilemez de olmalıdır. Wittgenstein Kant'ın sentetik *a priori* önermelerini de reddetmiştir. Ona göre şeylerin *a priori* bir düzeni yoktur. *A priori* doğru bir tasarım yoktur (Wittgenstein, 2013: 2.225). Böylece, Wittgenstein mantığı ne Mill'in ne de Kant'ınki gibi dünyayla ilgilenmez. Bu nedenle mantıklı önermeler dış dünya hakkında bize herhangi bir bilgi vermez. Wittgenstien'a göre mantıksal önermeler anlamsızdır (Sinnlos). “Yineleme ve çelişme

---

¹⁶⁷ K. T. Fann, *Wittgenstein's Conception of Philosophy*, USA, University of California Press, 1969, s. 19

anlamsızdır; onlar simgeleme aittirler, hem de ‘0’ın aritmetiğin simgelemine ait olması gibi.’’¹⁶⁸ Wittgenstein daha ayrıntılı biçimde mantıksal önermelerle ilgili şunları dile getirmiştir:

“Olanaklı doğruluk koşulları kümeleri içinde, iki uç durum vardır. Birinci durumda, önerme, temel önermelerin bütün doğruluk olanakları için doğrudur. Deriz ki, doğruluk koşulları yineleyicidir. İkinci durumda, önerme, bütün doğruluk olanakları için yanlıştır: Doğruluk koşulları çelişiktir. Birinci durumda önermeye bir yineleme, ikinci durumda ise bir çelişme deriz. Önerme, söylediklerini gösterir, yineleme ve çelişme ise hiçbirşey söylemediklerini. Yinelemenin doğruluk koşulu yoktur, çünkü koşulsuz olarak doğrudur; çelişme ise hiçbir koşulda doğru değildir. Yineleme ve çelişme anlamsızdır. (Karşıt yönlere doğru iki okun çıktığı gibi.) (Örneğin, ya yağmur yağdığını ya da yağmadığını bildiğimde, hava durumunun nasıl olduğu konusunda hiçbir şey bilmem.)’’¹⁶⁹

Wittgenstein’in mantıksal önermeler dediği önermelerin *a priori* önermeler olduğu anlayabiliyoruz. Yani bu önermeler dünya hakkında hiçbir şey söylemezler. Buna karşın temel önermelerin *a priori* olarak ne olduğu ve mantıksal formunun ne olacağını söyleyemiyoruz. Diğer yandan bir önermenin anlamının nasıl ortaya çıktığının araştırılması, temel önermelerin eklemli olduğuyla açık hale gelmiştir. Biz temel önermelerin ne olduğunun *a priori* olarak bilemesek de, onların *a priori* olarak adlardan oluştuğunu bilebiliriz (McGinn, 2009: 194). “Açık ki, tümcelerin çözümlenmesinde, temel tümcelere ulaşmamız gerekir; bunlar da, dolaysız bağıntı içindeki adlardan oluşacaktır. Temel önermeler adlardan oluşur. Adların bir bağlamı bir zincirlemesidir.’’¹⁷⁰

Bu noktada belirtmeliyiz ki, “Köpek”, “Çember”, “Platon” gibi sıradan isimler, Wittgenstein’in kullandığı anlamda “isimler” olarak nitelenmez, çünkü bunlar analiz edilebilir isimlerdir. Wittgenstein, isimlerin hiçbir şekilde daha öte öğelerine doğru analiz edilemez olduğunu söyler. Ad, temel bir imdir. Bundan yola çıkarak, bir adın tekil bir şey belirtmesi gerekiyor - parça içermeyen bir şey ya da parçaları isimlendirilemeyen bir şey. Önermedeki bir terim bir bileşik bir yapı gösteriyorsa, önermenin tanımı gereği ‘temel’ olamaz (Fann, 1971: 11-12).

¹⁶⁸ Wittgenstein, a.g.e., 4.461, 4.4611

¹⁶⁹ Wittgenstein, a.g.e., 4.6

¹⁷⁰ Wittgenstein, a.g.e., 4.221, 4.22

Wittgenstein temel önermelerden veya onlardan meydana gelen isimlerden hiç örnek vermese de, temel önerme ve isimlerle ilgili şunları söyler: “Adlar yalnız simgelerdir, bunları tek harflerle (“x”, “y”, “z”) imliyorum. Temel önermeyi, bir adlar işlevi olarak, şu biçimde yazıyorum: “fx”, “ $\varphi(x,y)$ ”, vb. Ya da p, q, r harfleriyle imliyorum.”¹⁷¹

McGinn’e göre, Wittgenstein’in burada sunduğu harflerin rolü açıkça sorunludur. Görünüşe göre şematik bir harf olarak bu harfler temel önermelerle onların mantıksal bileşenlerini göstermek amacıyla ortaya atılmış sembollerdir. Bununla birlikte Wittgenstein, temel önermelerin mantıksal biçiminin *a priori* öngörülebilecek bir şey olmadığını kabul etmiştir. Bu açıkça bir soru ortaya çıkarmaktadır: “fx” ve “ $\varphi(x,y)$ ” nin temel önermelerin biçimlerini nasıl temsil ettiğini Wittgenstein nasıl biliyor? Bununla birlikte, temel önermelere veya bunların unsurlarına ilişkin örneklerimiz yok. Bu nedenle analiz çalışmasından sonra, meşru ya da anlaşılır bir şekilde olması için şu andaki temel önermelerin biçimlerini ve mantıksal unsurlarını gösteren şematik harfleri kabul etmemiz isteniyor. Dolayısıyla Wittgenstein’in mantıksal biçimlerle önermeler arasındaki düşüncesine ilişkin *Tractatus* 4.24’te sunduğu semboller sorunludur (McGinn, 2009: 195-196).

Wittgenstein’in isimler ve temel önermeler ile ilgili somut örnekler göstermemesi, onun ilgisinin yalnızca dil ve dünya arasındaki ilişkiyi kurabilmek için sahip olunması gereken mantıksal karaktere yönelmesini akılda tutmadığımız sürece bir sorun olarak kalmayı sürdürecektir. Bu bağlamda, Wittgenstein’in nesnelere tanımlaması salt biçimsel ve yapısal bir tanımlamadır (Grayling, 2008: 54). Diğer yandan, Wittgenstein olgusal önermelerin en son bileşenlerine ne kendisinin ne başka bir filozofun inemeyeceğini düşünüyordu. Bu nedenle temel önermeler için örnek verebilme iddiasında değildi. Yapılması gereken, olgusal önermelerin zorunlu olarak temel önermelerin bileşiminden oluştuğu iddiasıydı (Pears, 1970: 56).

Wittgenstein temel cümleler ve adlardan bahsetse de, onlar hakkında herhangi bir örnek vermediğini bu açıklamalardan da anlayabiliyoruz. Bu noktada şu soruyu sormamız gerekiyor: Wittgenstein neden temel önermeyi dil analizinde en son nokta olarak kabul

---

¹⁷¹ Wittgenstein, a.g.e., 4.24

etmeyip adlardan bahsetme gereği duymuştur? Wittgenstein göre, “yalın imin olanaklılığını istemek, anlamın belirginliğini istemektir”¹⁷²

Wittgenstein’in bu noktada dile getirdiği düşünce üzerine şu soruları sorabiliriz: Neden anlamın belirli olması gerekiyor? Ya da, bu anlamın belirli olması gerekliliği neden adlar yoluyla karşılanmaya çalışılıyor? İlk soru için, dilin işleyişine baktığımızda bu talebin yerine getirilmesi için gündelik dil işleyişi içerisinde böyle bir gerekliliğin olduğu gözüküyor. Wittgenstein da *Tractatus*’u yazarken, dilin varolan işleyişi ile kendi teorisi arasındaki farklılığın farkında olmasına rağmen, kesinlik isteği dilin görünüşteki işleyişine karşı daha öncelikli gelmiştir.

İkinci soru, *Tractatus*’taki eksik bir noktaya işaret ediyor: Kesinlik isteğinden daha basit imlerin gerekliliğine götüren gerekçelendirmede, hiçbir argüman anlamın kesinliğinin ancak basit imler sistemi ile elde edilebileceğini göstermez. Fakat eğer biz kesinlik isteğinden basit imler ihtiyacına götüren düşüncenin arkasındaki argümanı bulamazsak, dilin yapısından dünyanın yapısına ya da tersine gerekçelendirmelerin bir önemi kalmayacaktır. Bu yüzden Wittgenstein kesinlik için basit imler düşüncesine başvurarak bunu hem dünya hem de dil üzerine akıl yürütmelerinde karşılıklı biçimde ortaya çıkarmıştır (Fogelin,1995: 30). Bu da şu şekilde olmuştur: Bir önermenin anlamının kesinliği, onun analizi sonucunda, anlamının başka bir önermenin anlamına ve önermeyi oluşturan terimlerin anlamlarının başka terimlerin anlamlarına bağlı olmamasında dayanır. (Maslow, 1961: 13).

Görüldüğü gibi dil ve dünyanın, ikisinin de belirli bir yapısı vardır. Dil önermelerden, önermeler ise isimlerin bileşimi olan temel önermelerden oluşur. Dilin temel oluşturucusu, bu anlamda isimler olmaktadır. Buna benzer şekilde, dünya da olguların toplamıdır. Olgular ise şey durumundan, şey durumu ise nesnelere bileşiminden oluşur. Böylelikle, dildeki her bir yapı dünyadaki yapı ile eşleşir. Temel önermeler ve şey durumu arasındaki karşılıklı ilişki, temel önermeleri oluşturan isimlerin, şey durumunu oluşturan nesnelere işaret etmesi ile meydana gelir. İsimlerin düzenlenişi, mantıksal olarak olgu durumlarındaki nesnelere düzenlenişini yansıtır. Bu yansıtma ya da resmetme ilişkisi anlamında, temel önermelerden oluşan önermelerin anlamı olur. Bu durum ise, *Tractatus*’un kalbinde yatan, dil ile dünya arasındaki ilişkiyi açıklayan resim

---

¹⁷² Wittgenstein, a.g.e., 3.23

teorisidir. Bu bakımdan bu karşılıklı yapıyı daha iyi anlamak için resim teorisine bakmamız gerekmektedir.

2.3 Resim Teorisi

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, dil ve dünya arasındaki bu ilişkinin nasıl kurulduğunu anlamak bağlamında resim kuramı büyük bir önem arz etmektedir. Bu açıdan resim¹⁷³ teorisinin *Tractatus*'taki işleyişi nasıldır?

Öncelikle Wittgenstein'in resim teorisi düşüncesinin ortaya çıkışının hikayesini açıklayarak başlayabiliriz. Hikaye şöyledir:

“Doğu Cephesinde görev yaptığı sıralarda, bir dergide, Paris'te bir araba kazasıyla ilgili olarak açılmış bir dava haberi okur. Kazanın bir modeli mahkemeye sunulmuştur. Modelin parçaları (minyatür evler, arabalar, insanlar) ve gerçek şeyler (evler, arabalar, insanlar) arasındaki benzerlikten ötürü bu modelin kazayı temsil edebileceği aklına gelir.”¹⁷⁴

Wittgenstein'in buradan esinlendiği şey dilin de, bu oyuncakların temsil ettiği gibi gerçekliği temsil ettiği düşüncesidir. Bunun nasıl olduğunun açıklanması gerekiyor.

Ancak Wittgenstein'in resim teorisini açıklamaya geçmeden önce, bir hatırlatmada bulunmak gerekiyor. Bu hatırlatma da resim kavramının Almanca karşılığı olan “*Bild*” kavramı ile ilgilidir. “*Bild*” kavramı iki boyutlu bir resim olarak kullanılabilirken, diğer yandan üç boyutlu bir model olarak da kullanılabilir (Wittgenstein, 2013: 4.0311). Bu kısa hatırlatmadan sonra Wittgenstein'in resim teorisine geçebiliriz.

Wittgenstein olguların tasarımlarını kurabileceğimizi düşünmüştür. Ancak herhangi bir olgunun tasarımı kurulurken de tasarım ve tasarımı arasında belirli türden bağlantılar veya ortak noktalar olması gereklidir ki söz konusu tasarım kurulabilsin. Bunun için Wittgenstein tasarımı biçimi, tasarım yapısı, tasarımlayıcı ilişkisi, mantıksal biçim gibi kavramlarla resim teorisini şekillendirmiştir.

İlk olarak, Wittgenstein göre gerçeklik resimlerle temsil edilebileceğine göre, resmin öğelerinin düzenlenişinin gerçekliğin öğelerinin düzenlenişi ile paylaştığı ortak noktalar olmalıdır: “Tasarımın öğelerinin birbirleriyle belirli tarzda bağlantı içinde

---

¹⁷³ Resim teorisi açıklanırken resim sözcüğü yerine bazı yerlerde tasarım sözcüğü kullanılmıştır.

¹⁷⁴ Ray Monk, *Wittgenstein Dahinin Görevi*, (çev. Berna Kılınçer, Tülin Er), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005, s.180-181

olmaları, şeylerin de öyle bir bağlantı içinde olduklarını ortaya koyar. Tasarımın öğelerinin bu bağlamına onu yapısı, bu bağlamının olanağına da onun tasarımıyla biçimi densin.’’¹⁷⁵

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bağıntı kavramıdır. Tasarımın öğelerinin kendi aralarında belirli bir şekilde bağıntılı olması ve bunun tasarımın biçimi ve yapısı ile ilgili olarak ne anlama geldiğini, Wittgenstein’a ilham veren mahkeme modelinden hareketle açıklayalım.

Paris’teki araba kazasının üç boyutlu bir modelini ya da iki boyutlu bir resimini yapabilmek için, resmin ya da modelin öğelerinin, kazadaki nesnelere veya insanların birbirleriyle kurduğu bağıntıları temsil etmesi gerekir. Örneğin, bu model içindeki uzamsal bağıntı, kazadaki durumun öğeleri arasındaki uzamsal bağıntıyı temsil etmelidir. İşte tasarımın böyle bir bağıntıyı temsil etmesi onun yapısı, bu bağıntının olanağı da onun tasarım biçimidir.

Wittgenstein için resmin yapısı ve biçimi olguların resmini yapmamız için yeterli değildir. Olguların resmini yapabilmemiz için aynı zamanda resmin öğeleri ile olguların öğeleri arasında korelasyon olması gerekiyor. Wittgenstein bu korelasyon için tasarımsal bağıntı terimini kullanmıştır. Öncelikle vurgulamamız gereken, resmin öğeleri dediğimiz şeylerin, tasarımın içindeki nesnelere karşılıyan (vertreten) şeyler olduğudur (Wittgenstein, 2013: 2.13).

Ancak burada karıştırılmaması gereken bir nokta bulunuyor. Tasarımı oluşturan öğelerin nesnelere karşılıyan olmasından, tasarımın öğelerinin nesnelere referansı (bedeutung) olarak düşünülmesine yol açabilir, fakat Wittgenstein referans kavramını resim teorisi içerisinde kullanmaz. Bunun yerine, karşılama (vertreten) kavramını kullanır. Bunun nedeni, tasarımın öğelerinin nesnelere işlemekten başka bir özelliği olmamasıdır. Onların özellikleri önemli değildir. Tasarım tasarımı oluşturan öğelerin dışsal özelliklerine bağlı değildir. Böylelikle, tasarımın öğelerinin nesnelere nasıl temsil ettiğini sormaktan ziyade, halihazırda bulunan tasarımın öğelerinin olguların tasarımlarını nasıl yaptığını sormamızı sağlar.¹⁷⁶

Bu bağlamda, tasarımın öğeleri ile tasarımı olanın öğeleri arasındaki ilişkinin bir referans ilişkisi olmadığını anlıyoruz. Bu yüzden Wittgenstein farklı bir yol izlemeyi

---

¹⁷⁵ Wittgenstein, a.g.e., 2.15

¹⁷⁶ Eli Friedlander, *Signs of Sense-Reading Wittgenstein's Tractatus*, USA, Harvard University Press, 2001, s. 51

tercih ediyor. Bu da tasarımın gerçekliğe dek uzanması yoluyla gerçekleşir. Gerçekliğe dek uzanmak ise, tasarımın en temel öğelerinin yani imlerin, gerçekliğin öğeleriyle bir şekilde ilişkide olması gerektiğini gösteriyor. Wittgenstein da bu yüzden, tasarımın öğeleri ile tasarımılananın öğelerinin karşılıklı konumlarının, tasarımın gerçekliğe dokunmasını sağlayan duyargalar olduğunu dile getirir (Wittgenstein, 2013: 2.1515). Halihazırda var olan gerçekliğe gönderme yapması yerine, onu duyargalar yoluyla yani gerçekliğe dokunma yoluyla açıklaması önemlidir. Bunu bir analogi yoluyla Wittgenstein şöyle açıklar: “Tasarım bir cetvel gibi gerçekliğin yanına konmuştur. Üzerindeki bölümlenme çizgilerinin ancak en uç noktaları ölçülecek nesneye dokunur.”¹⁷⁷ Buradaki ölçme analogisinde, cetvelin bir nesneye işaret edebilmesi söz konusu değildir. Aksine cetvel, nesnenin gerçeklikte olan bir durumu belirlemek için kullanılabilir (Friedlander, 2001: 51). Dolayısıyla, tasarımın öğeleri ile tasarımılananın öğeleri arasındaki ilişkinin tasarım biçimi ve yapısında bahsettiğimiz türden farklı türde bir ilişkinin bulunması gerekiyor. Çünkü tasarım biçimi ve yapısında, tasarımın öğelerinin kendi aralarında düzenlenişi ve tasarımılananın da benzer şekilde düzenlenişi söz konusuydu, fakat bu bahsettiğimiz türde ise tasarımın öğeleri ve tasarımılananın öğelerinin karşılıklı konumlanması söz konusudur. Bu ise Wittgenstein’ın dile getirdiği gibi, tasarımılayıcı ilişkidir ve tasarıma aittir. “Tasarımılayıcı ilişki, tasarımın öğeleri ile şeylerin karşılıklı konumlarından oluşur.”¹⁷⁸

Tasarımsal ilişki kavramının, tasarım biçimi kavramından koparılamayacağını belirtmek önemlidir. Aslında, böyle bir ilişkinin elde edilmesi, sadece bir resmin öğeleri ile dünyadaki şeylerin arasındaki korelasyonla, bir gerçeği resim haline getiremeyeceği anlamına gelir. Yapılması gereken, resmin yapısının, yani öğelerinin düzenlenmesinin, olguların öğelerinin resmedilmesi için olası bir düzenleme olması gerektiğidir; Fakat bu, bir resmin bir olgu resmi olabilmesi için aynı resim biçimini paylaşması gerektiğini söylemektir.

“Tasarım ile tasarımılananda özdeş bir şey bulunması gerekir, ki bir ötekinin tasarımı olabilirsin. Tasarım, biçimine sahip olduğu her gerçekliğin tasarımı kurabilir. Uzamsal tasarım uzamsal herşeyin, renkli olanı renkli herşeyin, v.b.”¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ Wittgenstein, a.g.e., 2.1512

¹⁷⁸ Wittgenstein, a.g.e., 2.1514

¹⁷⁹ Wittgenstein, a.g.e., 2.161, 2.171

Burada dikkat edilmesi gereken şey, Wittgenstein'in bir benzerlikten ziyade özdeş kavramını kullanmasıdır. Tasarım kurma biçimi, tasarım yanlış olsa bile tasarımını kurabilmek için gerekli olandır. Böylelikle, yanlış resmin nasıl mümkün olduğunu açıklıyor. Fakat, tasarım biçimine sahip olduğu her şeyin tasarımını kurabilse de, tasarımını kuramadığı bir şey vardır: “Kendi tasarım kurma biçiminin tasarımını ise kuramaz tasarım; onu serimler.”¹⁸⁰

Tasarımlanma biçimi, tasarım ve tasarımılanan olgu durumları arasında ortaya çıkar. Bu yüzden, tasarım kendi başına tasarımılanma biçimini içermez. Onu tasarımılanan ile olan ilişkide serimler. Bu bağlamda, tasarım ile tasarımılanan arasında bir mesafe olması gerekiyor ki bu tasarım ve tasarımılanan arasında tasarımılanma biçimi çıkabilsin. Bu olmadığı takdirde, doğruluk ve yanlış, yani tasarım ortaya koyduğu şey, olmayacaktır: “Tasarım, nesnesini, dışarıda durarak ortaya koyar (durduğu nokta onun ortaya koyma biçimidir), bu yüzden de tasarım nesnesini doğru ya da yanlış olarak koyar ortaya.”¹⁸¹

Bir tasarımın yanlış olması, tasarımıladığı durumun olmadığı veya tasarımıladığı olgu durumlarının olmasını gerektirmeyeceği anlamına gelir. Bu yüzden, “Tasarım, ortaya koyduğunu, kendi doğruluk ya da yanlışlığından bağımsız olarak, tasarım kurma biçimi yoluyla ortaya koyar.”¹⁸²

Tasarımın ortaya koyduğu ise onun anlamıdır. Böylelikle biçim ve içerik birbirinden ayrılır. Biçimin nasıl oluştuğunu söyledik. İçerik yani doğruluk ve yanlışlık değerlerinden birini alması ise, tasarımın gerçeklik ile uyuşup uyuşmamasından oluşur. Yani, tasarımın doğru ve yanlış olduğunu *a priori* olarak bilemeyiz. Tasarımın doğruluğu ve yanlışlığını ancak gerçeklikle karşılaştırarak bilebiliriz (Wittgenstein, 2013: 2.223).

Tasarımın, kendi tarzınca doğru ve yanlış tasarımını kurmak için, gerçeklikle ortaklaşa sahip olması gereken, tasarım kurma biçimi olduğunu dile getirdik. Bu önermeye benzer bir biçimde, şunu dile getirir. “Her tasarımın, hangi biçimden olursa olsun, - doğru ya da yanlış- tasarımını kurmak için gerçeklik ile ortaklaşa sahip olması gereken, mantıksal biçim; yani, gerçekliği biçimidir.”¹⁸³

Bu ifade, Wittgenstein'in tasarımın özü fikrine olan bağlılığını ifade eder. Bu öz, gerçeği tasarımılayan tüm tasarım sistemleri tarafından paylaşılan ortak bir mantıksal

---

¹⁸⁰ Wittgenstein, a.g.e., 2.172

¹⁸¹ Wittgenstein, a.g.e., 2.173

¹⁸² Wittgenstein, a.g.e., 2.22

¹⁸³ Wittgenstein, a.g.e., 2.18

biçimi olduğudur. Mantıksal biçim, içinde doğru veya yanlış resimler düzenlediğimiz herhangi bir sistem için gerekli olandır. Dolayısıyla mantıksal biçimde esas olan yapı, ortak-tasarım sistemindeki her tasarım için, tasarımı doğru veya yanlış olarak adlandırdığımızı sağlayan koşulları belirler. Yani doğru veya yanlış olan resimleri oluşturduğumuz tüm tasarım sistemlerinde ortak olan şey budur. Bu nedenle her tasarım, aynı zamanda mantıksaldır (McGinn, 2009: 95).

Wittgenstein, her tasarımın mantıksal bir tasarım olduğunu dile getirdikten sonra, bunu “düşünce” ile bağlamıştır: “Olguların mantıksal tasarımı, düşüncedir”¹⁸⁴ Wittgenstein bu savıyla birlikte şu bağlantıyı kurar: Bir olgu bağlamının düşünülebilir olması, bizim onların tasarımını kurabileceğimiz anlamına gelir. Bu bağlamda düşünebilir olan olanaklıdır. Bu durumda, olanaklı olgu durumlarının tasarımı olan düşüncenin doğruluğu nasıl mümkün olacaktır? Çünkü Wittgenstein’a göre *a priori* doğru düşünce mümkün olsaydı, düşüncenin ortaya çıkmasıyla birlikte doğruluğu belirlemesi, yani düşüncenin doğruluğunu sağlayan olgu durumunun olması gerekirdi (Wittgenstein, 2013: 3.05). Fakat Wittgenstein’a göre bu mümkün değildir. O zaman, Wittgenstein’ın düşünce bağlamında tasarımı nasıl kurduğunu açıklamaları gerekiyor. Wittgenstein bize şu şekilde bir açıklama getirir: “Tümcede düşünce, duyuşsal algılanabilir olarak dile gelir.”¹⁸⁵ Bu noktada dikkat edilmesi gereken nokta, Wittgenstein’ın düşünceyi ve onun bir şeyin tasarımı olabilmesini tümce üzerinden açıklamaya çalışmasıdır. Çünkü “Tümce, gerçekliğin bir tasarımıdır. Tümce, gerçekliğin biz onu nasıl düşünüyorsak öyle bir taslağıdır.”¹⁸⁶ Bu kısa hatırlatmadan sonra tümcede düşüncenin duyuşsal algılanabilir olmasının yolunu açabiliriz. Duyuşsal algılanabilir olmak, tümcenin yazılı, sesli vb. iminin olanaklı olgu durumunun izdüşümü olarak kullanılabilir olmasını gerektirir. Tümce içinde düşünce öyle dile getirilebilir ki, düşüncenin nesnelere, tümce-iminin öğeleri, yani yazılı, sesli, vb. imlerin öğeleri karşılar (Wittgenstein, 2013: 3.11). Bu noktada, önemli görevi üstlenen tümce-imine biraz daha yakından bakmak gerekiyor.

“Tümce-imini oluşturan öğelerin, sözcüklerin, onun içinde birbirleriyle belirli bir tarzda bağlantılı olmalıdır. Tümce-imi bir olgudur. Tümce-iminin özü, onu yazılı imler yerine uzamlı nesnelere (masalar, iskemleler,

---

¹⁸⁴ Wittgenstein, a.g.e., 3

¹⁸⁵ Wittgenstein, a.g.e., 3.1

¹⁸⁶ Wittgenstein, a.g.e., 4.01

kitaplar gibi) bir araya gelerek oluşturduğunu düşünürsek iyice açıklık kazanır.”¹⁸⁷

Tümce imi, öğelerinin düzenlemesi, resmedilen olgu durumun öğelerinin düzenlenişiyle aynı olduğunda yani başka bir gerçeği temsil ettiğinde resimsel bir yapı kazanır. Yani, tümce iminin yapısı resim hale geldiğinde bir anlam ifade etme olanağına sahip olur. Bu bağlamda, tümce imini olanaklı olgu durumlarının izdüşümü olarak kullandığımızdan ve önerme-imi de aynı zamanda düşüncenin duysal algılanabilir imi olduğundan, izdüşüm yöntemi tümce anlamının düşünülmesidir (Wittgenstein, 2013: 3.11). Wittgenstein daha sonra ortaya koyduğu biçimde, “uygulanmış, düşünülmüş tümce imi, düşüncedir” demektedir. Aynı şekilde, uygulanmış düşünülmüş tümce iminin anlamı dile getirebilmesine, kısaca tümce diyebiliriz. Çünkü “tümce de, dünya ile izdüşümsel ilişkisi içerisinde tümce-imidir.”¹⁸⁸ Dünya ile olan temsili ilişkisindeki tümce imi anlamlı önerme olduğundan ve dünya ile böyle bir ilişkide tümce imi, uygulanıp düşünülmüş tümce imi, yani dolayısıyla düşünce olduğundan, “düşünce anlamlı tümcedir”¹⁸⁹.

Düşüncenin *Tractatus*'taki dil ile dünya arasındaki rolünü şu şekilde toparlayabiliriz. Düşündüğüm şeyi bilmeliyim ve bu yüzden belirli bir olgu durumu düşünüyorsam, zihnimde aslında o durumla bağlantılı olan bir şey olmalı. Açıkçası olgu durumunun kendisi zihnimde değil, bu nedenle zihnimdeki bu durumu yeniden yapılandırmanın mümkün olduğu bir temsil bulunmalıdır. Dahası bu temsil, düşünülmekte olan olgu durumuyla içsel biçimde ilişkili olmalıdır; böylece temsil zihnimde ortaya çıkarsa, bu temsilin düşünülmekte olan olgu durumunun *a priori* güvencesi olmalıdır. Zihnimdeki temsil ile olgu durumu arasında dışsal bir ilişki olsaydı, zihnimde olan şey düşündüğüm şeye dair hiçbir garanti vermezdi.¹⁹⁰ Bu bağlamda, düşünceler zihinsel öğelerden oluşur. Özsel doğasından dolayı düşünce, olanaklı bir olgu durumunun resmidir ve resimlenen olgu durumu düşüncenin anlamıdır. Bir fiziksel tümce özsel olarak bir resim değildir. Bunun gerçekleşmesi için düşüncenin anlamının fiziksel tümceye verilmiş olması gerekiyordu. Bu durum nasıl ortaya çıkıyor? Bu sorunun cevabı,

---

¹⁸⁷ Wittgenstein, a.g.e., 3.14, 3.1431

¹⁸⁸ Wittgenstein, a.g.e., 3.12

¹⁸⁹ Wittgenstein, a.g.e., 4

¹⁹⁰ Roger M. White, *Wittgenstein's Tractatus Logico-Philosophicus*, New York, Continuum, 2006, s.51

düşüncenin ögeleri yani önerme-iminin ögeleri ve resimlenen olgu durumunun ögeleri arasında bağıntıyla kurulur. Bu şekilde, düşünce duyularla algılanabilir.¹⁹¹

Önerme iminin bir olgu olduğunu ve düşüncenin önerme imi ile bağıntısını açıklamış bulunuyoruz. Önerme imi izdüşümsel ilişkisi içerisinde olguları resmetmesi için, olgu durumu ile resimsel bağıntısı olması gerekiyor. Resimsel bağıntı da, daha önceden belirttiğimiz gibi resmin ögelerinin, yani resimde nesnenin yerini tutan adların, resmedilen olguların ögelerine (nesnelere) karşılık gelir. Nesnelere yerini tutan adlar ve kendi aralarındaki kombinasyonu ise zaten önerme iminin kendisidir. Bu durumda, ortaya koyulan olgu durumunda ne kadar şey ayırt edilebilirse, tümcede de tam o kadar şeyin ayırt edebilmesi gerekir(Wittgenstein, 2013: 4.04). Böylelikle dilin yapısı, dünyanın yapısı ve resim teorisi Wittgenstein tarafından şu şekilde birleştirilir: “Bir ad bir şey yerine geçer, bir başkası da bir başka bir şey yerine, aralarında da bağlantılıdır, böylece- canlı bir resim gibi – olgu bağlamını kurup ortaya koyarlar.”¹⁹²

Şimdiye kadar, resim teorisi kapsamında dünya, dil ve düşünce ve bu kavramların resim teorisi içerisindeki rollerine ilişkin açıklamalarda bulunduk. Bu kavramların rollerini ve işleyişini genel bir bakış açısı ile açıklamak istersek, öncelikle dünyanın bir yapısı olduğunu söyledik. Bu, tözün yani nesnelere rolüydü. Diğer yandan, yani bu nesnelere gerçeklikte nasıl yer aldığının belirlenebilir olması gerekiyordu. Bu ise olguların rolüydü. Olgular resmedilebilir olmalıdır. Bu da düşüncenin görevidir. Düşüncenin oluşturucu ögelerinin sözcüklerle temsil edilebilir olması gereklidir. Bu da, önermelerle yapılır. Dünyadaki olgu durumları nesnelere yapısı, düşünce zihinsel ögelerin yapısı, dildeki önermeler ise imlerin yapısıdır. Dil, düşünce ve dünya üç paralel yapıdır. Düşünce ve dil gerçekliği resmeder (Utku, 2014: 112). Böylelikle, düşünülebilir olan, anlamlı olan, söylenebilir olanının sınırları belirginleşir. Söz konusu belirginleşme resim teorisi içerisinde şöyle gerçekleşir: Anlamlı cümlelerin, dolayısıyla düşüncelerin hepsi, dünyadaki olgu durumlarının nasıl olduklarını gösteren cümleler olarak, gerçekliğin resmi olan cümlelerdir. Bu da anlamlı olan söylemlerin, sadece olgusal olan söylemler olması demektir. Anlam, cümlelerimizin sadece gerçekliğin resmi olmaları koşulu ile sahip olduğu şeyse, gerçeklik de sadece olguların toplamıysa, o zaman olgular dışında kalan şeyler hakkında konuşmak ve düşünmek bir şeyi resmetmeyeceği için

---

¹⁹¹ Norman Malcolm, *Nothing is Hidden: Wittgenstein's Criticism of his Early Thought*, USA, Blackwell, 1986, s.67

¹⁹² Wittgenstein, a.g.e., 4.0311

belirli bir anlama sahip olamayacaklardır. Bu düşünce, ahlak, din ve yaşama dair sorunlar hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz anlamına gelmektedir (Grayling, 2008: 70-71). Böylelikle, anlamlı olan, düşünebilir olan, söylenebilir olan ile anlam dışı olan, düşünülemez olan ve gösterilebilir olan arasında bir yol ayrımına gelmiş bulunuyoruz. Şimdi, bu iki yol arasındaki farklılığa, yani söylenebilen ve gösterilebilen arasındaki ayrıma daha yakından bakabiliriz.

2.4 Söylenebilen ve Gösterilebilen

Tractatus, dil ile dünyanın yapıları arasında bir uyum olduğundan dolayı, bu uyum bağlamında dünyanın bir sınırı olduğu gibi dilin de bir sınırı olmalıdır. Bu sınır söylenebilenin sınırı olarak, hem dilin hem düşüncenin sınırını oluşturur. Bu sınır aynı zamanda, felsefe problemlerinin çözümünü de beraberinde getirecektir. Felsefe gösterilebilir olanı söylemeye çalıştığı için, bu sınırın dışında olacak ve dolayısıyla felsefe önermeleri anlam dışı olacaktır. Wittgenstein Russell'a yazdığı mektupta buna değinir: "En önemli şey, önermelerle yani söylenebilir olan ile söylenebilir olmayan, yalnızca gösterilebilir olan kuramdır; ben bunu felsefenin başlıca sorunu sayıyorum."¹⁹³

Wittgenstein'in söyleme ve gösterme arasındaki ayrım ile felsefe problemleri arasındaki kurduğu ilişki önemlidir. Çünkü kitabın başında felsefe problemlerine çözüm getirdiğini iddia ediyordu. Bu bakımdan, Wittgenstein'in söylenebilen ve gösterilebilen ayrım çok önemli bir hale geliyor.

Wittgenstein, bu ayrımı ortaya koyarken etik, estetik, yaşamın anlamı, solipsizm gibi felsefe tarihinde çokça tartışılmış ve hala tartışılmakta olan konular ile ilgi düşüncelerini açıklıyor. Fakat bu temel meseleler ile ilgili düşüncelerini açıklarken, *Tractatus*'ta kurduğu dil felsefesi çizgisini de gözardı etmemesi gerekiyor. Bu bakımdan önermeler ve onların türleri üzerinden bir bakış ile bu konulara yaklaşması gerekiyor.

Şimdiye kadar gördüğümüz kadarıyla, Wittgenstein üç tür önermeden bahsetmiştir. Bunlar totolojiler, çelişkiler ve olgusal önermelerdir. İlk iki önerme türünün mantık önermeleri olduğunu ve doğruluk değeri taşımadığını söylemiştik. Bununla

---

¹⁹³ Ascombe, G. E. M, *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Second Edition, United States of America, Hutchinson University Library, 1963, s. 161

beraber, sadece olgusal önermelerin doğruluk değeri taşıdığını dile getirdik. Bu nedenle totolojiler ve çelişik önermeleri bir kenara koyarsak, belirli bir olgu durumunu resmeden önermeler bütün söylenebilenin sınırını çizmektedir. Bu bağlamda Wittgenstein, bütün anlamlı önermelerin olgusal önermeler olduğunu, mantık önermelerinin anlamsız olduğunu, metafizik önermelerin ya da olgusal olmayan önermelerin anlam dışı ya da saçma olduğunu iddia ediyor.

Wittgenstein, önermeler üzerinden yaptığı bu sınırlandırmaya benzer bir biçimde, düşünceye de sınır çeker. Wittgenstein'a göre düşüncenin anlamlı önerme olduğunu biliyoruz. Bu sınırlandırmanın olabilmesi için düşüncenin bileşenlerini bilmemiz gerekiyor. Fakat düşüncenin bileşenlerinin bilinmediğini sadece düşünceyi duysal algılanabilir olan öğeleri (yazılı ya da sesli imini vb.) ile bilebilebiliriz. Böylelikle Wittgenstein, sözcüklere dökülemeyen düşüncelerin düşünce olamayacağını, sözcüklere dökülenlerin ise düşünce olabilmesi için ancak ve ancak belirli bir olgu durumunu resmetmesi gerektiğini ileri sürer.

Bu noktaya kadar, dilin sınırının, dünyanın ve düşüncenin sınırı olduğunu açık bir şekilde dile getirmiş bulunuyoruz. Dilin sınırı dünyanın sınırı olduğu gibi, dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır. “Dilimin sınırları dünyanın sınırlarını imler”¹⁹⁴

Wittgenstein bu önermesiyle solipsizm ile ilgili düşüncelerini dile getirir. Solipsizmin *Tractatus*'taki en yalın hali “Dünya benim dünyamdır”¹⁹⁵ önermesinde kendini açığa vurur. Bu ifade Wittgenstein için doğrudur fakat bu söylenemez, kendini gösterir. “Tek-benciliğin (Solipsizmin) kastettiği işte, tamamiyle doğrudur, ancak bu söylenemez, kendini gösterir. Dünyanın benim dünyam olduğu, kendini şurada gösterir ki, dilin (yalnızca benim anladığım dilin) sınırları, benim dünyamın sınırlarını imler.”¹⁹⁶

Bu ifadenin solipsizm ve özel dil tartışması bağlamında iki alternatif okumasını şu şekilde değerlendirilebilir: Bir bakımdan Wittgenstein, söylemeyi kastettiği şeyin söylenemez olduğu uyarısı bağlamında gerçekten solipsisttir. Bu muhtemelen *Tractatus*'un en doğrudan okumasıdır. Fakat bu ifade bir itiraza yol açabilir: Wittgenstein her insanın dünyayı temsilinin temelde özel oluşunu nasıl kurar? Bu tür bir argüman *Tractatus*'ta yer almaz. *Tractatus*'un bütünü değerlendirildiğinde böyle bir argümanın da yer almasını gerektiren bir şey de bulunmaz. İkinci okumada ise, *Tractatus*'ta özel olana

---

¹⁹⁴ Wittgenstein, a.g.e., 5.6

¹⁹⁵ Wittgenstein, a.g.e., 5.62

¹⁹⁶ Wittgenstein, a.g.e., 5.62

dair herhangi bir ima yoktur. Benim dünyam, benim dilimin temsil ettiği dünyayla sınırlıdır. Başkaları da aynı dili konuşabilir ve aynı sınırlandırmalara tabi olabilirler. Bu bakımdan, “yalnızca benim anladığım dil”den çok “anladığım tek dil” gibi bir ifade *Tractatus*’un bütünün yapısıyla daha uyumludur (Fogelin, 2002: 93-94). Bu çerçevede Wittgenstein özel dil ile sonuçlanacak solipsizmin realizme alternatif olmasını reddeder: “Burada görülüyor ki, tek-bencilik tam olarak sonuna dek götürüldüğünde, saf gerçeklik ile çakışır. Tek-bencilüğün Ben’i, uzanımsız bir nokta olarak büzülüp durur; geriye de, onunla eşleşmiş gerçeklik kalır.”¹⁹⁷

“Ben” uzanımsız bir noktada büzülüp durduğunda, düşünen, tasarımılayan bir özne de olmayacaktır (Wittgenstein, 2013: 5.631). Düşünen özne dünyada olsaydı, bu durumda Wittgenstein *Tractatus* sistemi içerisinde tutarsız şu üç önermeyle karşı karşıya kalacaktı.

- 1) Düşünen ben dünyadadır.
- 2) Dünyadaki tüm ilişkiler olumsuzdur.
- 3) Düşünen ben ile dünyadaki nesnelere arasındaki ilişki olumsuz değildir.

2. ve 3. Önermeler *Tractatus*’un önermeleri idi. Dolayısıyla 1. Önermenin reddedilmesi gerekiyor. Böylelikle, öznenin dünyada olması Wittgenstein tarafından reddedilir. Özne ancak dünyanın sınırlarından biri olabilir (Fogelin, 1995: 112).

“Düşünen ben”’in dünyanın içine değil de sınırına yerleştirilmesi ve aynı şekilde “düşünen ben”’in yani öznenin dünyadaki olgular ile ilişkisinin rastlantısal olması beraberinde başka sonuçları da getiriyor. Bunlar, öznenin dünyanın dışında olması ile birlikte, etik, yaşamın anlamı gibi değer alanlarının Wittgenstein tarafından nasıl değerlendirileceği ile ilgilidir.

Wittgenstein *Tractatus*’un 6.4. önermesinde değerler ile ilgili olarak, tüm tümcelerin aynı değerde olduğunu dile getirmiştir. Wittgenstein bütün tümcelerin aynı değerde olması, olgusal alan ile değer alanının birbirinden ayrılması ile mümkündür. Tümcelerin değerleri eşittir, çünkü onlar değerden yoksundurlar. “Dünyanın anlamı, dışında yatsa gerek. Dünyanın içinde herşey nasılsa öyledir, herşey nasıl olup bitiyorsa öyle olup-biter; içinde hiçbir değer yoktur- olsaydı bile, hiçbir değer taşımazdı.”¹⁹⁸

---

¹⁹⁷ Wittgenstein, a.g.e., 5.64

¹⁹⁸ Wittgenstein, a.g.e., 6.41

Olgular ve değerler birbirini karşılıklı olarak dışlarlar. Olguların değeri olmadığı gibi, değer taşıyan bir durum da olgularla bağlantılı olamaz. Güzel olma, iyi olma gibi özellikler, bir masının beyaz olma özelliği gibi dünyada olan bir nesneye yüklenemez. Değer yargıları ile olgusal yargılardan farklıdır, çünkü şeyler yalnızca istencimle bağlantıları aracılığıyla anlam kazanır. Buna bağlı olarak, değer şeylerde bulunamaz. Değer, olguların yani dünyanın dışında bulunmalıdır.¹⁹⁹

“Değer taşıyan bir değer varsa, bütün olup-bitmenin, öyle-olmanın dışında yatsa gerek. Çünkü bütün olup-bitme, öyle-olma, rastlantısaldır. Onu rastlantısal kılan, dünyanın içinde yatamaz, çünkü öyle olsaydı, bu de yeniden rastlantısal olurdu. Bu, dünyanın dışında yatsa gerek.”²⁰⁰

Bu önerme bağlamında, şeylere yüklediğimiz değerler (örneğin, şu iyidir veya şu güzeldir vb.) saçma veya anlam dışı olacaktır. Olgusal alan ile değer alanı arasındaki keskin ayrımının kaçınılmaz sonucu olarak, etik de olguların alanının dışında kalacak ve söylenebilir olan alanın dışına çıkacaktır. “Bu yüzden de Etik hiçbir tümce bulunamaz.”²⁰¹ Bu nedenle, ahlaki yükümlülüklerimizi bildiren buyruk cümlelerinin de bir anlamı olmayacağı açıktır. Wittgenstein bu tür cümlelere veya yasalara karşı “Ya yapmazsam?” diyerek eleştirir:

“ ‘...malısın’ biçiminde bir etik yasa ortaya konunca, akla ilk gelen şudur: Ya yapmazsam? Oysa açık ki, alışılmış anlamda ödek ve ödül ile Etiğin bir alış-verişi olamaz. Öyleyse, bu sorunun bir eylemin sonuçlarıyla ilgili olması gerekir. – En azından, bu sonuçlar olaylar olamaz. Çünkü bu sorunun sorulmasında doğru birşeyler olsa gerek gene de. Bir çeşit etik ödül ve etik ödek olmalı gerçi, ama bunlar eylemin kendisinde yatsa gerek. (Ve şu da açık ki, ödül hoş, ödek de nahoş birşey olmalı.)”²⁰²

Wittgenstein, bir eylemin sonuçları ile Etik arasında bir ilişki olmadığını bu ilişkinin kurulmasının bir hata olduğunu dile getirmiştir. Bununla beraber, iyi ve kötü olarak nitelendirebileceğimiz eylemlerimizin olgular ile ilgisi yoktur. İyi ya da kötü isteme, olgular ile ilgili birşey değiştirmez ancak olguların toplamı olan dünyanın sınırını

¹⁹⁹ Pasquale Frascolla, *Understanding Wittgenstein's Tractatus*, USA, Taylor & Francis e-Library, 2006, s.210

²⁰⁰ Wittgenstein, a.g.e., 6.41

²⁰¹ Wittgenstein, a.g.e., 6.42

²⁰² Wittgenstein, a.g.e., 6.422

değiştirebilir (Wittgenstein, 2013: 6.43). Wittgenstein, etik-olanın taşıyıcı olarak bir istençden de söz edilemeyeceğini söylese de, bir önceki önermeden hareketle iyi ve kötüyü istemenin sadece dünyanın sınırını değiştirebileceğini söylemesi bu ikisi arasında bir ilişkinin olduğunun düşünmemize yol açabilir. Bu açıdan, dünyanın sınırını değiştirebilmenin nasıl bir şey olduğunu bir örnekle açıklamak bu ilişkiyi anlamamızı kolaylaştıracaktır. Örneğin, özne yaşamında bir uyum yakalar ve mutlu hissederse, dünya bu öznenin gözünden iyi gözükecektir. Diğer yandan, özne yaşamında uyum olmadığını hissederse, olguların toplamı olan dünya ona kötü gözülecek ve mutsuz hissedecektir (Frascolla, 2006:212). Bu yüzden, mutlunun dünyası ile mutsuzun dünyası da farklı olacaktır (Wittgenstein, 2013: 6.43). Fakat burada dikkat edilmesi gereken, öznenin dünyanın bütünü ile ilgili tutumu ile olguların toplamı olan dünya arasında bu bahsettiğimiz türden başka türlü bir ilişki olmadığıdır:

“Dünya istemimden bağımsızdır. Dilediğimiz herşey olup-bitseydi bile, bu, gene de, sanki, kaderin bir lufu olurdu, çünkü dünya ile istem arasında hiçbir mantıksal bağ yoktur ki, böyle birşey olmasını sağlayabilsin, ve varsayılan fiziksel bağ da yeniden, istemimize bağlı olamazdı.”²⁰³

Böylelikle etik ile ilgili meselerin de, olgular yani söylenebilen alan ile ilgili olmadığını, sadece dünyanın sınırları dışına itildiği açıktır. İyiyi ve kötüyü isteme olgularla ilgili veya sözü edilebilir olanla ilgili değildir. Etik tümceler, olguları ifade edemez. Onlar belirli durumların iyi veya kötü olduğu, belirli durumların var olup-olmaması gerektiğini söylerler. Böylelikle, durum olarak gerçekleşen şey üzerine yargıda bulunurlar. Bu yüzden etik önermeler, olguları ifade eden olağan betimleyici önermelerden “daha yüksek” bir şeyi dile getirir. *Tractatus*'un öğretileri dikkate alındığında ise bu, söylenemeyeni söylemeye çalışmaktır.²⁰⁴

Wittgenstein etik ile ilgili düşüncelerine benzer bir biçimde, yaşamın gizemi sorunu ile ilgili düşüncelerini dile getirir. Öncelikle, yaşamın gizemi, etikte olduğu gibi zaman ve uzamın dışındadır (Wittgenstein, 2013: 6.4312). Yaşamın gizemi zaman ve uzamın dışında ise, bu gizem duygusunu nasıl hissediyoruz? Wittgenstein'in bu soruya cevabı dünyanın sınırlanmış bir bütün olarak duyulmasıdır. Bu yüzden, dünyanın nasıl olduğu değildir gizemli olan, olduğudur (Wittgenstein, 2013: 6.44). Çünkü dünyanın nasıl olduğu ile ilgili problemler bilimin konusudur. Ne olduğu ise bilimin cevap verebileceği

²⁰³ Wittgenstein, a.g.e., 6.373, 6.374

²⁰⁴ George Pitcher, *The Philosophy of Wittgenstein*, USA, Prentice-Hall, 1964, s.160

bir problem değildir. Gizem budur. “Öyle bir duygumuz vardır ki, bütün olanaklı bilimsel sorular yanıtlandığında bile, yaşam sorunlarımıza daha hiç dokunulmuştur.”²⁰⁵ Wittgenstein’a göre dünya içindeki hiçbir olgusal keşif, yaşamın gizemi problemini çözemez, çünkü bu problem doğa bilimlerine ait değildir. O halde, bu problem problem olarak mı kalacaktır? Değilse, Wittgenstein’ın bu problemi çözmesi gerekmektedir. Çünkü bu da felsefi problem olarak kalacak, Wittgenstein’ın *Tractatus*’ta bütün felsefe problemlerini çözme iddiasını gerçekleştiremeyecektir. Wittgenstein bu iddiasını unutmamıştır. Yanıtı da şudur: Yaşamın gizemi ile ilgili bir soru sorabilir miyiz? Wittgenstein bunun mümkün olmadığını söyler. Çünkü ona göre bir soru sorulabiliyorsa, yanıtlanabilir. Diğer yandan, yanıtlanabilirse de, soru olarak sorulabilmelidir (Wittgenstein, 2013: 6.521). Bu soru ve cevap alanı, sadece söylenebilir alanın içinde olacaktır. Bir konu ile ilgi şüphe veya sorularımız ancak cevabın olduğu yerde; dolayısıyla da ancak bir şeyin söylenebildiği yerde olacaktır. Bunun dışındaki tüm şüphe saçma olacaktır (Wittgenstein, 2013: 6.51).

Yaşam sorununun çözümü de bu sorunun ortadan kalkmasıyla olacaktır. “Bu yüzden değil midir ki, uzun şüphelenmelerden sonra yaşamın anlamının açıklık kazandığı insanlar, sonradan bu anlamın nede bulunduğu söylememişlerdir.”²⁰⁶ Fakat bu ortadan kalkma sanki bir sezgi yoluyla yaşamın gizemini anlamak fakat onun ilgili her tür söylemi yasaklamak gibidir. Çünkü dile getirilemeyen vardır yine de, bu kendini gösterir, gizemli olandır o. (Wittgenstein, 2013: 6.522).

Wittgenstein’a göre yaşamın gizemi ile ilgili problemlerin, dilimizin yapısal sınırları nedeniyle açıklanabilir değildir. Söylenebilir ve gösterilebilir arasındaki ayrım, Wittgenstein’ın yaşam gizemi problemi çözümü için de yardımcı olmuştur. Bir şey söylenemiyorsa, sorulamıyorsa, cevap verilemiyorsa, bunlarla ilgili problemler sözde problemlerdir ve ortadan kaldırılması gerekir.

Wittgenstein’ın yaşamın gizemi ile ilgili sorunların dünyayı bir bütün olarak ilgilendirdiği, dünyayı oluşturan olgularla bir ilgisi olmadığı görüşü, Tanrı ve ölüm hakkındaki yorumlarıyla da desteklenmektedir. Wittgenstein, dünyanın benim ölümümle değişmeyeceğini fakat son bulacağını söyler. Bu nedenle, benim ölümüm yaşamımın bir parçası olmayacaktır. Ölümü deneyimleyen bir yaşam yaşayamayız. Tanrı’ya ilişkin

---

²⁰⁵ Wittgenstein, a.g.e., 6.52

²⁰⁶ Wittgenstein, a.g.e., 6.521

olarak ise, ‘‘Dünyadaki şeylerin nasıl oldukları, onu aşan şeylerden tamamen ayrıdır. Tanrı da kendisini dünyada ifşa etmez’’²⁰⁷ Bu bakış açısı, değerın kaynağı ya da odağı olarak Tanrı’ya dair düşüncelerin, değer sorunlarında olduğu gibi, sadece bir bütün olarak dünya ile ilişkilendirilebilir olduğunu ileri sürmektedir (Grayling, 2008: 76).

Wittgenstein’in değerler, yaşamın gizemi, Tanrı, ölüm vb. konularda dile getirdiğı düşünceler o meşhur son cümlesine götürür. ‘‘Üzerine konuşulamayan konusunda susulmalı.’’²⁰⁸ Wittgenstein’a göre, bahsettiğı bu sorunlar dünyanın sınırlarını aşan sorunlar oldukları için, bu sorunlar hakkında konuşulmamalıdır. Wittgenstein mektuplarında bu tespitin, dil, dünya ve aralarındaki ilişkin doğasına ilişkin mantıksal araştırmasıyla ulaştığı argümanın gerçek hedefi olduğunu söylemiştir (Grayling, 2008: 77).

Bu noktaya kadar, Wittgenstein’in söyleme ve gösterme ayrımı bağlamında bazı temel konuları ve bu konuların ortaya çıkardığı problemleri nasıl ortadan kaldırdığını veya çözdüğünü gördük. Bu problemlerin felsefe problemleri olarak, felsefe tarihinde birçok kez filozofların üzerinde düşündükleri konular olduğu, felsefeyle ilgilenenler tarafından gayet iyi bilinir. Yukarıda bahsettiğimiz konular ve benzer başka konular felsefenin odak noktalarındandır. Wittgenstein’in *Tractatus*’ta bu konulardan hepsine değinmesi tabi ki mümkün değildir. Bu olanaksızlıktan dolayı, en genelde felsefe önermelerinin resim kuramının sonucu olarak hangi sınıfa (anlamalı, anlamsız, saçma) girdiğini dile getirecektir. Bu dile getiriş, felsefenin *Tractatus*’a kadar ne olduğu, *Tractatus*’tan sonra ne olması gerektiğinin de bilgisini bize verecektir. Öncelikle, *Tractatus*’a kadar var olan felsefenin Wittgenstein tarafından nasıl anlaşıldığına bakalım.

‘‘Felsefe konularında yazılmış çoğunluk tümceler ve sorular yanlış değil, saçmadır. Bu yüzden de bu türden soruları hiçbir şekilde yanıtlayamayız, ancak saçmalıklarını saptayabiliriz. Filozoflar çoğunluk soruları ve tümceleri, dil mantığımızı anlamamıza dayanır. (Bunlar, İyi’nin Güzel’den daha özdeş olup olmadığı türünden sorulardır.) Ve şuna da şaşmamalı ki, en derin sorular aslında hiç de sorun değildir.’’²⁰⁹

Wittgenstein’in felsefe konularında yazılmış tümcelerin çoğunun saçma olduğunu dile getirmesi, aynı zamanda felsefenin sadece söylenebilir alanda konuşması gerektiğini

---

²⁰⁷ Wittgenstein, a.g.e., 6.432

²⁰⁸ Wittgenstein, a.g.e., 7

²⁰⁹ Wittgenstein, a.g.e., 4.003

de söylemektir. Fakat söylenebilir alanla ilgili konuştuğunda ise bunun doğa bilimlerinden bir farkı olmayacaktır. Diğer yandan Wittgenstein, felsefenin doğa bilimlerinden biri olmadığını söyleyecektir: “Felsefe, doğabilimlerinden biri değildir. (“Felsefe” sözcüğü, doğabilimlerinin üstünde ya da altında duran, ama yanlarında durmayan birşeyi imlemelidir.)”²¹⁰ Felsefe doğabilimlerinden biri değilse ve felsefe önermelerinin çoğu anlamsız ise o zaman felsefe ya da filozoflar ne yapmalıdır? İşte bu noktada Wittgenstein, felsefeye yeni görevini söyler:

“Felsefede doğru yöntem aslında şu olurdu: Söylebilir olandan, yani doğa bilimi tümcelerinden- yani, felsefeyle hiçbir ilgisi olmayan birşeyden – başka birşey söylememek, sonra her seferinde de, ona, tümcelerindeki belirli imlere hiçbir işlem bağlamamış olduğunu göstermek. Bu yöntem ona doyurucu gelmeyecektir – ona felsefe öğrettiğimiz duygusunu duymayacaktır- ama tam doğru yöntem bu olurdu.”²¹¹

Wittgenstein, felsefede doğru yöntemi göstererek, felsefenin artık nasıl olması gerektiğini göstermiştir. Felsefe artık dilin mantığının yanlış anlaşılmasından dolayı ortaya çıkan problemlerin anlam dışı olduğu göstermesi ve bu problemlerin aslında olmadığını göstermekle yükümlüdür.

Filozoflara veya felsefeye düşen bir önermeli görev daha vardır. *Tractatus*'un en önermeli öğretilerinden biri, bütün önermelerin temel önermelerin doğruluk fonksiyonları olduğudur. Fakat bazen bileşik mi yoksa temel önerme mi olduğunun ayrımında zorlanılan önermelerin analizinin nasıl yapılacağını göstermek felsefenin ve filozoflarının diğer görevidir. Daha açık bir şekilde dile getirmek gerekirse filozoflar, herhangi bir konuda bir şey dile getirdiğimizde bu dile getirdiğimizin gerçek önermeler olup olmadığını ya da anlam dışı olup olmadığını bize göstereceklerdir (Pitcher, 1964: 157). “Felsefenin amacı düşüncelerin mantıksal açıklığıdır. Felsefe yapıtı, özünde, açıklamalardan oluşur. Felsefe, başka türlü sanki bulanık ve kaypak olan düşünceleri, açık kılmalı, kesin olarak sınırlandırılmalıdır.”²¹²

---

²¹⁰ Wittgenstein, a.g.e., 4.111

²¹¹ Wittgenstein, a.g.e., 6.53

²¹² Wittgenstein, a.g.e., 4.112

Felsefe bu ifadelerden anlaşılabilceği gibi fizik, biyoloji gibi bir bilim bir dalı veya bir teori değildir. Felsefe şudur: ‘‘Felsefe bir öğreti değil, bir etkinliktir. Felsefenin sonucu, ‘felsefe tunceleri’ değil, tuncelerin açık hale gelmesidir.’’²¹³

Felsefe, bilimin bilim konumuyla uyuşmamasına rağmen hala, ‘‘bütün bilimlerin kraliçesi’’ pozisyonunu devam ettirmektedir. Felsefe, bir bilim adamının ortaya koyduğu teorisinde kullandığı sözcüklerin anlamı olmadığında, onlara teorisinin anlam dışı olduğunu söyler. Daha açık bir şekilde, felsefe bilime çalışabileceği alanın sınırlarını belirler: ‘‘Felsefe, doğabiliminin tartışmalı alanını sınırlar.’’²¹⁴

Wittgenstein felsefenin ne olduğunu ve ne olmasının gerektiğini, söylenebilir ve gösterilebilir ayrımı bağlamında değerlendirdikten sonra, bu ayrımı *Tractatus*’a uygulamaya koyulur. Bu uygulamanın daha anlaşılır olması için *Tractatus*’un bazı temel tezlerini hatırlamakta fayda var.

Tractatus’un temel tezlerinden biri olgu durumlarının yapısı ile temel önermelerin yapısının aynı olduğuydu. Fakat ifade ettiğimiz bu cümlenin kendisini ifade ettiğiyle karşılaştırdığımızda bir problemle karşılaşırız. Bu problem, *Tractatus*’un temel tezlerinden birinin kendisine uygulanabilir olmadığıdır. Bu temel tez, resim teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, ne totolojik ne çelişik ne de olgusal önermedir. Bu temel tez, söylenebilir değil gösterilir alandadır ve bu konu üzerine konuşmak anlam dışı önermeler ortaya çıkaracaktır. ‘‘Tümce mantıksal biçimi ortaya koyamaz; o, onda, yansır. Dil, onda yansıyanı, ortaya koyamaz. Dilde kendini dilegetireni, biz onunla dilegetiremeyiz. Tümce, gerçekliğin mantıksal biçimini gösterir. Onu serimler.’’²¹⁵

Bu önermeler ile birlikte, Wittgenstein paradoksal bir durumla karşı karşıya kalır. Daha kötüsü bu paradoks, *Tractatus*’un temel teziyle sınırlı değildir. *Tractatus*’un diğer önermeleri de söylenebilir alanın sınırları dışındadır. Diğer yandan, Wittgenstein bunun farkındadır ve bir dadaist gibi kendi yazdığını yıkmakta bir sakınca görmez.

‘‘Benim tuncelerim şu yolla açımlayıcıdır ki, beni anlayan, sonunda bunların saçma olduklarını görür, onlarla -onlara tırmanarak- onların üstüne çıktığında. (Sanki üstüne tırmandıktan sonra merdiveni devirip yıkması gerekir.) Bu tunceleri aşması gerekir, o zaman dünyayı doğru görür.’’²¹⁶

---

²¹³ Wittgenstein, a.g.e., 4.112

²¹⁴ Wittgenstein, a.g.e., 4.113

²¹⁵ Wittgenstein, a.g.e., 4.121

²¹⁶ Wittgenstein, a.g.e., 6.54

Resim teorisinin prensiplerini kavrayan herkes, *Tractatus*'un önermelerinin kendi söyledikleriyle uyuşmadığını anlayacaktır. Eğer bu ilkeleri çiğneyen önermeler anlam dışıysa, o zaman açıktır ki *Tractatus*'u okumak herkes için gereksiz olacaktır. Yine de, herkes için merdiveni atmadan önce kullanabilme imkanı, *Tractatus*'un önermelerinin anlam dışı olmasını anlamaya bağlıdır. Bu merdiveni kullanarak, yeni bir bilgi elde edilemez ancak yeni bir bakış açısıyla yeni bir ışık yakalanabilir. *Tractatus*, okuyucularına bir bilgi vermek yerine aydınlanmaya benzer bir bakış kazandırır (Frascolla, 2006: 220).

Özetle, dilin yapısının mantıksal analiziyle *Tractatus* adlı eseri ortaya çıkaran Wittgenstein, söylenebilen ve gösterilebilen ayrımı ile felsefe problemlerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ona göre dilde sadece üç tür önerme bulunur. Bunlar totolojik, çelişik ve olgusal önermelerdir. Totolojik ve çelişik önermeler dünya hakkında birşey söylemezler. Sadece olgusal önerme dünya hakkında bir şey söyler. Bu bakımdan, sadece olgusal önermeler anlam değeri taşıyan önermelerdir. Totolojik ve çelişik önermeler ise anlamsız önermelerdir. Böylelikle söylenebilir alanın sınırı çizilir ve bu üç tür önerme dışındaki bütün söylemler anlam dışı veya saçmadır.

Felsefe önermeleri, söylenebilir ve gösterilebilir alan ayrımında, gösterilebilir alanın sınırları içerisindedir. Felsefenin söylenebilir alanın sınırları içerisinde olmasıyla birlikte Wittgenstein, felsefe tümcelerinin de anlam dışı veya saçma olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda etik, estetik, teoloji, solipsizm gibi temel felsefe konularındaki düşünceler bu dünya hakkında bir şey söylemedikleri için saçmadır.

Wittgenstein, söyleme ve gösterme ayrımını kendi eseri *Tractatus*'taki önermeler için değerlendirir. Bu değerlendirme ile *Tractatus*'un önermeleri de söylenebilir alanın sınırlarının dışındadır. Çünkü dil ve dünya arasındaki uygunluk ifade edilemez, ancak gösterilebilir fakat *Tractatus*'un temel tezlerinden biri bu uygunluğu açıklamaya çalışan önermeler ile doludur. Böylece Wittgenstein, öne sürdüğü düşünce ile olgusal alana sınır çekerek felsefe sorunlarını bu sınırın dışında tutma yoluyla çözdüğünü düşünürken, kendi önermelerini de bu çizdiği sınırın dışında bırakmaktadır. Wittgenstein söylenebilir olanın sınırının dışına çıktığının farkındadır. Bunun için de *Tractatus* Wittgenstein'a göre, onu okuyan ve anlayanlar için üzerine çıkıp sonra atabilecekleri bir nevi "aydınlanma merdiveni" olarak kabul edilmelidir.

SONUÇ

Dünya üzerinde konuşulan birçok dil vardır ve bu dillerin yapıları birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu farklılıklar ile birlikte, sözcüklerin anlamı, tümcelerin yapıları ve onların kullanımları dillere göre değişiklik göstermektedir. Dil felsefesi, diller arasındaki farklılıklara rağmen bütün dillerde ortak olanı bulma amacı taşımaktadır ve bu yönüyle belirli bir dilin araştırılması ve onun yapısının incelenmesi değildir. Dil felsefesi, bu bağlamda bütün dillerde ortak olan dilin yapısı, dünya ile ilişkisi ve onun kullanımı üzerine temel sorunları ele alan ve bunları inceleyen bir alandır.

Yirminci yüzyıla kadar dil felsefesi alanında çalışmalar olsa da, bu yüzyılda dil felsefesi üzerine yapılmış çalışmalar doruk noktasına ulaşmış ve bu eğilim Rotry tarafından “dilsel dönüş” olarak tanımlanmıştır. Felsefe problemleri bu yüzyılda dile bağlı olarak değerlendirilmiş ve dil bu yüzyılda felsefenin farklı akımlarının odağı haline gelmiştir. Bu akımlardan biri de analitik felsefe olmuştur.

Yirminci yüzyılda dil üzerine yapılan çalışmaların büyük bir bölümü, Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein’in düşünceleri ile şekillendirmiştir. Bu iki filozof, dil analizinin tümcelerin gramatikal formunun analizi ile yapılamayacağını savunmuşlardır. Bunun yerine, tümcelerin mantıksal formunun açığa çıkarılması yoluyla analiz edilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu mantıksal analize izin veren ideal bir dil inşa etmeye çalışmışlardır. İnşa edilmek istenen dil ile birlikte anlam gündelik dildekinden farklı olarak kesin ve sınırları belirlenebilen bir yapıya dönüşmüştür. Bu tezde, anlamın bu dönüşen yapısının Gottlob Frege ve ilk dönem Ludwig Wittgenstein tarafından nasıl oluşturulduğunu, oluşturulan anlam kuramının çözdüğü problemleri ve kendi içindeki problemlerini belirlemeye çalıştık.

Tezimizin ilk bölümünde Frege’nin anlam kuramını açıkladık. Frege’nin anlam kuramının merkezinde anlam ve gönderge arasında yaptığı ayırım bulunur. Frege, “Anlam ve Gönderge Üzerine” adlı makalesinde yaptığı bu ayırımın getirdiği yenilikler ve çözümleri açıklar. Frege bu ayırım ile birlikte, gönderimsel anlam kuramını reddetmiş ve bir ifadenin anlamının işaret ettiği şeyden farklı olduğunu söylemiştir.

Frege bu ayırımın temellendirmesini özdeşlik bulmacasının çözümüyle gerçekleştirmiştir. Bu bulmaca şudur: İki farklı “a=a” ve “a=b” gibi özdeş ifadenin birbirinden farkı nedir? Frege’ye göre, birinci ifade analitik olarak doğru ve yeni bir bilgi

vermezken, ikinci ifade bir önceki özdeşlik ifadesinden farklı olarak yeni bir bilgi vermektedir. Bunun nedeni, bu özdeşliği oluşturan ifadelerin anlamlarının farklı fakat göndergelerinin aynı olmasıdır. Frege'nin dile getirdiği bu bulmaca, onun anlam ve gönderge ayrımıyla çözülmüştür. Diğer yandan, dilsel ifadelerin temel birimleri olan tümcelerin yapılarının incelenmesi ve anlam ve gönderge arasındaki ayrımının bu yapılar içindeki uygulandığının belirlenmesi, Frege'nin anlam kuramının netleşmesi açısından son derece önemlidir.

Frege tümcelerin analizinde, geleneksel özne-yüklem ayrımının yetersiz olduğunu düşünmüştür. Geleneksel teoriye göre, tümceler özne yüklem ve koşaç kalıbı içerisinde incelenmiştir. Bu bağlamda, “Sokrates ölümlüdür” ve “Bütün insanlar ölümlüdür” önermelerinin aynı formda olduğu öne sürülmüştür. Frege bu gibi tümcelerin aynı formda gözükmemesine rağmen aslında farklı formlarda olduğunu ve farklı formlarda olduğunu göstermek için geleneksel mantığın yetersiz kaldığını düşünerek tümcelerin mantıksal yapısını inceleyebileceği fonksiyon- argüman ayrımını getirmiştir.

Cümleleri oluşturan sözcüklerin cümle içindeki yerlerinin değiştirilmesi cümlenin anlamını değiştirir. Bu duruma ek olarak, cümle içindeki sözcüklerin ya da adların, cümleyi oluşturan terimlerin dışında bir sözcükle yerlerinin değiştirilmesi de cümlenin anlamını değiştirir. Diğer yandan, cümleleri oluşturan terimler değişse de bu terimlerin birarada tutan ve terimler arası bütünlüğü sağlayan sabit bir yapı olmalıdır. Frege bu yapıyı fonksiyon olarak adlandırır. Fonksiyon, Frege'ye göre, eksik bir doğaya sahiptir. Fonksiyonun bu eksik yapısı ancak onun argüman ile tamamlanması sonucunda tamamlanarak bir bütün hale gelir.

Frege, dil bağlamında yüklemi veya kavramı fonksiyon gibi, ad veya nesneyi ise argüman gibi düşünmüştür. Yüklem (ya da kavram), fonksiyon gibi eksik bir doğaya sahiptir. Buna ek olarak, fonksiyonun argümana ihtiyaç duyması gibi yüklem de ada ihtiyaç duyar. Ad yüklemden farklı olarak eksik bir yapıya sahip değildir çünkü adın anlamı bir nesneye gönderim yapmak için anlamı dışında bir şeye ihtiyaç duymaz. Bu nedenle, ad ve yüklem farklı doğalara sahiptir ve bu ayrı doğalarına göre tümceler analiz edilmelidir. Frege, fonksiyon ve argüman ayrımı ile tümcelerin bütünü ve parçaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş ve bu ayrım ile tümcelerin farklı şekilde analiz edilebilmesinin yolunu göstermiştir.

Frege, tümcenin parçaları olan özne ve yüklem birleşerek düşünceyi oluşturduğunu dile getirmiştir. Tümcenin anlamı olan düşünce, eğer varsa onun göndergesi olan nesneye yani doğruluk değerine götüren bilgi içeriğidir. Frege, doğruluk değerinin nesne olduğunu ve bütün tümcelerin doğruluk değerlerine gönderim yaptığını iddia etmiştir. Böylelikle, bütün doğru cümleler doğru ve bütün yanlış tümceler yanlış doğruluk değerine gönderimde bulunurlar.

Tümcelerin göndergelerin doğru ve yanlış doğruluk değerlerine gönderim yapmaları Frege'nin anlam teorisi içinde bazı zorunlulukları da beraberinde getirmiştir. Buna göre, eş göndermeli özel adların bir tümce içinde yer değiştirilmesiyle doğruluk değerinin değişmemesi gerekiyor çünkü Frege'ye göre tümce içinde bir ad ile göndergesi aynı olan bir başka adın yer değiştirmesi tümcenin doğruluk değerini değiştirmez. Benzer şekilde, bileşik cümlelerde aynı doğruluk değerine sahip bir tümce ile bir başka tümcenin yer değiştirmesi doğruluk değerini değiştirmez. Doğruluk bu iki durumda da korunur fakat, anlam bu iki durumda da değişir.

Doğruluk değerinin korunması aktarılmış anlatımlarda daha farklı bir hal almaktadır. Aktarılmış anlatımlarda kişinin tutumu cümleye dahil edilir. Bu durumda, kişi göndergesi aynı olan adlardan birini biliyorken, bu adın yerine getirilen diğer adın aynı göndergeye sahip olduğunu bilemeyebilir. Bu taktirde, doğruluk değeri göndergesi aynı olan adların kendi aralarında yer değiştirmesiyle birlikte değişebilir. Bu yüzden, aktarılmış konuşmalarda ya da kişinin öznel tutumunun cümleye dahil edildiği cümlelerde doğruluk değeri aranmamalıdır. Bu tümcelerin anlamı vardır fakat doğruluk değeri yoktur.

Frege'nin dil felsefesi ve anlam kuramı bu tartışmalar çerçesinde şekillenmiştir. Anlam, belirgin bir biçimde göndergeyi bulup ayırmaya yarayan bir bilgi içeriğidir. Bu içerik nesnel olmalıdır çünkü bu içeriğe farklı bireyler erişilebilir ve bu vesile ile iletişimi olanaklı olur. Frege'ye göre anlamın zihinsel içeriklerle veya dış dünya ile ilgili bir entite olması anlamın nesnellliğini olanaksız kılar. Bunun için anlam yani düşünce bu iki alan dışında üçüncü bir alanda olmalıdır. Böylelikle, anlam, zaman dışı, değişmez ve farklı bireyler tarafından kavranabilen fakat bireylerin onu kavramalarından bağımsız olarak var olan üçüncü bir alana aittir.

Tezimizin ikinci bölümünde Wittgenstein'in ilk dönem felsefesinde anlam problemi tartışılmıştır. Frege'de olduğu gibi, Wittgenstein da dil ve mantığı felsefesinin

merkezine yerleştirmiştir. Wittgenstein'a göre, felsefe problemlerinin ortaya çıkışı ve bu problemlerin çözümü dil ve onun mantığıyla ilişkilendirilerek açıklanabilir çünkü felsefe problemleri dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu problemlerin üstesinden ancak dile sınır çekilerek gelinebilir. Sınırın çekilmesi ile sınırın dışında kalanlar anlam dışı olacaktır. Bu bağlamda, Wittgenstein dilde anlamın sınırlarını çizerek felsefe problemlerini çözecektir. Anlamın sınırlarının çizilmesi ancak dil ve dünyanın yapılarının incelenmesi ve aralarındaki ilişkinin açığa çıkarılmasıyla olabilir. Bunun için tezimizde, ilk önce dünyanın ve dilin yapıları incelenmiş, daha sonra da bu ikisi arasındaki ilişkiyi açıklayan resim teorisine değinilmiştir. Söylenen ve gösterilebilen ayrımı adlı bölümde ise felsefe problemlerinin çözümü ve anlamlı söylemlerin dışında kalanların mahiyeti ile ilgili Wittgenstein'ın görüşleri dile getirilmiştir.

Wittgenstein'a göre dünya kompleks bir yapıdadır ve bu yapının çözümlenmesi onun anlam kuramı için gereklidir. Bunun için Wittgenstein dünyayı en temel öğelerine kadar çözümlemiştir. Ona göre, dünyanın en temel öğesi yani tözü nesnelerdir. Nesnelere karşılıklı olarak belirli ilişkilere girerek olgu durumunu oluştururlar çünkü nesne için özsel olan bu olgu durumunun oluşturucu öğesi olabilmesidir. Diğer yandan, olgu durumları da olguları oluşturur. Dünya ise, nesnelere belirli bir şekilde bir araya gelerek oluşturduğu olgu durumlarının ve bu olgu durumlarından oluşan olguların toplamıdır.

Dünyanın kompleks bir yapısı olduğu gibi dil de kompleks bir yapıdadır ve dil de dünyadaki gibi en temel öğelerine kadar analiz edilmelidir. Wittgenstein'a göre dil önermelerden oluşur. nermeler ise, adların belirli bir şekilde bağlanarak oluşturduğu temel önermelerden oluşur. Adlar dildeki en temel öğelerdir.

Wittgenstein dil ve dünyanın yapılarını zmledikten sonra, bu iki yapı arasındaki ilişkiyi resim teorisi ile açıklar. Wittgenstein'a göre olgu bağlamları üzerine düşünebiliriz. Bu onların tasarımı kurabileceğimiz anlamına gelir. Olgular zerine düşüncelerimizin oluşturucu öğeleri ancak dil ve onun öğeleri yoluyla temsil edilebilir. Dil ve dilin öğeleri, önermelerden oluşur. Önermeyi oluşturan adların tümce içinde karşılıklı biçimlenmesinin, olgu durumundaki nesnelere karşılıklı biçimlenmesini karşılar. Bu karşılıklı biçimleniş için önerme ile olgu durumları arasında ortak bir şeyin olmasını gerekir. Wittgenstein'a göre bu ortak şey mantıksal biçimdir ve ortak öğe olan bu mantıksal biçim sayesinde dil ve düşünce olguların resmini yapılabilir. Bu teoriye göre, önermeyi oluşturan adların, olgu durumundaki nesnelere düzenlenişi ile aynı ise

önerme doğru, farklı ise önerme yanlış olacaktır. Böylelikle, ona göre anlamlı olan ifadeler, dolayısıyla düşünceler sadece olgu durumlarının resmi olabilmesiyle sınırlandırılır. Bunun dışındaki söylemlerimiz, anlam dışı veya anlamsız olabilir.

Dil resmetme fonksiyonu dışına çıktığında ise anlam yerini anlam dışı söyleme bırakır. Wittgenstein'in bize susulmasını öğütlediği yer tam da burasıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan etik, din, hayatın anlamı, ölüm, gibi konular üzerine bir şey söylenemez. Bu konular, dünyanın dışı veya sınırı ile ilgi konular olduğu için dil bu konular üzerine söylemde bulunmaya yeterli değildir. Benzer şekilde, dil ve dünya ilişkisi, dilin sınırları üzerine de konuşulamaz çünkü dil dünya ile kurduğu ilişkide kendini gösterir. Diğer yandan, felsefenin problemlerinin ortaya çıkışı da söylenebilir ve gösterilebilir olan ayırımıyla çözülebilir çünkü felsefe problemleri söylenemez fakat gösterilebilir olan üzerine konuşmaktan dolayı ortaya çıkar. Bu ayrımın anlaşılmasıyla, felsefe problemleri anlam dışı olacak ve ortadan kalkacaktır. Wittgenstein, söylenebilir olan gösterilebilir olan ayırımıyla bütün bu bahsettiklerimiz üzerine söylemlerimizin anlam dışı (unsinnig) olduğu dile getirir.

Wittgenstein, matematik ve mantığın önermelerini olgusal olan ve olgusal olmayan ifadelerden farklı bir kategoride değerlendirir. Matematiği mantığın bir uygulaması olarak değerlendiren Wittgenstein için, mantık önermeleri ilk olarak olgusal önermelerden farklıdır çünkü mantık önermeleri olgusal alan ile ilgili hiçbir şey söylemezler. Mantık önermelerinde, önermenin doğruluğu veya yanlışlığı önermenin kendisinden hareketle belirlenebilir. Wittgenstein'a göre, mantık önermeleri totolojik ve çelişik önermelerden oluşur. Totolojik önermelerde, önermeyi oluşturan temel önermelerin bütün doğruluk olanakları için doğru iken, çelişik önermelerde önermeyi oluşturan temel önermelerin bütün doğruluk olanakları için yanlıştır. Diğer yandan, mantığın önermeleri olgusal olmayan ifadeler gibi anlam dışı (unsinnig) da değildir çünkü dil ve dünyanın yapısının belirlenmesinde temel rol üstlenir. Bahsettiğimiz bu nedenlerden ötürü Wittgenstein, mantık önermelerini olgusal olan ve olgusal olmayan ifadelerden farklı bir kategoride değerlendirmiş ve mantık önermelerinin anlamsız (sinnlos) olduğunu öne sürmüştür.

Wittgenstein'a göre anlam, felsefe problemlerine çözüm getirme iddiasıyla birlikte şekillenmiştir. Şöyle ki, Wittgenstein'a göre felsefe problemleri dilin mantığının yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Yanlışlığın düzeltilmesi ise, dilin sınırlarını

çizmekle mümkündür. Dilin sınırları çizilmesi aynı zamanda söylenebilir olanın sınırlarının belirlenmesiyle mümkün olmaktadır. Wittgenstein'a göre söylenebilir olan ise sadece olgusal ifadelerimizle sınırlı kalmalıdır. Bu gerekliliği sağlamak için, dil ve olguların toplamı olan dünya arasında bir uygunluk olduğunu göstermek gerekir. Wittgenstein'ın ortaya attığı resim teorisi bu uyumun sistemli bir açıklamasıdır. Bu uyumun sonucunda anlam açığa çıkmıştır. Dilin sadece olguların toplamı olan dünyanın resmini yapabilmesi dolayısıyla anlam da sadece olgusal ifadelerle sınırlandırılmış bu sınırın aşılmasına sadece suskun kalınması koşuluyla izin verilmiştir. Felsefe problemleri de bu sınırın aşılmasından dolayı ortaya çıktığı için bu koşula uyulduğu takdirde felsefe problemleri de ortadan kalkacaktır.

Frege ve Wittgenstein'ın anlam kuramı bağlamında geliştirdikleri dil felsefeleri ve bu felsefelerin getirdiği çözümleri dile getirdik. Bunun yanında Gottlob Frege ve Ludwig Wittgenstein'ın dil felsefeleri arasındaki farklılıklar da bu tezde açığa çıkmıştır.

İlk olarak, Frege ve Wittgenstein'ın nesnelere üzerine düşüncelerindeki farklılık dikkat çekmektedir. Frege'nin nesnelere üzerine düşünceleri son derece açıktır. Ona göre nesnelere ad düzeyinde adın göndergesi, cümle düzeyinde ise onun doğruluk değerini oluşturan şeydir. Wittgenstein nesnelere dünyanın tözü olduğu dile getirirse de onlara aynı zamanda olgu durumlarını oluşturması bağlamında bağıntı özelliğini de eklemiştir. Diğer yandan, Wittgenstein nesnelere ile ilgili olarak somut bir örnek vermemiştir. Bu bakımdan, Wittgenstein'ın nesnelere ile ilgili düşünceleri yeterince açık değildir.

Frege ve Wittgenstein'ın nesne üzerine düşüncelerindeki farklılığı önermelerin yapısı ile ilgili farklılıklar izler. Frege, önermeleri tamamlanmış öge olan ad ile tamamlanmamış öge olan yüklemden oluştuğunu dile getirmişti. Fakat, özne ve yüklem (ya da kavramın) farklı doğalara sahip olduğunu iddia etmesi ve bazı durumlarda (At kavramı bir kavram değildir gibi) bu iki yapının ayrılamaması Frege'nin bu ayrımını problemli hale getirmiştir. Wittgenstein ise önermelerin adların belirli bir şekilde bir araya getirilmesiyle oluştuğunu ve önermelerin mantıksal formunun ise dünya ile kurduğu ilişkide açığa çıktığını dile getirmiştir. Böylelikle, Wittgenstein Frege'nin karşılaştığı problemin üstesinden gelmiştir.

Wittgenstein ve Frege'nin ayrıldığı diğer bir nokta ise doğruluk değeri ile ilgili düşünceleridir. Frege'ye göre tümcelerin anlamı yani düşünce onun göndergesi olan doğruluk değerine götürür. Tümcenin parçalarının göndergeleri olduğu takdirde bu tümce

doğruluk değeri alabilir. Bu anlamda, tümcelerin hangi koşullarda doğru hangi koşullarda yanlış olacağını tümce dile getirir. Diğer yandan, Frege tümcelerin göndergesini nesne olarak düşünmüştür. Wittgenstein, Frege'nin tümcelerin doğruluk koşullarını dile getirmesi görüşüne katılsa da, doğruluğun nesne olduğu reddeder. Ona göre, doğruluk nesne olarak kabul edildiğinde olumsuz bir önermenin anlamını belirlemek imkansızdır. Wittgenstein'a göre, doğruluk resmi gerçeklikle karşılaştırılarak ortaya çıkar.

Frege anlam ve gönderge ayrımında farklı iki dile getirilişin eşitliğinin göndergelerinin aynı olmasıyla açıklamıştır. “ $2+1=3+0$ ” örneğini ele alalım. Frege'ye göre eşitliğin iki tarafı farklı iki dile getirişi vardır fakat bu eşitliği sağlayan göndergelerinin yani “3” sayısının aynı olmasıdır. Wittgenstein'a göre bu yanlıştır. Wittgenstein iki ifadenin eşit olduğunun iddia edilmesi için halihazırda onların imlerinin önceden biliniyor olması gerektiğini ileri sürmüştür. İmlerinin aynı olduğu önceden bildiğinde ise, ifadenin göndergesinin aynı şey mi yoksa farklı şey mi olduğu bilinir. Frege bu ayrımın analitik ifadelerden farklı olduğunu ve bir bilgi içeriği olarak da farklı anlamlara sahip olduğunu dile getirmişti. Wittgenstein ise eşitliği *a priori* olarak ele alarak bunun yeni bir bilgi vermediğini yani dış dünyaya bakılmaksızın bilinebileceğini dile getirerek bu ayrımı reddeder.

Frege ve Wittgenstein'ın dil felsefelerinde farklılıklar olsa da, onların anlam ile ilgili tutumları benzerdir. Anlam belirsizliğinin çözümü anlamı nesnel bir zemine taşıyarak gerçekleştirilmiştir. Bu, Frege'de anlamın zihin ve dış dünya arasında ontolojik bir zemine yerleştirilerek ve dili bilen herkes tarafından kavranabilir olmasıyla, Wittgenstein'da ise anlamlı söylemlerimizi olgularla ilgili söylemlerimizle sınırlandırılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bakımdan, Frege ve Wittgenstein sırasıyla anlamın nesnelliğini ontolojik olarak yerinin belirlenmesi ve olgusal alanın sınırının çekilmesiyle yakalamışlardır. Diğer yandan, anlam kuramı bağlamında geliştirdikleri dil kuramı gündelik dilin altındaki mantıksal yapıyı açığa çıkarmak yerine, daha çok dilin olgular ile olan ilişkisini açığa çıkarmaya dönüşmüş bir dilin tanımını gibi gözükmektedir. Frege ve Wittgenstein, dil ve anlamın, insan ilişkileri, kültür gibi farklı formlarda açığa çıkabileceğini arka plana atmışlardır. Gündelik dil her ne kadar anlam açısından muğlaklıkları içeriyor olsa da, bu formları içinde barındırmaktadır. Anlam belirsizliklerini ideal bir dil yaratarak çözmeye çalışırken bu formları dışarıda bırakmak anlam problemini çözmek değil, onun sadece belirli bir fonksiyonunun içinde anlamı

incelemek ve farklı formlarda ortaya çıkan anlamı gözardı etmektir. Nitekim bu eleştirinin benzeri, Wittgenstein'in kendisi tarafından yapılacaktır. "Anlam kullanımdır" mottosuyla bu farklı formların içinde anlam yeniden tanımlanacaktır. Bu eleştiri sadece Wittgenstein ile kalmayıp, teziminizin girişinde de bahsettiğimiz analitik felsefenin ikinci dönem filozoflarınca da eleştirilerek, dilin ve anlamın iletişim fonksiyonu içindeki formları da değerlendirmeye alınmıştır.

Sonuç olarak, bu tezde Gottlob Frege ve ilk dönem Wittgenstein'in anlam problemi ele alınmıştır. Bu çalışma, analitik felsefeye damga vurmuş bu iki filozofun birbiriyle bağlantılı olarak anlam sorunsalına ilişkin arayışını ve bu arayışta ortaya çıkan açmazları ortaya koymaktadır. Söz konusu arayışta problemler farklı formlarda olsa da, bu iki filozofun ortaya attığı düşünceler dil felsefesi içerisinde tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Bu bakımdan, tezimizde tartıştığımız Frege ve birinci dönem Wittgenstein anlam üzerine düşüncelerini anlamak, bu tartışmalarının temelini anlamak için başvurulması gereken temel referans noktasını oluşturması açısından önemini sürdürecektir.

KAYNAKLAR

- ALTINÖRS Atakan, *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul, İnkilap Kitabevi, 2003.
- ASCOMBE G. E. M, *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, Second Edition, USA, Hutchinson University Library, 1963.
- BEANEY Michael, *The Analytic Turn Analysis in Early Analytic Philosophy and Phenomenology*, UK, Taylor & Francis e-Library, 2007.
- BURGE Tyler, *Truth, Thought, Reason- Essays on Frege*, U.S.A, Oxford University Press, 2005.
- CARL Wolfgang, *Frege's Theory of Sense and Reference: Its Origin and Scope, Modern European Philosophy*, U.K, Cambridge University Press, 1994.
- DENKEL Arda, "Frege'nin Dil Felsefesi: Ana Çizgiler", *Felsefe Tartışmaları*, (ed.) Vehbi Hacıkadiroğlu, 5.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1989, ss. 24-46.
- DENKEL Arda, *Düşünceler ve Gerçekler*, Ankara, Doruk Yayıncılık, 2003.
- DONNELLAN Keith, *Reference and Definite Descriptions-Essays on Reference, Language, and Mind*, USA, Oxford University Press, 2012.
- FANN K. T., *Wittgenstein's Conception of Philosophy*, USA, University of California Press, 1969.
- FOGELİN Robert J., *Wittgenstein (Arguments of the Philosophers)*, ed. Ted Honderich, London, Routledge, 1995.
- FRASCOLLA Pasquale, *Understanding Wittgenstein's Tractatus*, USA, Taylor & Francis e-Library, 2006.
- FREGE Gottlob, "The Thought: A Logical Inquiry", *Mind, New Series*, Vol. 65, Oxford University Press, U.K, 1956, ss. 289-311.
- FREGE Gottlob, *Posthumous Writings*, USA, University of Chicago Press, 1979.
- FREGE Gottlob, "Fonksiyon ve Kavram", (Çev: H. Şule Elkatip), *Felsefe Tartışmaları*, (ed.) Vehbi Hacıkadiroğlu, 2. Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 9-24.
- FREGE Gottlob, "Anlam ve Yönetim Üzerine", (çev. H. Şule Elkatip), *Felsefe Tartışmaları*, (ed.) 5.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1989, ss. 7-23.
- FREGE Gottlob, *Aritmetiğin Temelleri*, (çev. H. Bülent Gözkan), Üçüncü Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- FREGE Gottlob, "Kavram ve Nesne Üzerine", (çev. İlhan İnan ve Bahadır Turan), *Felsefe Tartışmaları*, (ed.) Murat Baç ve İlhan İnan, 44.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2010, ss. 103-119.
- FRIEDLANDER Eli, *Signs of Sense-Reading Wittgenstein's Tractatus*, USA, Harvard University Press, 2001.
- GLOCK Hans-Johann, *The Rise of Analytic Philosophy*, UK, Blackwell Publishers Ltd, 1997.
- GRAYLING A. C., *Russell-Very short Introduction*, U.S.A, Oxford University Press, 2002.
- GRAYLING A.C. , *Düşüncenin Ustaları, Wittgenstein*, (çev. Muhsin Yılmaz), İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2008.
- HACKER P.M.S, *The Story of Analytic Philosophy, Plot and Heroes*, Ed. Anat Biletzki and Anat Matar, USA and Canada, Taylor & Francis e-Library, 2002.

- İNAN İlhan, “On Denoting Çevisi Üzerine”, *Felsefe Tartışmaları*, (ed.) Berna Kılıç ve Nedim Nomer, 49.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, s.47-53.
- KENNY Anthony, *Frege: An Introduction to the Founder of Modern Analytic Philosophy*, United States of America, Blackwell Publishers, 2000.
- KOTATKO Petr, *Frege-Sense and Reference One Hundred Years Later*, Netherlands, Springer,1995.
- LAWRENCE D. Roberts, *How Reference Works: Explanatory Models for Indexicals, Descriptions, and Opacity SUNY Series, Scientific Studies in Natural and Artificial Intelligence*, USA, State University of New York Press, 1993.
- LONG Roderick T., Wittgenstein, Praxeology, and Frege’s Three Realms, *Wirth Conference on What is Austrian In Austrian Economics*, Mississauga, 2008, ss. 1-50.
- MALCOLM Norman, *Nothing is Hidden: Wittgenstein’s Criticism of his Early Thought*, USA, Blackwell, 1986.
- MARTINICH A. P. , *Companion to Analytic Philosophy*, ed. A. P. MARTINICH and DAVID SOSA USA, Blackwell Publishers Ltd, 2001.
- MASLOW Alexander, *A Study in Wittgenstein’s Tractatus*, USA, University of California Press, 1961.
- MCGINN Marie, *Elucidating the Tractatus*, USA, Oxford University Press, 2009.
- MEINONG Alexius, “On the Theory of Objects”, *In Realism and the Background of Phenomenology*, Free Press, Glencoe, 1960, ss. 76-117.
- MONK Ray, *Wittgenstein Dahinin Görevi*, (çev. Berna Kılınçer, Tülin Er), İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005.
- NOTTURNO Mark Amadeus, *Objectivity, Rationality and the Third Realm: Justification and the Ground of Psychologism*, USA, Martinus Nijhoff Publishers, 1985.
- OAKLANDER L. Nathan and MIRACCHI Silvano, “Russell, Negative Facts, and Ontology,” *Philosophy of Science*, Vol. 47, University of Chicago Press, 1980, ss. 434-455.
- PEARS David, *Ludwig Wittgenstein*, New York, The Viking Press, 1970.
- PIERRE Hadot, *Wittgenstein ve Dilin Sınırları*, (çev. Murat Erşen), Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2009.
- PITCHER George, *The Philosophy of Wittgenstein*, USA, Prentice-Hall, 1964.
- ROSSI Jean-Gerard, *Analitik Felsefe*, (çev. Atakan Altınörs), Birinci Baskı. İstanbul, Say Yayınları, 2008.
- RUSSELL Bertrand, “Gönderim Üzerine”, (çev.Alper Yavuz), *Felsefe Tartışmaları*, Berna Kılıç ve Nedim Nomer, 49.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2015, ss. 55-71.
- SALERNO Joseph, *Frege’ye Dair*, (çev. Ayhan Dereko), Birinci Baskı, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2011.
- SLUGA Hans D., *Wittgenstein*, UK, Blackwell, 2011.
- SOYKAN Ömer Naci, *Felsefe ve Dil-Wittgenstein Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2016.
- STRAWSON P. F., “On Referring”, *Mind, New Series*, Vol. 59, Oxford University Press, U.K, 1950, ss. 320-344.
- TAYLOR Kenneth, *Truth and Meaning- An Introduction to the Philosophy of Language*, United States of America, Blackwell Publishers, 1998.
- TEJEDOR Chon, *Starting with Wittgenstein*, New York, Continuum, 2011.

- UTKU Ali, ‘‘*Tractatus*’ta dünyanın yapısı’’, *Felsefe Tartışmaları*, (ed.) Vehbi Hacıkadiroğlu, 24.Kitap, Boğaziçi Üniversitesi Yaynevi, İstanbul, 1999, ss. 69-79.
- UTKU Ali, *Ludwig, Wittgenstein- Erken Döneminde Dilin Sınırları ve Felsefe*, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2014.
- WHITE Roger M., *Wittgenstein’s Tractatus Logico-Philosophicus*, New York, Continuum, 2006.
- WITTGENSTEIN Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, İstanbul, Metis Yayınları, 2010.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Özgür Demirci
Tez Adı	Gottlob Frege ve İlk Dönem Ludwig Wittgenstein'da Anlam Problemi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe
Tez Türü	Felsefe Tezli Yüksek Lisans
Tez Danışmanları	Prof. Dr. Muhsin Yılmaz, Prof. Dr. Erdal Cengiz
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindikiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına 3 yıl boyunca izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih :03/11/2017

İmza :

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10169195
Yazar Adı / Soyadı	ÖZGÜR DEMİRCİ
T.C.Kimlik No	21778333824
Telefon	5453414432
E-Posta	ozgurdemirci6@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	GOTTLob FREGE VE İLK DÖNEM LUDWIG WITTGENSTEIN'DA ANLAM PROBLEMİ
Tezin Tercümesi	PROBLEM OF MEANING IN PHILOSOPHY OF GOTTLob FREGE AND EARLY LUDWIG WITTGENSTEIN
Konu	Felsefe = Philosophy
Üniversite	Uludağ Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Felsefe Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Felsefe Bilim Dalı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2017
Sayfa	105
Tez Danışmanları	PROF. DR. MUHSİN YILMAZ PROF. DR. ERDAL CENGİZ
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 02.11.2020 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

02.11.2017

İmza:.....